K 6/2018 vp

OVTTAVEARDÁSAŠ-VUOĐAÁITTARDEADDJI

MUITALUS RIIKKABEIVVIIDE

2018

SISDOALLU

Ovdasátni: Muitalusat, dagut ja olahusat ovttaveardásašvuođa beales ... 3

1. Bargu olmmošvuoigatvuođaid beales ... 4

1.1. Olmmošvuoigatvuođat šaddet dehálabbon garra áiggiin ... 5

1.2. Lávkkit olmmošvuoigatvuođaid dievasmearálaš ollašuvvama guvlui ... 5

1.3. Rasismma ... 7

1.4. Raššivuođa ráhkadit ja duosttut ráhkadusaid bokte ... 7

1.5. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaimmahat ... 9

2. Ovttaveardásašvuođas riektesuodji ... 12

2.1. Ovttaveardásašvuođalágas vuollegis šielmmá vuogit váldit beali vealaheapmái ... 13

2.1.1. Vealaheami gielddus ovttaveardásašvuođalágas ja rihkuslágas ... 13

2.1.2. Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi ... 14

2.2. Vealaheapmái beali váldin ja ovttaveardásašvuođa ovddideapmi ... 15

2.2.1. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji barganvuogit ... 16

2.2.2. Oktavuođaváldimiid ja dutkamušaid bokte oažžut dieđu vealaheamis Suomas ... 20

2.2.3. Láhkaásaheamis geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa ... 24

2.2.4. Ovttaveardásašvuođabarggu galgá nannet skuvllain ja árrabajásgeassimis ... 27

2.3. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji áššehasbarggus oidnojit vealaheami máŋggat hámit ... 28

2.3.1. Skuvlejumis galgá ollašuhttit gielalaš vuoigatvuođaid ja vuogáiduhttimiid sihke gudnejahttit jáhku ... 28

2.3.2. Priváhtta bálvalusain girjás geavadagat nu gávppiin, restoráŋŋain go báŋkosuorggisge ... 31

2.3.3. Vealaheapmi sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusain sihke ássamis ... 34

2.3.4. Ovttaveardásašvuođalága heađušteami gielddus vuohkin váldit beali vaššiságaide ... 36

2.4. Lámis olbmuid dievasmearálaš oasálašvuođa guvlui ... 38

2.4.1. Miellaguottut ja ráhkadusat ovttaveardásašvuođa ovddas ... 39

2.4.2. Easttahis, beasatlaš ja ovttaveardásaš servvodat ... 40

2.4.3. Lámis olbmuid ássan ... 41

2.4.4. Beasatlaš elektrovnnalaš bálvalusat ja dulkon ... 42

2.4.5. Easttahis lihkadeapmi ja johtin ... 43

2.5. Bargoeallima vealaheapmái galgá váldit nannosappot beali ... 44

2.5.1. Bargovealaheapmi lea riikkaidgaskasaččat mearkkašahtti váttisvuohta ... 45

2.5.2. Dutkandiehtu bargoeallima vealaheami birra ... 46

2.5.3. Beali váldin bargovealaheapmái ... 47

2.5.4. Barggu ohcamii laktáseaddji vealaheapmi ... 48

2.5.5. Oktilaš riektesuodji bargoeallimii ... 48

2.6. Eará ovttaveardásašvuođalága ovddidandárbbut ... 50

2.6.1. Vealaheapmi oaffara haga ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái ... 50

2.6.2. Golloriska geahnohuhttá riektesuoji soabahusa fidnemis ... 51

2.7. Konklušuvnnat ja ávžžuhusat ... 52

3. Loahppasátni ja ávžžuhusat ... 54

Muitalusat, dagut ja olahusat ovttaveardásašvuođa beales

Dus lea ovddastat ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vuosttas muitalus riikkabeivviide. Go oktii jagis beassá loktet áššiid njuolgga láhkaásaheaddji beavddi ala, mii váldit dan áššáigullevaš duođalašvuođain. Mii lea ovttaveardásašvuođa dilli Suomas, mat áššit leat ortnegis ja mat fas eai, maid áššiid birra háliidit ságastallat ja makkár ovddidandárbbut leat doaibmanvugiid ja láhkaásaheami ektui? Mii leat čoaggán áittardeaddji doaimmahaga bargoveagain dieđuid dán muitalussii, ja dahkan dan olis maiddái guokte sierra duogáščielggadeami. Áittardeaddji doaibmasuorgi lea oalle viiddis, iige juohke áššái sáhte vuodjut dán muitalusas nu bures go háliidivččii. Dat ii goittotge mearkkaš dan, ahte oanehabbot gieđahallon áššit eai livčče dehálaččat ja ahte mii juohkebeaivválaš barggusteamet. Logahahttivuođa ja ollisvuođa hálddašeami dáfus lea leamaš bággu ráddjet man olu áššiid gieđahallat. Riikkabeivviid perspektiivvas muitalusa fáttát ja temát gusket máŋggaid váljagottiid doaibmasurggiide, ja mii sávvat ahte muitalus oažžu dan gieđahallama man dat ánssáša.

Áittardeaddji bargun lea Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaide guoski geatnegasvuođaid ollašuhttima ja álbmotlaš láhkaásaheami doaibmama čuovvun, ja dan dihtii beali váldimiin ii sáhte garvit sivaid bajideami. Dánge muitalusas buktit ovdii olbmuid vásáhusaid vealaheamis ja eará vuoigatvuođarihkkumiin, sihke árvvoštallat láhkaásaheami ovddidandárbbuid olmmoš- ja vuođđovuoigatvuođaid sihke ovttaveardásašvuođa perspektiivvas.

Mun háliidan jurddašit boahtteáiggi positiivvalaččat. Ovttaveardásašvuohta ieš lea dego geađgái čállon, okta demokratiija ja riektestáhta dehálamos vuoigatvuođain ja árvvuin. Ovttaveardásašvuođa ovdáneapmi dáhpáhuvvá geavadis rievssatlávkkiiguin. Máilmmiviidosaččat dilli ii oro dál menddo buorrin. Okta oahpes historihkkár goittotge jeđđii, ahte historjjá perspektiivvas moadde jagi eai mearkkaš vel maidige, baicce máilbmi lea ain mannamin buoret guvlui. Mun jáhkán dasa, ja háliidan bargat dan ovdáneami doaladeami ovdii. Olmmošvuoigatvuođaid, ovttaveardásašvuođa ja dásseárvvu galgá bealuštit. Máhccat dasa, manin olmmošvuoigatvuođasoahpamušat leat čállojuvvon: danin, go juohke olmmoš lea seamma veardásaš ja danin su galgá gieđahallat ovttaveardásaččat.

Láhkaásaheapmi hábme vuođu ovttaveardásašvuhtii, muhto dan ollašuvvan eaktuda riektediđolašvuođa, aktiivvalaš ovttaveardásašvuođa ovddideami sihke beaktilis ja vuogálaš sankšuvnnaid. Ulbmil lea čielggas, muhto mon dan joksat? Lihkus ovttaveardásašvuođaláhka ii leat guođđán dan barggu dušše midjiide gozihaneiseválddiide, baicca buot eisseválddiide, bargoaddiide, skuvlejumi ordnejeddjiide ja oahppolágádusaide. Dasa lassin máŋggat álbmotsearvvit ja sivilaservodaga ovddasteaddjit barget iežaset suorggis garrasit ovddidit olbmuid ovttaveardásašvuođa. Iige dat hehtte gávpedoaimmaidge. Vaikko áššit ovdánit gulul, juohke lávki ovddos guvlui lea dehálaš. Mii leat ovddidan iežamet doaibmanvugiid álkibun lahkonit ja viggan meannudit áššiid beaktilit ja njuovžilit. Mii leat fidnen maid bohtosiid, giitu dain olles doaimmahaga vehkii.

Olahus lea leamaš ovdamearkka dihtii dat, ahte románaeatnit mánáidisguin leat ožžon ándagassiiátnuma ja soabahusa restoráŋŋas vásihuvvon vealaheamis, ahte unna lámis nieida beassá dattetge musihkkaluohkkái go skuvlasáhttu ordnašuvai, ahte oahppolágádus oažžu duomu das go vealahii seavagielat oahppi gieldimiin sus oahppovuoigatvuođa, ahte suopmelaš seksuálaunnitlohkui gulli olmmoš fidne iežas guoimmi bissovaččat Supmii ja soai sáhttiba náitalit, dahje ahte dahkki dubmejuvvo olmmošgávppis ja oaffargis beassá systema bokte oažžut veahki man dárbbaša. Ollašuhttimat orrot sihkkarit uhccin dán máilmmis, muhto dat leat stuorát ovttaskas olbmo eallimis. Vealaheapmi lea duođalaš ášši, dat rihkku olmmošvuoigatvuođaid vuostá iige dan galgga goassige uhcášit dahje atnit dušše neavrres miellan.

Sávan, ahte muitalus addá dutnjege dieđu vuoigatvuođaid ollašuvvamis Suomas, bohciidahttá jurdagiid ja áddejumi sihke buot dehálamosin addá hálu bargat ovttaveardásašvuođa ja vuoiggalašvuođa ovdii.

Kirsi Pimiä
Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji

1. Bargu olmmošvuoigatvuođaid beales

Ovttaveardásašvuođaláhka bođii Suomas fápmui jagis 2004. Dat fálai EU nállevealaheami ja bargovealaheami vuostásaš direktiivvaid gáibidan minimasuoji vealaheami vuostá. Jo lága ásahanmuttus álggahuvvui ođasmahttinproseassa, man boađusin dáláš ovttaveardásašvuođalága bođii fápmui jagi 2015 álggus. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji iehčanas ja sorjjasmeahttun eiseváldin lea doaibman dáláš, ovddibu viidásut doaibmagovain golmma jagi. Ovttaveardásašvuođa ovddideami ja vealaheapmái beali váldima lassin áittardeaddjái gullet unnitloguid dego olgoriikkalaččaid vuoigatvuođaid ollašuvvama goziheapmi, álbmotlaš olmmošgávperaporterejeaddji bargu sihke riikkas eret doalvuma ollašuhttima goziheapmi. Doaibmasuorgi lea viiddis. Iešguđet bargguid ovttasta vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid goziheapmi ja ovddideapmi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis addon lága mielde áittardeaddji addá oktii njeallje jagis riikkabeivviide muitalusa ovttaveardásašvuođa ollašuvvamis. Muitalusas gieđahallat maiddái olmmošgávppi ja dasa laktáseaddji fenomenaid. Dát ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vuosttas muitalus gieđahallá áittardeaddji doaimma ja doaibmaválddi buot beliid – ovttaveardásašvuođa, vealaheami, olgoriikkalaččaid vuoigatvuođaid ollašuvvama, olmmošgávppi vuostásaš doaimma ja riikkas eret doalvuma goziheami. Láhka lea leamaš fámus golbma jagi ja dál lea buorre muddu seassat dan doaibmama. Riikkabeaiválggat leat jagi geahčen. Muitalusas ovdanbukton fuomášumit ja doaibmabidjoevttohusat addet riikkabeaijovkkuide ja bellodagaide vejolašvuođa árvvoštallat ovttaveardásašvuođalága ja eará áittardeaddji doaibmasuorgái gullevaš láhkaásaheami doaibmama čuovvovaš hálddahusbaji várás.

Viiddis doaibmasuorggis dihte áittardeaddji čuovvu iešguđetlágan servvodatlaš ovdánanbálgáid ja dain šaddi ságastallama, mat govviduvvojit dán láidehuslogus. Lohku guokte gieđahallá áittardeaddji barggu vealaheapmái beali váldima ja ovttaveardásašvuođa ovddideami ovdii. Ovdanbuktinvugiin leat viggan garvit logahallama vealahanákka dahje iešguđet eallima oasseguovllus dáhpáhuvvi vealaheami vuođul. Dan sajis bajidit ovdamearkkaid, mat govvidit ovttaveardásašvuođalága iešguđetge beliid ja áittardeaddji doaibmaválddi dan hárrái.

Olgoriikkalaččaid sajádaga ja vuoigatvuođaid ollašuvvan Suomas lea viiddis ollisvuohta, mii gieđahallo logus golbma. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji, Turku universitehta juridihkalaš dieđagotti ja Åbo Akademi olmmošvuoigatvuođainstituhtta ovttas dahkan dutkamuš Sisafárreneiseválddi (Maahanmuuttovirasto) riikkaidgaskasaš suodjalusa guoski mearrádusain jagiin 2015-2017 lea almmustahtton njukčamánus 2018. Dutkamuša fuomášumit ja gávdnosat ovdanbuktojit logus golbma. Lassin buktit ovdan áicámušaid olgoriikkalaččaid vuoigatvuođaid ollašuvvamis Suomas. Fuomášumit vuođđuduvvet ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái boahtán oktavuođaváldimiidda. Riikkas eret doalvuma ollašuhttima goziheapmi govviduvvo dál vuosttas geardde riikkabeivviide addojuvvi muitalusas. Muitalus buktá oidnosii goziheddjiid fuomášumiid ja vásáhusaid daid njealje jagi áiggi, go áittardeaddji lea doaibman riikkas eret doalvuma goziheaddjin. Goziheami ulbmil lea, ahte riikkas eret vuolgi olbmuid vuoigatvuođaid gudnejahttit máhcaheami áiggi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji fuomášumiid olmmošgávppis ja olmmošgávppi vuostásaš doaimmain gieđahallat logus njeallje. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oaččui stáhtaráđi strategalaš dutkanruđain ruhtadeami čielggadit dan, mo eiseválddit heivehit olmmošgávppi oaffariid veahkeheami guoski vuostáiváldinlága njuolggadusaid sihke mo olmmošgávppi oaffariid vuoigatvuohta oažžut veahki ja suodjaleami ollašuvvá. Prošeavtta bohtosat leat almmustahtton sierra čielggadusraportan. Prošeavtta guovddáš gávdnosat ja daid vuođul addojuvvon ávžžuhusat ovdanbuktojit logus njeallje. Prošeakta lea ollašuhtton ovttas Ovttastuvvon Našuvnnaid oktavuođas doaibmi Eurohpa rihkuspolitihkalaš instituhtain (HEUNI). Prošeavtta gávdnosiid lassin logus gieđahallat olmmošgávppi vuostásaš barggu koordinerema sihke olgoriikkalašlága ja dan heivehangeavadaga olmmošgávppi oaffariid buohta.

Muitalusa loahpas leat vel čohkkejuvvon gávdnosat ja riikkabeivviide addojuvvi ávžžuhusat. Eará sajiin

teavsttas gávdnu ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bealiváldimat leat kursiverejuvvon. Muitalusa šleađgaveršuvnnas gávdnojit liŋkkat elektrovnnalaččat gávdnu čielggadusaide ja eará vejolaš duogášmateriálaide.

1.1. OLMMOŠVUOIGATVUOĐAT ŠADDET DEHÁLABBON GARRA ÁIGGIID

ON almmolaš olmmošvuoigatvuođajulggaštus dohkkehuvvui justa 70 jagi dassái, ja dan čuvvo vuosttas riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođasoahpamušat. Aiddo nuppi máilmmisoađi ja holokausta maŋŋá dohkkehuvvon julggaštusa duohkin lei dárbu suddjet ovttaskas olbmo stáhta hálddu vuostá. Juohke olbmos lea vuoigatvuohta návddašit olmmošvuoigatvuođaid. Dat eai leat dahkkon guoskat dušše muhtin joavkku dahje muhtin riikka riikkavuložiid. Álbmotlaš láhkaásaheapmi ii oaččo leat ruossalas stáhta fámuiduhttin riikkaidgaskasaš soahpamušaiguin. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvan eaktuda joatkašuvvi barggu dan ovdii, ahte soahpamušaid dorvvastan olmmošvuoigatvuođat ollašuvvet maiddái geavatlaččat.

OLMMOŠVUOIGATVUOĐAID ALMMOLAŠ JULGGAŠTUS 1948 ARTIKLA 1:

Buot olbmot riegádit friddjan ja dásseveardásažžan iežaset árvvu ja vuoigatvuođai dáfus. Sidjiide lea addojuvvon jierbmi ja oamedovdu, ja sii galgat láhttet nuppiideaset guovdu vielljavuođa vuoiŋŋas.

Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođat dahje ovttaveardásašvuohta eai leat oaivilgažaldagat eaige dušše buriid áiggiid várás. Daid mearkkašupmi šaddá dehálabbon servvodatlaččat hástaleaddji diliin. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođat dáhkidit dorvvu buohkaide, ja suoji dárbbašit erenoamážit olbmot, geat leat servvodagas heajut sajádagas. Muhtin olbmot leat persovnnalaš ieśvuođaideaset geažil rašibut vealaheami dahje ávkkástallama vuostá go earát, ovdamearkka dihtii lámis olbmot, seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gulli olbmot dahje olbmot, geain ii leat riikkasorrunlohpi. Erenoamáš raššivuođa dagaha máŋgga iešguđet raššivuođa čoggon ovtta olbmui.

Mannan jagiid politihkalaš moarrun – populismma ja nationalismma badjáneapmi riikkaidgaskasaččat ja Suomasge – lea garasmahttán guottuid, nuppástuhttán politihka rájiid steŋgejeaddji guvlui ja lasihan oasil dahkamiin dahkkojuvvon vuostálagaid ásaheami. Servvodatlaš dilli lea Suomas šaddan olmmošvuoigatvuođaid dáfus váddásabbon. Dat dihtto ovdagáddun, vealaheapmin ja vaššisáhkan. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođat leat biddjon gažaldaga vuollái Suomasge. Kritihkka leat čujuhan ON báhtareaddjisoahpamuššii, Eurohpa olmmošvuoigatvuođasoahpamuššii dahje ovdamearkka dihtii dakkár vuoigatvuođaide dego iežas eatnigiela geavaheapmi dahje sápmelaččaid sajádahkii eamiálbmogin.

1.2. LÁVKKIT OLMMOŠVUOIGATVUOĐAID DIEVASMEARÁLAŠ OLLAŠUVVAMA GUVLUI

Suomas lea maŋimuš jagiid dahkkon ollu olmmošvuoigatvuođaid ja ovttaveardásašvuođa ovddideami ovdii fuolakeahttá das, man hástaleaddji dilis leat leamaš. Jagi 2015 fápmui boahtán ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvoláhkaásaheapmi ođasmahttin buoridii oalle láhkai ovttaskas olbmo riektesuoji. Ođasmahttin nanosmahtii ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vuollegis šielmmá riektesuodjeeiseváldin, ja viidididii guoddalanvuoigatvuođa iešguđetge vealahanákkaid dáfus mearkkašahtti ollu. Ođasmahttima váikkuhusat oidnojit gulul earret eará ovttaveardásašvuođaplánaid bokte nu almmolaš go priváhtta sektorisge. Riektesuodji nanosmuvvá ain, go lága dulkomis fidnet ain lassáneaddji meari ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti sihke duopmostuoluid riektegeavadaga.

ON oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuođain ratifiserejuvvui Suomas viimmat jagi 2016. Dan ovdii dahkkojedje máŋggat láhkaásaheami ođasmahttimat ja riikkabeivviid riekteáššeolmmoš, Olmmošvuoigatvuođaguovddáš ja dan olmmošvuoigatvuođadelegašuvdna nammaduvvojedje álbmotlaš ollašuhttimis vástideaddji struktuvran. Lámis olbmuid riektesajádat buorránii maiddái ovttaveardásašvuođalága

ođasmahttima mielde, go lámisvuhtii vuođđuduvvi vealaheamis sáhttá guoddalit ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái sihke ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái.

Seksuála- ja sohkabealleunnitloguid sajádagas leat ságastallan aktiivvalaččat maŋimuš jagiid. Dásseárvosaš náittoslihttolága fápmui boahtin giđđat 2017 ja eadnivuođalága dohkkeheapmi riikkabeivviin guovvamánus 2018 ledje guhkesáigásaš barggu buorit ja vuođuštallon bohtosat. Buorit geavadagat oidnojit nuoraidbarggus, ovdamearkan arvedávgenuoraide oaivvilduvvon iežaset sajit dahje dáhpáhusat, maid ulbmilin lea ovddidit nuora šaddama ja dáhkidit dorvvolaš saji leat dat gii son lea. Pride-vázzimat geasuhit jagis nubbái eanet oasseváldiid ja viidánit máŋgga ođđa báikegoddái. Dán muttus stuorámus probleman sáhttá atnit iežaset sohkabeali divvu olbmuid olmmošvuoigatvuođaid vuostá rihkku tránsalága, man dáláš hálddahus ii áiggo ođasmahttit.

Olmmošgávppi vuostásaš doaibma lea ovdánan positiivvalaččat ovddit riikkabeivviide addojuvvon álbmotlaš olmmošgávperaporterejeaddji muitalusa maŋŋá. Olmmošgávppi oaffariid dovdájit eambbo ja rihkusovddasvástádus olmmošgávpái sivalaččaid vuostá ollašuvvá olles áigge buorebut. Rihkuslága olmmošgávppi guoski njuolggadusaid beaivádedje jagi 2015 vástidit buorebut Suoma čadni riikkaidgaskasaš ja EU-rievttálaš geatnegasvuođaid, ja dan čuovvumuššan njuolggadusain deattuhuvvojit dál olmmošgávpái mihtilmas psyhkalaš veahkaváldi ja deaddin fysalaš veahkaválddi ja friddjavuođa váldima sajis. Seamma jagi bohte fápmui maiddái olmmošgávppi oaffariid veahkeheami guoski láhkanuppástusat, maid ulbmilin lei čielggasmahttit eiseválddiid gaskasaš ovddasvástádusa juohkima ja dorvvastit buot olmmošgávppi oaffariid ovttaveardásaš vuoigatvuođa oažžut veahki. Joatkašuvvi árvvoštallan lea ávkin olmmošgávppi vuostásaš doibmii, ja nu maid dat, ahte mearrideaddjiid diehtun buktet dutkojuvvon dieđu ja addet sorjjasmeahttun doaibmabidjoevttohusaid olmmošgávppi vuostásaš doaimma ovddideapmái.

Álbmotaktiivvalašvuohta orru maŋimuš jagiid áigge loktanan áibbas ođđa vugiin, ja ovdamearkka dihtii álbmotálgagat leat šaddan hui bivnnuhin. Álbmotsearvvit leat leamaš stuorra nuppásteaddji fápmu earret eará seksuálaunnitloguid ja lámis olbmuid sajádaga buorideami dáfus. Guhkesáigásaš searvebarggu báldii leat šaddan fierpmádagat, mat doibmet jođánit ja geahppasit muhtin dihto áššii ovdii. Álbmotálgagat dásseárvosaš náittoslihttolágas, lámis olbmuid dárbbašlaš veahki ja doarjaga haddegilvvuid heaittiheami várás ja eadnivuođalága ásaheamis lea erenoamáš buorit ovdamearkkat olbmuid aktiivvalašvuođas. Aktiivvalašvuođas lea mearkkašupmi.

Álbmotaktiivvalašvuohta bođii oidnosii maid dalle, go eaktodáhtolaš doarjjaolbmot veahkehedje máŋgga láhkái dorvobáikeohcciid vuostáiváldimis čakčat 2015. Máŋggat eaktodáhtolaččat leat johtán dorvobáikeohcciid bálddas guhkes proseassa čađa. Muhtumiid buohta proseassa lea nohkan riikkasorrunlobi fidnemii, muhtumiin eaktodáhtolaš ruovttoeatnamii máhccamii ja muhtumiingis negatiivvalaš mearrádussii, man eai leat vel ollašuhttán. Nu gohčoduvvon bággomáhcahemiid vuostálastin ja oinnolažžan dahkan leat lassánan ollu jagi 2017 áigge. Máhcahemiide reageremiin leat protesteren Suoma eahpevuoiggalažžan adnojuvvon dorvobáikepolitihka vuostá. Aktiivvalašvuođain sáhttit buktit sivaid ja eahpevuoiggalašvuođaid oidnosii jođánit ja beaktilit.

Vealaheapmi vuođđuduvvá dávjá diehtemeahttunvuhtii ja vealaheapmái beali váldin eaktuda diđolašvuođa iežas vuoigatvuođain. Skuvllaid oahppoplánaide bajiduvvui jagi 2016 demokratiija- ja olmmošvuoigatvuođabajásgeassin, man ulbmilin lea addit mánáide ja nuoraide buoret gearggusvuođaid áddet servvodaga sihke olmmošvuoigatvuođaid mearkkašumi ja šaddat oassálasti riikkavuložin. Oahpahushálddahusa jagi 2016 vuosttas geardde addin váldegottálaš árrabajásgeassinplána vuođustusat čatnet buot árrabajásgeassima ordnejeaddjiid. Dat deattuhit ovttaveardásašvuođa ja dásseárvvu sihke olmmošvuoigatvuođaid árrabajásgeassima stivrejeaddji ja geatnegahtti árvun.

1.3. RASISMA

Rasisma lea problema maiddái Suomas. Dan viiddisvuođa ádde buoremusat olmmoš, geasa rasisma čuohcá persovnnalaččat. Rasismma dábálašvuođas muitalit maiddái máŋggat dutkamušat, ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái boahtti oktavuođaváldimat ja bolesa vašširihkusstatistihkat. Rasisma sáhttá albmanit vaššisáhkan, vealaheapmin, veahkaváldin dahje olgguldas osiin neutrála geavadahkan, mat duohtavuođas steŋgejit oasi olbmuin olggobeallái.

Suomas leat álgán ságastallat ng. náláiduhttimis (suom. rodullistaminen) ja dan mearkkašumis. Náláiduhttin mearkkaša dan, ahte dihto jovkui ja dasa gullevažžan atnon olbmuide laktet sin olgohámi dahje riegádanálgoboahtimuša dihtii eará iešvuođaid, maid atnet mihtilmassan ja bissovažžan. Náláiduhttinságastallan lea buktán oidnosii rasismmavásáhusaid dábálašvuođa. Servvodat nanosmuvvá, go govva suopmelašvuođas šaddá máŋggabealágabbon.

Negatiivvalaš guottut dihttojit maiddái doaladumiin álbmotlaš giellaunnitloguid dego suomaruoŧŧelaččaid, sápmelaččaid ja románaid hárrái. Ruoŧagiela sajádat nubbin álbmotlašgiellan biddjojuvvo gažaldaga vuollái nannosappot go ovdal, ja suomaruoŧŧelaččaid njulgestaga vealahit. Sápmelaččaid vuođđolágalaš sajádat eamiálbmogin dasa laktáseaddji vuoigatvuođaidisguin lea biddjojuvvon gažaldaga vuollái maiddái mearrideaddjiid beales. Sámegielaid ealáskahttima ovdii leat čađahan doaibmabijuid, muhto seammás sápmelaččaid vuoigatvuohta gullamii sidjiide váikkuheaddji mearrádusain lea ollašuvvan oalle váilevaččat. Románaide čuohcci ovdagáttut oidnojit dábálaččat vealaheaddji láhttemin ovdamearkka dihtii gávppiin ja restoráŋŋain.

Go atmosfeara lea šaddan garrasabbon ja ságastallamiin dihtto ain nannosut vuostálasvuođa huksen, vaššiságat leat boahtán oinnolabbon go ovdal. Dorvobáikeohcciid meari lassáneapmi jagis 2015 buvttii oidnosii veahkehanmovtta lassin máŋggalágan badjelmeare reagerema, dego vaššiságaid. Vearrámus diliin fallehedje olbmuid ja vuostáiváldinguovddážiid. Rasisttalaš ja seksisttalaš vaššiságat čuhce dorvobáikeohcciid lassin sin veahkeheaddji olbmuide. Seammás máŋggat olbmot ja álbmotsearvvit leat oassálastán aktiivvalaččat iešguđetlágan kámpanjáide ja miellačájehemiide rasismma vuostá.

Servvodagas galgá bidjat návccaid láhkaásaheami beaktilis ollašuhttimii: vaššimotiivvain dahkkon gudneloavkidemiid ja oalgguheami olmmošjoavkku vuostá galgá dutkat ja dahkkiid áššáskuhttit beaktilit. Maid ovttaveardásašvuođalága heađušteami gildosa galgá ávkkástallat eambbo vuohkin váldit beali vaššiságaide. Bolesis ja áššáskuhttiin lea mearkkašahtti rolla čájehit, ahte vealaheaddji motiivvain dahkkon áitagat, vuorjamat ja eará vašširihkkosat leat duođalaš rihkkosat. Bolesii čujuhedje jagis 2017 mearkkašahtti olu lasseresursat vaššiságaid vuostásaš doibmii, ja rihkusdutkamat olmmošjoavkku vuostá oalgguheamis leat dahkkon eambbo go ovdal.

Suopmelašge almmolaš ságastallamis bealuštit jurdaga, ahte sátnefriddjavuođa vuođul livččii dohkálaš dadjat maid beare fuolakeahttá das, man loavkideaddji dahje rasisttalaš sáhka lea. Sátnefriddjavuohta ii atte vuoigatvuođa loavkidit geange olmmošárvvu.

Politihkalaš mearrideaddjit ja earát geat leat oinnolaš sajádagas doibmet dáhtokeahttáge ovdamearkan. Sin sániin dahje navdosiin lea viidát váikkuhus go ovttaskas dagus guottuid ja joba olbmuid láhttema hárrái. Sátnefriddjavuhtii gullá álot ovddasvástádus.

1.4. RAŠŠIVUOĐA DUDDJOT JA DUOSTTUT STRUKTUVRRAID BOKTE

Olbmos lea lunddolaš dárbu gullat oassin mannu joavkkus. Vásáhus oasálašvuođas ja váikkuhanvejolašvuođain eastá olggoštuvvama dego Dearvvasvuođa ja buresbirgema lágádus (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL) álmmuha. Professor Juho Saari deattuha oktonasvuođa oktan máttan máŋgga eará problemii. Oktonasvuođa vásáhusat leat čiekŋalamosat namalassii rašes sajádagas leahkki olbmuid gaskkas. Olbmuid máŋggalánganvuođa ja iešguđetlágan dárbbuid fuomášeapmi servvodaga

huksemis ja politihkalaš mearrideamis ovddida oasálašvuođa.

Suoma váivvidan guhkes ekonomalaš deprešuvdna ja maŋimuš jagiid áiggi garrasut vuostálasvuođaid deattuheapmi servodagas leat dagahan baluid ovttaveardásašvuođa geahnohuvvamis. Suomas leat olmmošjoavkkut, geaid dievasmearálaš beassu iežaset vuoigatvuođaide lea dorvvohuhtton. Almmolaš dásis geahčastettiin buresbirgenstáhta doaibmá, muhto dat galgá guoddit maiddái rašimus sajádagas ealli olbmuid, geaid návccat ja vejolašvuođat gáibidit alcceseaset gulli vuoigatvuođaid leat heajumusat. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaide ii galgga bidjat hatti iešguđetge áigodaga ekonomalaš dili dahje ráđđehusa politihkalaš viggamušaid mielde.

Máŋggain diliin gáibidit olbmo iežas ovddasvástádusa iežas válljemiin ja buresbirgemis. Viidásappot geahčastettiin sáhttá leat gažaldat struktuvrralaš problemas. Ovttaskas láhkaásaheami nuppástus sáhttá leat gal vuođuštallon, muhto máŋggaid mearrádusaid dahje láhkaásaheami nuppástusaid oktasaš váikkuhus sáhttá dagahit problemáhtalaš diliid.

Sosiála- ja dearvvasvuođafuolahusa ođasmahttima olis hállojuvvo ollu ovttaveardásašvuođa birra. Sávahahtti lea, ahte ovttaveardásašvuohta ii báze ođasmahttima eará mihttomeriid vuollái iige rašes sajádagas ealli áššehasaid vuoigatvuohta oažžut čavddis ja alla kvalitehta sosiála- ja dearvvašvuođafuolahusa ollisvuođa dorvvuhuhtto. Dát riska guoská erenoamážit daid geat dárbbašit bálvalusaid ollu, agáiduvvan olbmuid, olmmošgávppi oaffariid, lámis olbmuid sihke giellaunnitloguide dahje eará unnitloguide gulli olbmuid.

Románanuora barggu fidnemis sáhttet álkit almmolaš ságastallamis gurbmet visot ovddasvástádus nurrii alcces, váikko son šattašiige vealaheaddji doaladumiid geažil heajut sajádahkii bargomárkaniin iežas gelbbolašvuođas fuolakeahttá. Positiivvalaš sierragieđahallan lea konkrehtalaš vuohki ovddidit heajut bargomárkansajádahkii gulli joavkkuid barggu fidnema. Anonyma rekryteren lea okta vuohki fuolahit das, ahte ovdajurdagat olbmo álgoboahtimuša birra eai váikkut rekryterenmearrádusaide. Dánsullasaš doaimmaiguin duddjot ovttaveardásašvuođa ovddideaddji struktuvrraid ja eastadit vealaheami. Fitnodagaid servvodatovddasvástádusas hállojuvvo eanet aht eanet. Ságastallamis leat máŋgii ovdan birrasii dahje vuolit lágideaddjiid gollosiide laktáseaddji gažaldagat. Oassin servvodatovddasvástádusas sáhttit oaidnit maiddái olbmuid máŋggaláganvuođa duohta fuomášeami golaheaddjin ja bargin. Okta vuohki dasa lea fitnodaga doaimma guoski ovttaveardásašvuođaplánen.

Dorvobáikeohcciid riikkaidgaskasaš suodjaleami prosessii leat dán ráđđehusbajis dahkkon máŋggat nuppástusat. Riekteveahkki lea ráddjejuvvon, bálkávuođustusat sihke dulkongoluid máksin leat muhtton ja váidináigi lea oaniduvvon. Láhkaásaheami nuppástusat ovttas leat geahpidan veahkeheaddji geavaheami dorvobáikki ohcanmuttus ovdamearkka dihtii dorvobáikejearahallamis ja geahnohuhttán iežas oasil hálddahusproseassa kvalitehta. Vuostáiváldinbálvalusaid ráddjen lea dagahan ođđa bahpárkeahtes olbmuid joavkku. Bálvalusaid olggobeallái leat steŋgejuvvon olbmot, geat vurdet mearrádusa alimus riektedásis sihke olbmot, geaid ii sáhte duohtavuođas máhcahit negatiivvalaš mearrádusas fuolakeahttá. Dáid olbmuid dilit leat iešguđetláganat, muhto máŋggat sis leat rašes dilis ja suoji haga ávkkástallama vuostá.

Mearkkat bargovuđot ávkkástallamis ja olmmošgávppis leat lassánan oalle sakka guokte maŋimuš jagi áiggi. Oktan sudjan sáhttit atnit ávkkástallamii rašes olbmuid meari lassáneami, mii dahká ávkkástalliide álkibun geavahit hálbbes dahje nuvttá bargiid. Bargu olmmošgávppi beaktilis eastadeami ovdii eaktuda struktuvrraide beali váldima ja buot doaibmiid čavddis ovttasbarggu.

Rašes sajádagas ealli olbmuid vuoigatvuođaid dorvvasteapmi, máŋggaláganvuođa oaidnin fápmun ja servvodat, masa buohkat sáhttet oassálastit, addet buoremus vuolggasajiid buresbirgejeaddji ja nana Supmii. Struktuvrralaš problemaide beali váldin gáibida politihkalaš mearrideaddjiin dáhtu ja áššii viidát seassama. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid vuhtiiváldin láhkaválmmaštallamis sihke vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid mieldásaš láhkadulkon leat mearkkašahtti dahkkit, maiguin veahkehit ovttaveardásašvuođa ja almmolappotge vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama.

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI DOAIMMAHAGA ORGANISAŠUVDNA

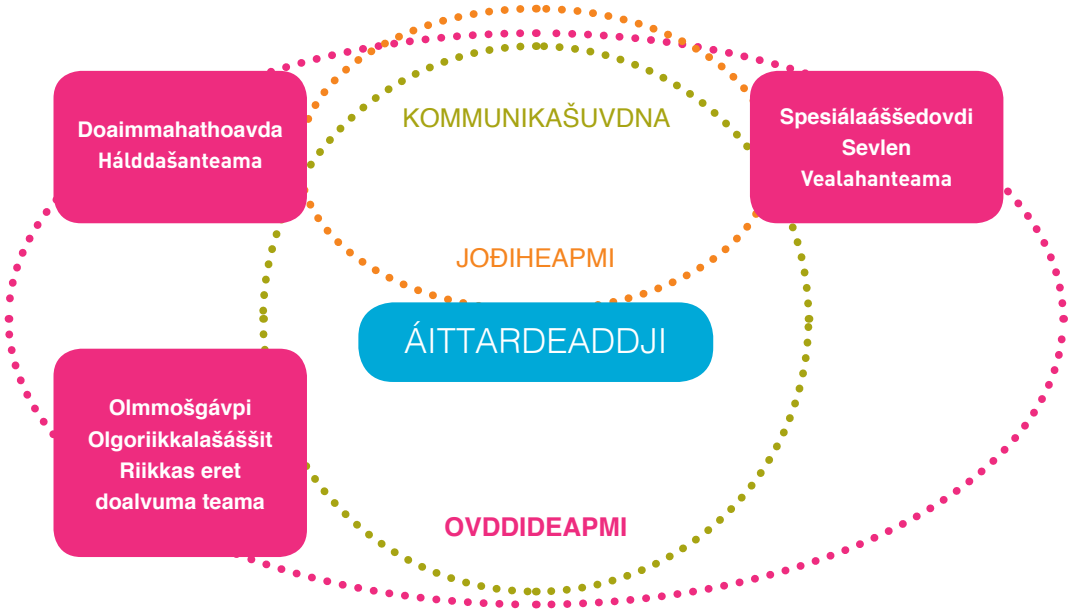

1.5. OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI DOAIMMAHAT

Servvodaga dilli ja atmosfeara váikkuhit maiddái ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargui. Áittardeaddji doaibmastrategiija mielde barggu guovddáš servvodatlaš mihttomearrin lea, ahte ovttaveardásašvuohta ollašuvvá Suomas buorebut go ovdal. Bargu lea ollu ovddidit nu ovttaveardásaš gieđahallama go olgoriikkalaččaid ja olmmošgávppi oaffariid vuoigatvuođaid ollašuvvama. Áittardeaddji viiddis doaibmasuorgi ja nuppi dáfus rájálaš resursat hástalit prioriteret ja ráddjet doaimmaid. Áittardeaddji válljege jahkásaččat temáid, maidda addit erenoamáš fuomášumi ja čujuhit resurssaid.

Ovttaveardásašvuođaláhka gáibida nu eiseválddiid, oahppolágádusaid go bargoaddiidge ovddidit ovttaveardásašvuođa. Ovttaveardásašvuođa ovddidit buoremus bohtosiiguin ovttasbarggus. Ovttaveardásašvuođa ovddideapmi servvodagas gáibida čavddis ovttasbarggu ja fierpmádagaid huksema nu politihkalaš mearrideaddjiid, eiseválddiid, fitnodagaid go álbmotservoša gaskkas. Medias lea dehálaš rolla diehtojuohkkin ovttaveardásašvuođa ovddideamis.

Ovttaveardásašvuođalága viiddis mandáhta gáibida doaimmahaga bargoveagas viiddis máhtu ja návccaid gieđahallat stuorát oktavuođaváldimiid meari go ovdal sihke gáibideaddji rievttálaš gažaldagaid. Doaimmahagas fuolahit das, ahte bargoveagas lea doarvái máhttu sierra doaibmasurggiin sihke vealahanákkaid birra.
Doaimmahaga bálvalusaid ja doaibmanvugiid leat maŋimuš golmma jagi áiggi ovddidan vel álkibun

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI GIEĐAHALLAMIS JAGI 2017 LEAMAŠ OKTAVUOĐAVÁLDIMIID ŠLÁJAT

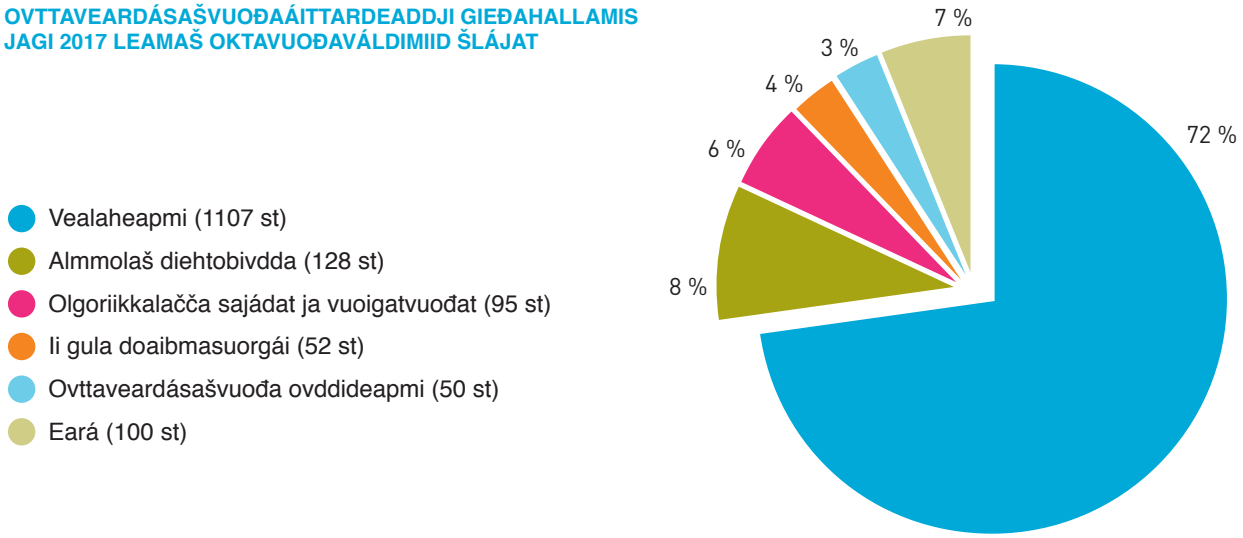

joksat ja buorebun áššehasaide, vai áittardeaddji adnojuvvo luohtehahtti ja jáhkehahtti vuollegis šielmmá riektedorvovuohkin. Resurssaid čujuhit nu, ahte áššiid gieđahallan lea beaktil ja njuovžil.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaimmahagas leat 16 fásta virggi. Dasa lassin doaimmahagas leat bargan jagi 2015 rájis 2-5 olbmo iešguđetlágan prošeaktaruhtademiin. Dán botta doaimmahagas barget oktiibuot 21 olbmo. Bargoveahka juohkása vealahan-, hálddahus-, kommunikašuvdna- ja olgoriikkalaš-, olmmošgávpe- ja riikkas eretdoalvunáššiid tiimiide. Váikko áittardeaddji oaččui ovttaveardásašvuođalága ođasmahttima olis vihtta ođđa virggi, bargit sihke jahkásaš doaibmamearreruhta leat ain oalle ráddjejuvvon (s. 1,5 m €/jahki). Eandalii jahkásaš doaibmamearreruđa vuollegis dássi 150 000 € ráddje áittardeaddji vejolašvuođaid plánet ja ollašuhttit viidát ja servvodaga dáfus váikkuheaddji prošeavttaid ovttaveardásašvuođa ovddideapmái iešguđetlágan eallima oasseguovlluin.

Áittardeaddji viidámus doaibmasuorgái (ovttaveardásašvuođa ovddideapmi ja vealaheapmái beali váldin) gullá bealli dáláš fásta virggiin, 8 obj (olbmo bargojagi). Oktavuođaváldimiid mearri vealahanáššiin lea golmma jagi siste sturron njealjegeardásažžan. Dát mearkkaša, ahte áittardeaddji galgá árvvoštallat ain dárkilappot, maid oktavuođaváldimiid gieđahallat ja maid oktavuođaváldimiidda vuodjut čiekŋalappot. Prioriteren sáhttá orrut eahpevuoiggalažžan ovttaskas áššehasa mielas, muhto muđui gieđahallanáiggit guhkkošedje meareheamit ja máŋgga dehálaš áššii galggašii gieđahallat geahppasappot. Dat bijašii gažaldatvuložin áittardeaddji beaktilis vuollegis šielmmá riektedorvovuohkin. Dat lea čielggas, ahte áittardeaddji ii nákce dikšut iežas lágas ásahuvvon barggu beaktilit ja bures, jus oktavuođaváldimiid mearri badjána ain ja resursat bissot dáláš dásis.

Riikkabeivviid sierra váljagottit leat bušeahttaárvaluscealkámušaineaset bajidan fuola nu olmmošgávperaporterejeaddji barggu go riikkas eret doalvuma ollašuhttima goziheami váilevaš resurssain. Maŋimuš jagiid lea prošeaktaruhtademiin sáhttán čujuhit bargui ½-1 obj lasi. Raporterejeaddji bargogieddi lea erenoamáš viiddis. Olmmošgávppi buoret dovdán olmmošgávppi vuostásaš doaimmaid ovdáneapmi ja oidno áittardeaddji doaimmahagas áššehasaid ja eiseválddiid oktavuođaváldimiid meari čielga lassáneapmin. Máhtu nannen gáibida olles áiggi joatkašuvvi skuvlema ja rávvema, masa jo dákkárin livččii ovtta olbmui bargu áittardeaddji doaimmahagas. Dáláš olmmošlaš resursat eai reahkká bargomeari lassánettiin olmmošgávppi vuostásaš barggus doaibmi oassebeliid dieđu ja doarjaga dárbbuide eandalii, go áittardeaddji viggá seammás dorvvastit alla kvalitehta čielggadan- ja dutkamušdoaimma. Dárkilis dieđu dárbbašitmearrádusaid dahkama doarjjan ja olmmošgávppi vuostásaš barggu ráhkadusaid ja láhkaásaheami ovddideapmái. Maiddái dán muitalusas ovdanbukton čielggadanprošeakta lea ruhtaduvvon stáhtaráđi sierranas ruhtademiin (TEAS). Áittardeaddji lea dikšon jagi 2014 álggu rájis riikkas eret doalvuma ollašuhttima goziheami fásta resurssaid haga. Álggus barggu dikšo EU-prošeaktaruhtademiin. Jahkái 2017 áittardeaddji

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI GIEĐAHALLAMIS JAGI 2017 LEAMAŠ OKTAVUOĐAVÁLDIMIID GIEĐAHALLAN JAGI 2017:
VUOHKI, MAINNA GIEĐAHALLAN LEA NOHKAN

- Rávven
- Sevlen
- Eai doaimmat
- Áššemeannudeaddji vástádus
- OVÁ sirdá/bidjá áššii nuppi eiseváldái
- Áittardeaddji cealkámuš/beali váldin

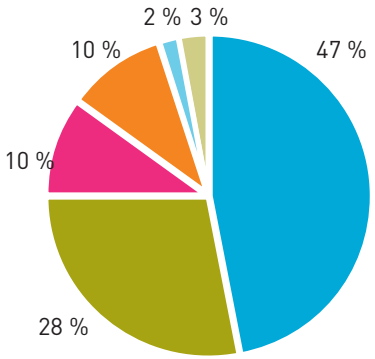

oaččui bušeahttaruhtadeami ovtta mearreáigásaš virgái ja jahkái 2018 golmma mearreáigásaš virgái. Ruhtaváljagoddi lei smiehttamušastis (VaVM 22/2017 vp) áittardeaddjiin ovttaoaivilis, ahte lágas ásahuvvon bargui galgá čujuhit doarvái fásta resurssaid, mat lasihuvvojit giđa 2018 stáhta ruhtadoallopláníi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji barggu váibmosis lea árvvoštallat ja sihkkarastit, ahte olbmuid vuoigatvuođat ja ovttaskas olbmo riektesuodji ollašuvvet nu ovttaveardásaččat go vejolaš. Sáhka sáhttá leat das, ahte románabearrašiid vealahit láigomárkaniin, dorvobáikeohcci earuhuvvo suja haga iežas bearrašis, olmmošgávppi oaffar ii oačču sutnje gulli dearvvasvuođabálvalusa dahje riikkas eret vuolgi olmmoš ii oaččo váldit oktavuođa veahkehaddjiinis. Áittardeaddji goziha, čuvvotgo eiseválddit ja ovttaskas doaibmit lágas ásahuvvon geatnegasvuođaideaset. Buriid bohtosiid fidnema várás lea dehálaš bidjat návccaid ovddalgihtii eastadeaddji doaimmaide.

Rávvemiin, skuvlemiin ja kommuniseremiin sáhttit eastadit vealaheami ja eará vuoigatvuođa loavkidemiid. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargui biddjojuvvon resurssaid sáhttet oažžut ruovttoluotta máŋggageardásažžan, go sáhttit garvit dáid dávjá duođalaš vuoigatvuođa loavkidemiid ja daid dagahan goluid nu almmolaš go priváhtta bealdege.

2. Ovttaveardásašvuođas riektesuodji buohkaide

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea iehčanas ja sorjjasmeahttun eiseváldi, man váldobargun lea ovddidit ovttaveardásašvuođa ja váldit beali vealaheapmái. Áittardeaddjái bohtet oktavuođaváldimat vásihuvvon dahje áicojuvvon vealaheamis viidát iešguđetge vealahanákkain ja buot eallima oasseguovlluin. Oktavuođaváldimiid mearri lea badjánan jahkásaččat oalle ollu.

Ovttaveardásašvuođaláhkaásaheapmi dahká vejolažžan váldit beali vealaheapmái ja ovddidit ovttaveardásašvuođa máŋgga láhkái. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sáhttá váldit beali ovttaskas olbmo vásihan vealaheapmái vuollegis šielmmáin ja ovddidit ovttaveardásašvuođa geahppasut vugiin go riekteproseassa.

Dán logus mii guorrat ovttaveardásašvuođaáittardeaddji barganvugiid vealaheapmái beali váldima sihke ovttaveardásašvuođa ovddideapmái. Logus muitaluvvo maiddái eará ovttaveardásašvuođaláhkaásaheami fállan riektesuodjeneavvuid dego ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti birra. Lassin govvidit albmosii boahtán vealaheami iešguđetge eallima oasseguovlluin sihke muitalit ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođaid ja daid ollašuhttima birra. Lámis olbmuid vuoigatvuođaid ja ovttaveardásašvuođa ovddideapmi leat leamaš áittardeaddji doaimmahaga doaimmaid váibmosis jagiid 2016 ja 2017. Iežaset vuolleloguin giđahallat lámisvuhtii laktáseaddji gažaldagat sihke ovttaveardásašvuođaáittardeaddji rolla bargoeallima vealahangažaldagain ja riektesuoji ovddidandárbbuid daid osiin.

Logu loahpas árvvoštallat dáláš ovttaveardásašvuođalága beaktilvuođa ja buktit ovdan láhkaásaheami ovddidandárbbuid sihke addit ávžžuhusaid doaibmabidjun, maiguin ovttaveardásašvuođa ovddideapmi ja vealaheapmái beali váldin šattašedje ain beaktilabbon seammás, go ovttaskas olbmo riektesuodji nanosmuvašii. Golmma jagi áigge ožžojuvvon geavatlaš vásáhusaid vuođul ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ávžžuha ovddidit ovttaveardásašvuođalága viidásappot.

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGA MIELDÁSAŠ VEALAHANÁKKAT

ÁITTARDEADDJI GIEĐAHALLAMIS LEAMAŠ VEALAHANOKTAVUOĐAVÁLDIMIID MEARI STUORRUN 2014–2017

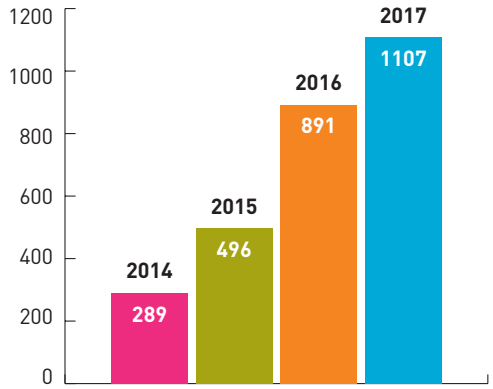

2.1 OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGAS VUOLLEGIS ŠIELMMÁ VUOGIT VÁLDIT BEALI VEALAHEAPMÁI

Vuođđolága ovttaveardásašvuođanjuolggadusaid leat Suomas jo máŋggalogi jagi dievasmahttán spesiálaláhkaásahemiin ja erenoamáš eiseválddiiguin. Guhkimusat doarjaga ja riektesuoji leat fállan dásseárvoláhka ja dásseárvoáittardeaddji sohkabeali vuođul dáhpáhuvvi vealaheami oasil jo 1980-logu rájis. Jagi 2002 Eurohpa uniovnnas dohkkehuvvon direktiiva nális dahje čearddalaš álgoboahtimušas fuolakeahtes ovttaveardásaš gieđahallama prinsihpa ollašuhttimis (2000/43/EY, maŋŋelappos rasismadirektiiva) gáibida, ahte lahttoriikkat gildet vealaheami čearddalašvuođa dihtii ja váldit dasa beali skuvlejumis sihke dávviriid ja bálvalusaid fidnemis. Seamma áiggi dohkkehuvvon direktiiva ovttaveardásaš gieđahallama barggus ja ámmáhis guoski almmolaš rámmain (2000/78/EY, maŋŋelappos bargovealahandirektiiva) gieldá vealaheami bargoeallimis agi, lámisvuođa, seksuála soju sihke oskku ja nana jáhku vuođul. Jagi 2004 fápmui boahtán ovttaveardásašvuođaláhka vuođđuduvai Eurohpa uniovnna direktiivvaid eaktudan čearddalaš vealaheami sihke bargovealaheami gieldi láhkaásaheapmái.

Vealaheami gildosa guoski direktiivvaid ollašuhtidiin máŋggat EU lahttoriikkat mearridedje fállat suoji vealaheami vuostá viidásappotge go maid direktiivvat gáibidedje. Máŋggat cealkkit, dego álbmotsearvvit, doivo ahte vealaheapmi ovdamearkka dihtii dávviriid ja bálvalusaid fállamis livččii gildojuvvon maiddái ovdamearkka dihtii lámisvuođa dahje seksuála soju vuođul. Seammás doivo, ahte ovttaveardásašvuođalága goziheami várás ásahuvvui eiseválddit, vehádatáittardeaddji ja vealahanlávdegoddi, sáhtašedje veahkehit vealaheami oaffariid viidásappot go dušše čearddalaš unnitloguid ja ahte dát eiseválddit sáhtášedje váldit beali maiddái bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheapmái. Suopma goittotge mearridii 2000-logu álggus lahka direktiivva minimadási suoji fállamii. Riikkabeaivvit dohkkehedje jo jagi 2003 deattuhusa, mii gáibidii ráđđehusa ođasmahttit ovttaveardásašvuođaláhkaásaheami ja viiddidit ovttaskas olbmo riektesuoji. Dás álggii proseassa, man boađusin dáláš ovttaveardásašvuođaláhkaásaheapmi bođii fápmui jagi 2015 álggus.

2.1.1. VEALAHEAMI GIELDDUS OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGAS JA RIHKUSLÁGAS

Vealaheami gielddus ja ovttaveardásašvuođaláhkaásaheami guovddáš ulbmil lea dorvvastit ovttaskas olbmo vuoigatvuođaid. Jagi 2015 ovttaveardásašvuođalága guovddáš mihttomearrin lei viiddidit riektedorvvu nu, ahte vealaheami gielddus guoská buot priváhtta ja almmolaš doaimmaid. Dušše oskkoldaga hárjeheapmi ja priváhta, bearašeallimii gulli doaibma báhce heivehansuorggi olggobeallái. Nubbin guovddáš mihttomearrin lei sihkkarastit, ahte vealahangielddus ja ovttaveardásašvuođa ovddideami gáibádus gusket buot olbmo iešvuođaid. Dán dihtii vealahangielddusloga hallamii váldojuvvui mielde direktiivvas gáibiduvvon ákkaid (ahki, lámisvuohta, čearddalaš álgoboahtimuš, seksuála sodu sihke osku ja nana jáhkku) lassin maiddái riikkavulošvuohta, giella, dearvvasvuođadill, bearašgaskavuođat, oaivil, politihkalaš doaibma, ámmátsearvedoaibma sihke doaba ‘eará olbmui laktáseaddji sivva’, man ulbmilin lei dievasmahttit vealahangielddusloga hallama. Maiddái stuorámus oasis Eurohpa uniovnna lahttoriikkain vealahangielddus lea viidát go direktiivvat gáibidit.

Ovddit vehádatáittardeaddji nammadus muhttui ovttaveardásašvuođaáittardeaddjin. Seamma oktavuođas ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargguid viiddidedje nu, ahte áittardeaddji bastá árvvoštallat vealaheami ja váldit beali ovttaveardásašvuođa loavkidemiide buot lága vealahanákkaid. Vuođul vaikko ovttaveardásašvuođaáittardeaddji rolla bargoeallima ovttaveardásašvuođa ovddideaddjin deattuhedje, ii áittardeaddjái iige ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái ásahuvvon vejolašvuohta váldit beali ovttaskas bargoeallima vealahandáhpáhusaide.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaibmaváldi guoská máŋgga osiin eará eiseválddiid doaibmaválddi. Ovdamearkka dihtii oahpahusa ja árrabajásgeassima oasil galgá máŋgii čoavdit, leago guoddalusa buoret addit áittardeaddji vai guovlohálddahusvirgedoaimmahaga gieđahallamii. Rájit gusket eisseváldedoaimma ja eará

almmolaš sektora oasil maiddái riikkabeivviid riekteášše olbmo ja riektekánslera doaibmaválddi. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargá ovttas iešguđetge eiseválddiiguin vuogálamos doaibmanvugiid gávdnama ovdii.

Ovttaveardásašvuođalága lassin vealaheapmi lea gildojuvvon maiddái rihkuslágain. Rihkusláhkii veardidettiin ovttaveardásašvuođaláhka – seamma láhkái go dásseárvoláhka – dahká álkibun duođaštit vealaheami, go dat juohká duođaštannoađi vealaheami duohtan čájeheamis. Ovttaveardásašvuođalága mielde, jus vealaheamis čájehuvvojit fáktat, maid vuođul sáhttá atnin vealaheami dáhpáhuvvan, vealaheamis eahpiduvvon oassebealli galgá čájehit, ahte vealaheapmi ii leat dáhpáhuvvan. Vealaheamis eahpiduvvon oassebealli galgá gomihit navdosa ovdamearkka dihtii čájehemiin, ahta dan doaimmas leat leamaš ovttaveardásašvuođalága mieldásaš dohkálaš ulbmil ja ahte válljejuvvon vuogit leat leamaš govttolaččat ja rivttes gaskavuođas dagu ektui. Rihkuslágas fas oaffara vuoigatvuođat leat gitta das, sáhttágo áššáskuhtti čájehit vealaheami duohtan. Ovttaveardásašvuođalága mielde lea vejolaš maiddái fidnet buhtadusa almma geatnegasvuođa duođaštit ahte vealaheapmi lea dagahan gillámuša.

Ovttaveardásašvuođalága vealahangielddus lea nannosut go rihkuslágas. Ovttaveardásašvuođalágas spiehkkaseaddji gieđahallama vuoigadahtti dilit leat meroštallon dárkilappot go rihkuslágas, man mielde spiehkkaseaddji gieđahallan lea vejolaš, jus dasa lea “dohkálaš ágga”. Alimus riekti lea ovttaveardásašvuođalága ásaheami maŋŋá addin mearrádusastis goittotge ákkastallan, ahte vuođđolága ovttaveardásaš gieđahallama prinsihpa galggašii dulkot eará láhkai sierra riektesurggiin mearkkašahtti ákka haga.

Alimus riekti (KKO:2015:41): “Rihkuslága 47 logu 3 §:s ráŋggáštusa áitagiin nannejuvvon bargoeallima guoski vealahangildosa ulbmil laktása vuođđolága 6 § 2 momeanttas addojuvvon ovttaveardásaš gieđahallama prinsihppii. Dán prinsihpa guovddáš mearkkašumi dihte ii leat ágga dasa, ahte vealahangielddus dulkojuvvošii eará láhkai riekteortnega sierra surggiin mearkkašahtti sivaid haga. Dákkár mearkkašahtti sivva livččii ovdamearkka dihtii áigumuš ráddjet vealaheami rihkusrievttálaš heivehansuorggi gáržžibun go ovttaveardásašvuođalága njuolggadusat. Bearašgaskavuođaid vuođul dáhpáhuvvi vealaheami buohta dán sullasaš áigumuš ii leat gávdnamis lágaid ovdabargguin. Alimus riekti cealká danin, ahte heivehettiin rihkuslága 47 logu 3 §:s oaivvilduvvon bearašgaskavuođaid guoski vealahanákka, sáhttit dovdomearkkaid dulkodettiin váldit vuhtii, mo dán vealahanákka leat árvvoštallan eará láhkaásaheami osiin. Rihkusrievttálaš lágalašvuođaprinsihppa goittotge gáibida ovdal čuoggás 10 celkojuvvon vugiin, ahte njuolggadus ii dalle dulkojuvvo vugiin, mii lean dan ulbmilii vieris ja dagaha ovddalgihtii árvitmeahttun bohtosiid.”

2.1.2. OVTTAVEARDÁSAŠVUOHTA- JA DÁSSEÁRVOLÁVDEGODDI

Ovttaveardásašvuođaláhkaásahemiin leat nannen ovttaskas olbmo riektesuoji deattuhemiin vuollegis šielmmá riektedorvovugiid, main okta lea ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi. Dat lea stáhtaráđi nammadan iehčanas ja sorjjasmeahttun riektedorvoorgána. Lávdegotti mearrádusat leat juridihkalaččat čadnit. Dat goziha ovttaveardásašvuođalága ja dásseárvolága čuovvuma priváhtta doaimmain sihke almmolaš hálddahus- ja fitnodatdoaimmain.

Vealaheami oaffar sáhttá ieš doalvut áššis ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái, mii lea ovttaskas olbmo dáfus mearkkašahtti. Áššeoamasteaddji lassin maiddái ovttaveardásašvuođaáittardeaddji dahje ovttaveardásašvuođa ovddideaddji searvvuš sáhttet áššeoamasteaddji miehtamiin doalvut áššii

lávdegoddái. Dan sajis dásseárvolágas gildojuvvon vealaheami oaffarin šaddan olmmoš ii sáhte ieš doalvut áššis lávdegoddái. Ášši gieđahallo dásseárvolága nuppástuhttima várás ásahuvvon bargojoavkkus.

Lávdegoddi sáhttá gieldit joatkimis dahje ođasmahttimis vealaheami dahje vuostedoaimmaid ja ásahit mearrádusa beaktilis čuovvuma várás áittasáhku. Lávdegoddi sáhttá mearridit áššeoapmahačča álgit govttolaš mearreáiggi siste doaibmabijuide ovttaveardásašvuođalágas ásahuvvon geatnegasvuođaid deavdima várás. Lávdegoddi ii sáhte mearridit máksit soabahusa dahje eará buhtadusa. Lávdegotti mearrádusaide oažžu ohcat nuppástusa hálddahusrievttis. (www.yvtltk.fi)

Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti gieđahallamii boahtán áššiid mearri lea sturron jahkásaččat. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea dolvon ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái vihtta ášši.

Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti bálvalusat leat mávssuheamit ja álkit juksamis. Lávdegoddi lea mearrádusainis linnjen earret eará lámis olbmuid guoski govttolaš vuogáiduhttimiid vugiin, mii doarju olmmošvuoigatvuođaid dáfus positiivvalaš perspektiivva. Vuollegis šielmmá riektedorvoorgánii dorvvasteami šielmmá sáhttet goittotge bajidit lassecealkámušaid bivdin ja guhkkin vátnan gieđahallanáiggit. Ovttaskas olbmui jahki dahje dađe guhkit gieđahallanáigi lea guhkki, erenoamážit jus áššis čuovvu nuppástusohcamuš hálddahusriektái.

2.2. VEALAHEAPMÁI BEALI VÁLDIN JA OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐA OVDDIDEAPMI

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sihke ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti doaimmaid viidáneapmi guoskat buot ovttaveardásašvuođalága gokčan vealahanákkaid lea buktán oidnosii máŋggalágan vealaheami. Ovttaveardásašvuođaláhka dahká vejolažžan máŋggaid doaibmanvugiid, maiguin áittardeaddji sáhttá váldit beali vealaheapmái ja ovddidit ovttaveardásašvuođa sihke ovttaskas dáhpáhusain ja viidásappot. Áittardeaddji ovddida ovttaveardásašvuođa earret eará čanusjoavkoovttasbargguin ja váikkuhanbarggu vehkiin sihke movttiidahttimiin iešguđet doaibmiid ávkkástallat ovttaveardásašvuođaplánema.

Ovttaveardásašvuođa ovddidemiin eastadit vealaheami ja lasihit olbmuid diđolašvuođa vealaheami gildosa birra. Dáláš lága gáibidan, ovddibu viidát ja eanet doaibmiin gáibiduvvon ovttaveardásašvuođaplánat leat galgan leat gárvát jagi 2017 álggus. Áittardeaddji lea álggahan doaibmaváldásis gulli ovttaveardásašvuođaplánaid goziheami aitosaččat jagi 2018.

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJÁI BOAHTÁN VEALAHANOKTAVUOĐAVÁLDIMAT EALLIMA OASSEGUOVLLU MIELDE 2017

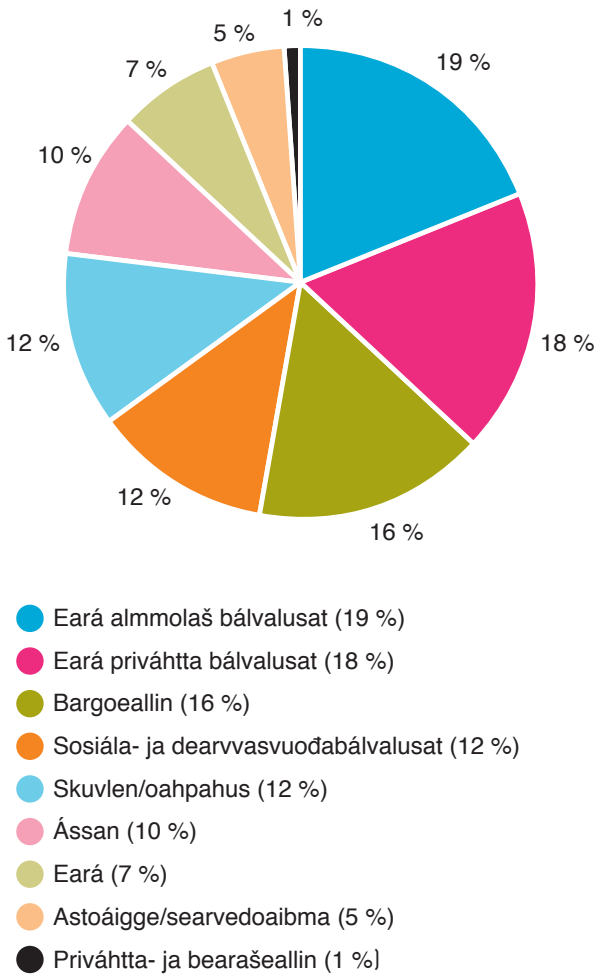

2.2.1. OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI BARGANVUOGIT

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji gieđahallá oktavuođaváldimiid mat gusket buot ovttaveardásašvuođalága mieldásaš vealahanákkaid. Seammás leat nannen iešguđege vealahanákka guoski áššedovdámuša. Oktavuođaváldimiid váldit vuostá telefovnnain, reivviin, šleađgapoasttain ja neahttaskovi bokte. Lassin áittardeaddji lea álggahan chat-gohcima, mas rávvet ja vástidit dieđubivdimiidda.

Vealaheapmái beali váldin. Go ovttaveardásašvuođaáittardeaddji váldá vuostá guoddalusa vealaheamis, árvvoštallat vuos, šaddágo dáhpáhusas vealahannavddus, nappo sáhttágo dáhpáhusas leat sáhka ovttaveardásašvuođalága vuostásaš vealaheamis. Ovttaveardásašvuođalága mielde vealaheami duohtančájeheamis heivehuvvo jorggu duođaštusnoađđi. Jus vealahannavddus lea šaddan, vealaheamis eahpiduvvon oassebealli galgá gomihit dan. Jus sierragieđahallamis ii leat leamaš ovttaveardásašvuođalága mieldásaš dohkálaš ulbmil ja válljejuvvon vuogit eai leat leamaš govttolaččat ja rivttes gaskavuođas dili ektui, lea sáhka njuolga vealaheamis.

Eahpenjuolga vealaheamis lea sáhka dalle, jus olgguldasat ovttaveardásaš njuolggadus, vuođustus dahje geavadat bidjá olbmo heajut sajádahkii, baicce jus dasa lea dohkálaš ulbmil ja vuogit lea áššáigullevaččat ja dárbbašlaččat. Vealaheapmi lea maiddái ráva dahje gohčun vealahit, heađušteapmi sihke govttolaš vuogáiduhttimiid gieldin lámis olbmos.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis lea árvvoštallanváldi dasa, guđe guoddalusaid váldit dárkilut gieđahallamii ja guđe láhkái. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doibmii heivehuvvojit hálddahuslága (9.5.2014/368) 2 lohku buorre hálddahusa vuođustusain ja 8a lohku hálddahusguoddalusaid gieđahallamis sihke heivejeaddji osiin maiddái eará dan lága njuolggadusat. Hálddahuslága 53b § geatnegahttá áittardeaddji álgit dakkár doaibmabijuide, maidda dat guoddalusa vuođul oaidná siva. Áittardeaddjis lea dánu viiddes árvvoštallanváldi mearridit, makkár doaibmabijuide álgit ovttaskas guoddalusa vuođul. Áittardeaddji vástida buot čálalažžan boahtán oktavuođaváldimiidda vealaheami birra. Buot guoddalusat eai dutkojuvvo, muhto jus guoddalusa vuođul lea sivva eahpidit, ahte eiseváldi dahje eará

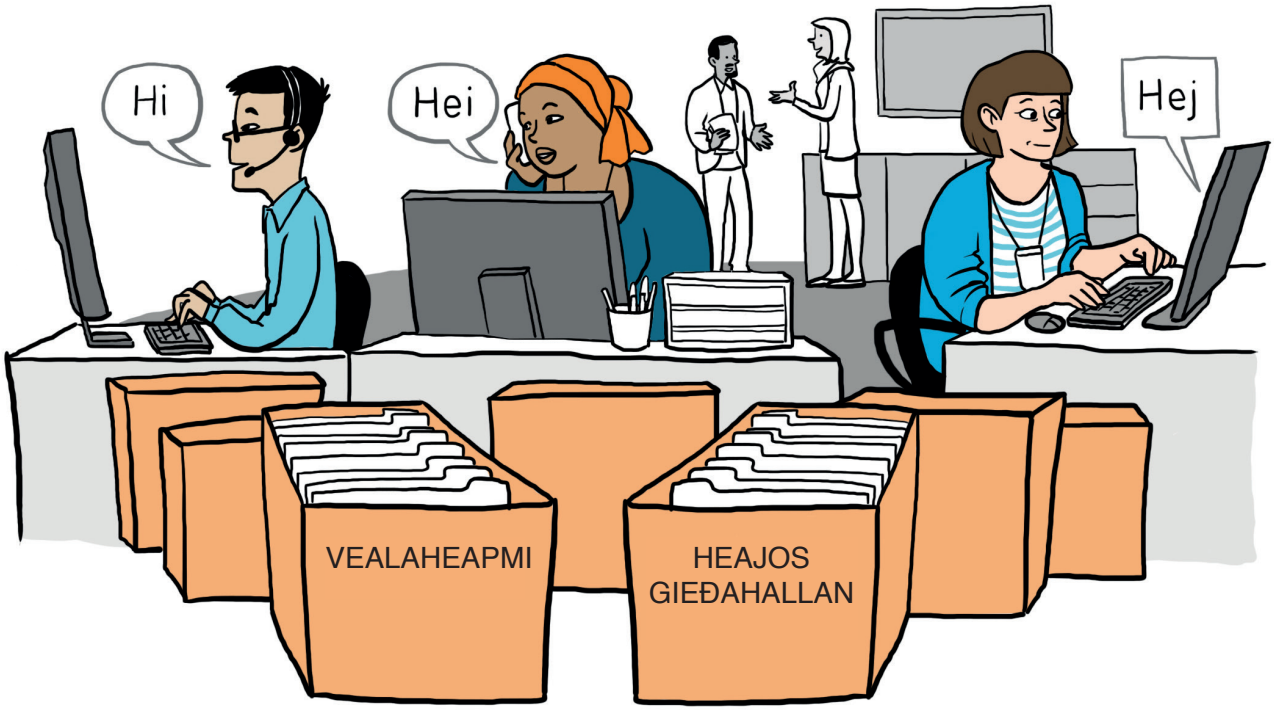

doaibmi lea doaibman ovttaveardásašvuođalága vuostá, áittardeaddji álgá dábálaččat čielggadit áššši. Árvvoštaladettiin doaibmabijuid ja dan, guđe eiseválddis lea áššis vuosttaš doaibmaváldi, áittardeaddji váldá vuhtii earret eará olbmo beasu iežas vuoigatvuođaide beaktilamos ja vuohkkasamos lági mielde sihke dan, leago áššis vejolaččat viidásut servvodatlaš mearkkašupmi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargoneavvuide gullet earret eará beali váldin vealaheapmái, soabadeami ovddideapmi oassebeliid gaskkas, áššši doalvun ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái čoavdinláhkái dahje vealaheami oaffara veahkeheapmi rievttis. Geahppasamosat dilli sáhttá čoavddašit telefovnnain dahje šleađgapoasttain. Áittardeaddji doaibmagoahtá erenoamážit prinsihpalaččat mearkkašahtti dáhpáhusain ja dalle, go áittardeaddji doaimmain sáhttá leat guovddáš mearkkašupmi bohtosa ektui.

Soabadeami ovddideapmi. Ovttaveardásašvuođalága mielde áittardeaddji sáhttá ovddidit soabadeami vealahandáhpáhusain. Áššši galgá leat ovttaveardásašvuođalága vuostásaš gieđahallama hárrái riidduheapmi, vai ovttaveardásašvuođaáittardeaddji álgá ovddidit soabadeami. Áittardeaddji ráhkadan soabadansoahpamušat sisttisdollet dábálaččat vealaheami miehtti oassebeali ándagassiiátnuma sihke ovttaveardásašvuođalága mieldásaš dáhpáhusa mielde árvvoštallon soabahusa, mii lea rivttes gaskavuođas dáhpáhussii. Vealaheami miehtti oassebealis eaktudit dábálaččat soahpamušas maiddái čatnaseami dasa, ahte gieđahallan mii dagahii dáhpáhusa ii joatkašuva sihke iešguđetlágan ovddidandoaimmaid, dego rávvagiid ráhkadeami bargiide ovttaveardásašvuođa ja vealahangildosa vuhtiiváldimii. Ná ovttaveardásašvuođaáittardeaddji váldá soabadeami ovddideamis vuhtii maiddái vealaheami almmolappot eastadeaddji beali. Áittardeaddji ráhkadan soabadansoahpamušat leat eanáš almmolaččat.

Áittardeaddji gullan. Áittardeaddjái galgá ovttaveardásašvuođalága heiveheami guoski duopmostuolloáššis várret vejolašvuođa cealkit áššis ovttaveardásašvuođalága 27 § mielde. Dát cealkámušat laktásit eanáš ovttaveardásašvuođa guoski láhkaásaheami dulkomii. Áittardeaddji lea maiddái geavahan vuoigatvuođas cealkit riekteááššiid, main leat viggan ovttaskas dáhpáhusa lassin ovddidit ovttaveardásašvuođa viidásappot. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea duopmostuoluide ja ááššáskuhttiide addin cealkámušainis gidden fuomášumi maiddái ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa mearrái. Árat riektegeavadat ii leat čuovvumušaid dáfus leamaš beaktil, rivttes gaskavuođas daguin dahje váruheaddji. Dáláš ovttaveardásašvuođalága oasil riektegeavadat lea vel unnán, muhto vuordámušat beaktilis čuovvumušain leat allagasas.

Oaffara veahkeheapmi rievttis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sáhttá iežas árvvoštallama mielde veahkehit vealaheami oaffarin gártan olbmo maiddái áššši riektegieđahallamis. Riekteveahkkin doaibman ii leat dábálaš, ja dasa riepmat dušše prinsihpalaččat mearkkašahtti ááššiin. Dás ovdamearka lea áittardeaddji doaibman pasifisttalaš totálabiehttaleaddji veahkkin rihkusriektegeavvamis Helssega hoavvarievttis miessemánus 2017. Áittardeaddji válddii áššši vuodjima alcces go Suoma ráđđehusat eai lean álggahan válmmaštallat dáláš vealaheaddji láhkaásaheami nuppástuhttindoaimmaid vuođđoláhkaváljagotti ja ON olmmošvuoigatvuođakommišuvnna máŋggain fuomášuhttimiin fuolakeahttá. Ulbmilin lea dagahit nuppástusa ovttaveardásašvuođa loavkideaddji riektedillái vearju- ja sivilabálvalusas. Dušše Jehova vihtaniidda gulli olbmot leat spiehkastatlágain friddja sihke vearjo- ja sivilabálvalusas, go fas eará oskkoldatgottiide gulli olbmot dahje iežaset nana jáhku dihte biehttaleaddji olbmot dubmehallet friddjavuođaráŋggáštussii.

Hoavvariekti attii mearkkašahtti linnjenčovdosa (R 16/738) ááššis guovvamánus 2018 ja hilggui ááššáskuhttima totálabiehttaleaddji vuostá sivilabálvalusas biehttaleamis. Hoavvariekti lei duomustis ovttamielalaš das, ahte oskkoldaga dahje nana jáhku dihte biehttaleaddji olbmuid sierralágan gieđahallamii ii gávdno vuođđolága mieldásaš dohkálaš sivva. Hoavvarievtti eanetlohku (jienastanboađus 4-3) celkkii, ahte totálabiehttaleaddji dubmen friddjavuođaráŋggáštussii dagahivččii čielga

ruossalašvuođa vuođđolága 6 §:iin dorvvastuvvon ovttaveardásaš gieđahallamiin ja vealahangildosiin, go njuolggadusa dulkot ovttas Suoma čadni olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaiguin. Ovttaveardásaš gieđahallama gáibádus eaktudii doaibmat ovttaveardásaččat iešguđetlágan nana jáhkuiguin, iige sierragieđahallama sáhtán atnit dohkálažžan oba daninge, ahte friddjavuođaláhka lei ásahuvvon spiehkastatláhkan. Dát lei vuosttas geardi, go álbmotlaš duopmostuollu lea cealkán spiehkastatlága vuođđolága vuostásažžan. Áššáskuhtti váiddeš mearrádusa alimus riektái.

Beali váldin ja dárkkisteapmi. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis ii leat juridihkalaččat čadni čoavdinváldi. Áittardeaddji beali váldin dahje eará beali váldin vealaheapmái goittotge dávjá ovddida nu vealaheami nohkama go vealaheaddji oassebeali movtta álgit ovddidit ovttaveardásašvuođa. Áittardeaddjis lea viiddes vuoigatvuohta oažžut dieđuid, mainna dat sáhttá sáhku áitagiin bivdit vealaheamis eahpiduvvon oassebealis čielggadeami dáhpáhusas. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargoneavvuide gullá dárkkistemiid dahkan eiseválddi, oahppolágádusa dahje bálvalus buvttadeaddji doaibmasadjái, jus dat lea dárbbašlaš ovdamearkka dihtii vealahaneahpádusa čielggadeami várás. Jagi 2017 loahpa rádjái áittardeaddji lea dahkan ovtta dárkkisteami.

Ovttaveardásašvuođaplánema goziheapmi.

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI SÁHKAVUORUT, SKUVLEMAT, DEAIVVADEAMIT JA DILÁLAŠVUOĐAIDE OASSÁLASTIN 2017

Áittardeaddji doallá jahkásaččat logiid mielde skuvlemiid ja sáhkavuoruid iešguđetlágan dilálašvuođain ovdamearkka dihtii ovttaveardásašvuođaplánemis sihke vealaheami eastadeapmái ja dasa beali váldimii laktáseaddji geatnegasvuođain.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji gidde fuomášumi maiddái ovttaveardásašvuođalága mieldásaš ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođaide guoddalemiid gieđahaladettiinis. Dán dihtii áittardeaddji bivdá guoddalusaid gieđahaladettiinis njuolggadusmieldásaččat ovttaveardásašvuođaplánaid ovddidangeatnegas oassebeliin: eiseválddiin, oahppolágádusain ja skuvlema ordnejeaddjiin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji goziha ovttaveardásašvuođaplánaid maiddái sierra, ovdamearkka dihtii bivdimiin plánaid dárkilabbot dihto eiseválddiid dahje oahppolágádusaid joavkkus. Bargoaddi ovttaveardásašvuođaplánaid goziha bargosuodjalaneiseváldi.

Ovttaveardásašvuođa ovddideapmi. Ovttaveardásašvuođa ovddideami ja vealaheami eastadeami ovdii ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lága mielde dahká ja diŋgo čielggadusaid, almmustahttá raporttaid sihke dahká álgagiid; addá rávvagiid ja cealkámušaid; ovddida dieđiheami, bajásgeassima ja skuvlejumi; oassálastá eurohpalaš ja riikkaidgaskasaš ovttasbargui sihke čuovvu iežas doaibmasuorggis Suoma riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođageatnegasvuođaid čuovvuma ja riikka láhkaásaheami doaibmama. Ovttaveardásašvuođalága mielde áittardeaddji addá lassin almmolaš ávžžuhusaid vealaheami eastadeapmái ja ovttaveardásašvuođa ovddideapmái.

Áittardeaddji ollašuhttá dáid bargguidis iešguđet eallima oasseguovlluin ja sierra vealahanákkaid olis. Áittardeaddji bargá ovttasbarggu ja čoaggá áššedovdámuša ovdamearkka dihtii deaivvademiin álbmotservviiguin ja sierra eallima oasseguovlluin guovddáš eiseválddiiguin, fitnodagaid ovddasteaddjiiguin ja eará doaibmiiguin. Erenoamáš dehálaš lea gullat sierra vealahanákkaid ovddasteaddji oassebeliid ja olbmuid vásáhusaid, vai sáhttit áddet vealaheami ja ovttaveardásašvuođa mekanismmaid.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis leat máŋggalágan doaibmanvuogit ovddidit ovttaveardásašvuođa konkrehtalaččat. Ovdamearkka dihtii 2017 ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ovddidii ovttaveardásašvuođa dáhpáhusas, mas okta searvegoddi biehttalii láigumis seammásohkabealágis páraide searvegotti visttiid headjafeasttaide.

Go sáhka ii leat oskkoldaga hárjeheapmi baicce searvegotti doaibma visttiid láigoaddin, ovttaveardásašvuođaláhka heivehuvvo dáhpáhussii. Áittardeaddjis ii lean dieđus ovttaskas olmmoš, geasa vealaheaddji mearrádus livččii čuohcán, nu ahte áittardeaddji ii sáhtán ovdamearkka dihtii doalvut ášši ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti gieđahallamii. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji álggii ovddidit ovttaveardásašvuođa áššis ságastallamiiguin earret eará searvegottiin ja Girkoráđđehusain. Ulbmilin lea, ahte searvegottit gieđahallet buot visttiid láigoheamis beroštuvvan olbmuiguin ovttaveardásaččat. Girkoráđđehus bivddii áššis čielggadeami duopmokapihttaliin ja muittuhii, ahte ovttaveardásašvuođaláhka heivehuvvo searvegottiid visttiid láigoheapmái.

Kommunikašuvdna ja váikkuheapmi. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji dahká máŋggabealagis ja guhkesáigásaš váikkuhanbarggu áššedovdin earret eará addimiin cealkámušaid láhkaválmmaštallamii, diŋgomiin čielggademiid sihke strategalaš kommunikašuvnnain. Áittardeaddji juohká dieđu ovttaveardásašvuođalága heiveheami birra ja váldá beali áigeguovdilis áššiide addimiin áššedovdejearahallamiid, almmustahttimiin dieđáhusaid ja bloggačállosiid sihke sosiála medias doaibmama bokte. Ovttaskasge vealahanášši mearkkašupmi stuorru ovtta organisašuvnna ja vealaheami vásihan olbmo stuorábun, go álbmoga diđolašvuohta sihke vuoigatvuođain ja vealahangildosis stuorru. Oinnolašvuohta lea dehálaš, vai vealaheami vásihan dahje duođaštan olbmot máhttet váldit oktavuođa áittardeddjiin ja vai diđolašvuohta vealahangildosis ja ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođain beaggá.

Áittardeaddji doarju iešguđetge oassebeliid, dego eará eiseválddiid, ollašuhttin ovddidanbarggu. Giđđat 2018 ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oassálastá ovdamearkka dihtii Dearvvasvuohta- ja buresbirgenlágádusa (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL) koordineren ovttasbargui, man ulbmilin lea Skuvladearvvasvuođagažadeami bohtosiid dálá máŋggabealagut ávkkástallan skuvllain ja gielddain. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ságastallá áigeguovdilis gažaldagaid birra dárbbu mielde eará gozihaneiseválddiiguin, dego alimus lágalašvuođagoziheddjiiguin, guovlohálddahusvirgedoaimmahagaiguin ja Valvirain.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji juohká dieđuid doaimmaidis ja almmolappot ovttaveardásašvuođa ja vealaheami birra sosiála medias.

Facebook: Yhdenvertaisuusvaltuutettu
Twitter: @yhdenvertaisuus
Instagram: @yhdenvertaisuus ja
neahttasiiddut: www.syrjintä.fi.

Neahttasiidduin leat rávvagat vealahanguoddalusa dahkama várás 28 gillii. Dása lassin ovttaveardásašvuođaáittardeaddji videomateriála lea čoggojuvvon iežas Youtube-kanálii.

Čielggadeamit. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji viggá resurssaidis rámmaid siste almmustahttit barggus doarjjan iešguđetlágan čielggademiin. Jagi 2014 vehádatáittardeaddji almmustahtii čielggadeami románaid vásihan vealaheamis. Jagi 2016 áittardeaddji ollašuhtii riekteministeriija vealaheami čuovvunjovkui čielggadeami lámis olbmuid vealaheami vásáhusain. Jagi 2017 ollašuhttojedje čielggadeamit Sisafárreneiseválddi riikkaidgaskasaš suodjaleami guoski mearrádusain jagiin 2015-2017 sihke olmmošgávppi oaffariid veahkeheami guoski láhkaásaheami doaibmamis. Guktuid ovdal máinnašuvvon čielggademiid almmustahttet giđđat 2018 ja daid bohtosiid leat ávkkástallan dán raporta dahkamis.

Ovttaveardásašvuođaáššiid ráđđádallangoddi. Almmolaš ovttaveardásašvuođa ovddideami ja vealaheami eastadeami dáfus mearkkašahtti doibmiid ja eiseválddiid dieđuid lonohallama sihke ovttaveardásašvuhtii laktáseaddji gažaldagaid gieđahallama várás áittardeaddji oktavuođas lea ovttaveardásašvuođaáššiid ráđđádallangoddi. Stáhtaráđđi ásaha ráđđádallangotti golmma jahkái hávil. Ráđđádallangotti oktavuhtii áittardeaddji lea vuođđudan olgoriikkalašáššiid, lápmásiidáššiid sihke bargoeallima juhkosiid. Juhkosat čoahkkanit moddii jagis dihtto temá dárkilut gieđahallama várás. Ráđđádallangotti ja juhkosiid bokte ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oažžu áigeguovdilis dieđu sihke doaimma ovddideapmái dehálaš máhcahaga doaimmainis.

2.2.2 OKTAVUOĐAVÁLDIMIID JA DUTKAMUŠAID BOKTE OAŽŽUT DIEĐU VEALAHEAMIS SUOMAS

Njuolga vealaheapmi: Olbmo gieđahallet su iešvuođa dihtii fuonibut go earáid veardádalahahtti dilis. Ovdamearkka dihtii jus áššehassan boahtán románas berrojuvvo máksu borramušas ovdal dan fállama muhto eará áššehasain ii.

Eahpenjuolga vealaheapmi: Olgguldasat neutrála gieđahallan sáhttá bijahit muhtima fuonit sajádahkii persovnnalaš iešvuođa vuođul. Ovdamearkka dihtii bargiváldimis bargoohccái sáhttet bidjat barggu dáfus dárbbašmeahttun gáibádusaid, dego dihto gielladáiddu. Gieđahallan ii goittotge leat vealaheapmi, jus das lea dohkálaš mihttomearri ja dan joksamii geavahuvvon vuogit leat dárbbašlaččat ja áššáigullevaččat.

Govttolaš vuogáiduhttimat: Ovttaveardásašvuođa gáibidan vuogáiduhttimat, vai lámis olmmoš sáhttá ovttaveardásaččat earáiguin dikšut áššiidis eiseváldiiguin, fidnet skuvlejumi ja geavahit bálvalusaid. Vuogáiduhttimat galget vástidit iešguđege dilis lámis olbmo dárbbu. Govttolašvuohta árvvoštallo dáhpáhusa mielde ja vuogáiduhttimiid sáhttet ollašuhttit eará diliin eará láhkai. Skuvlejumis vuogáiduhttimiid sáhttet dahkat ovdamearkka dihtii ordnemiin luohkkálatnjii dárbbašlaš veahkkeneavvuid dahje ovddidemiin oahpuid čađahanvugiid. Bargoeallimis vuogáiduhttin sáhttá leat vaikkoba bargguid, bargosaji dahje reaidduid vuogáiduhttin lámis olbmui heivvolažžan. Vuogáiduhttimat eai oaččo dagahit eahpegovttolaš ekonomalaš dahje eará váivvi oassebeallái, guhte daid ollašuhttá. Govttolaš vuogáiduhttimiid gieldin lea vealaheapmi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji golmma vuosttas doaibmajagi áiggi oktavuođaváldimat leat boahtán buot vealahanákkaid olis. Dábálamosat leat leamaš álgoboahtimuššii ja lámisvuhtii laktáseaddji oktavuođaváldimat.

Guktuid vealahanákkaid oasus lea badjel 20 buot oktavuođaváldimiin. Maiddái eará olbmui laktáseaddji siva geažil leat boahtán olu oktavuođaváldimat. Dat leat guoskan vealahaneahpádusaid earret eará ássanbáikki, bargguhisvuođa, ámmáha, rihkusduogáža, fáŋgavuođa dahje gárrenávdnasiid geavaheami vuođul. Eará olbmui laktáseaddji sivva sáhttá oaivvildit maiddái olbmo juridihkalaš sajádaga ovdamearkka dihtii máksinhehttehuslažžan, vuosttas allaskuvladutkosa čađaheaddjin, vearjogeatnegassan dahje riikkasorrunlobi haga riikkas orrun.

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJÁI BOAHTÁN VEALAHANOKTAVUOĐAVÁLDIMAT VEALAHANÁKKA MIELDE JAGIIN 2015, 2016 JA 2017

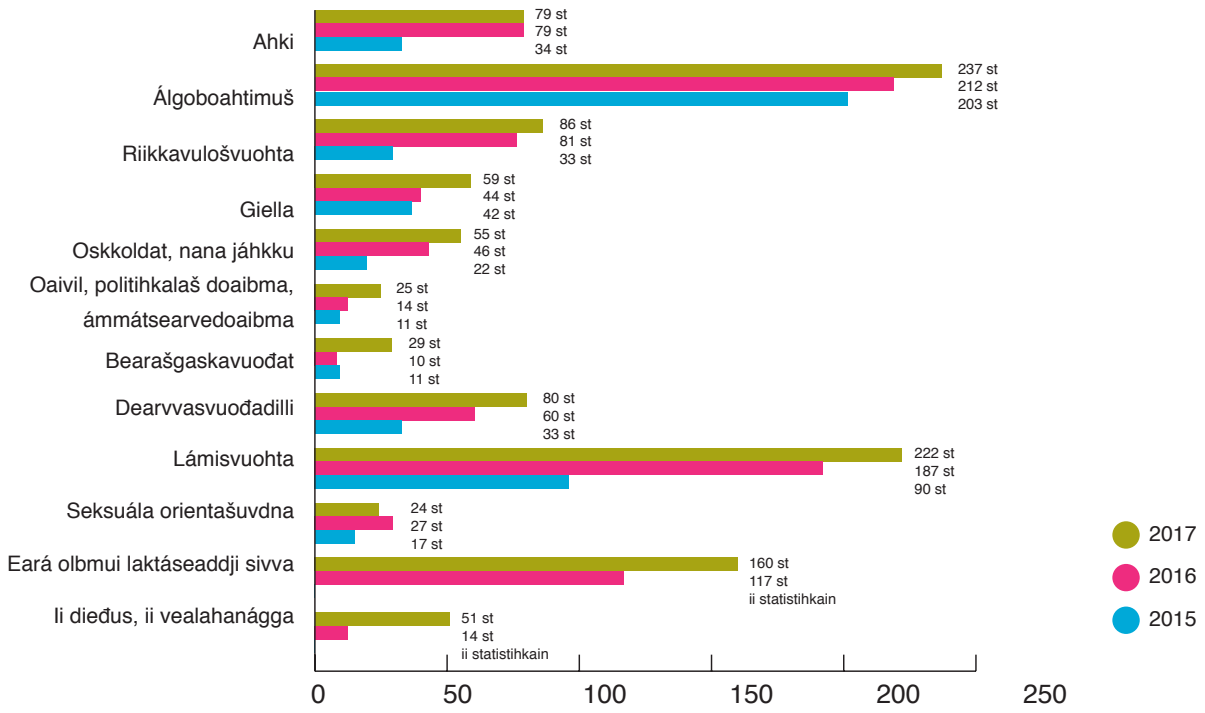

Ahkái laktáseaddji oktavuođaváldimiid birra dáddjus, ahte dat laktásit dábálaččat iešguđetlágan almmolaš ahkejoavkkuide čuozahuvvon vuoládusaide dahje bálvalusaide buorebut go ovttaskas olbmui agi geažil čuohcán negatiivvalaš gieđahallamii. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea gieđahallan almmolaš ahkerájiid vuoigadahttinvuđđosiid. Áittardeaddji konsulterejuvvui earret eará dáhpáhusas, mas gielda plánii gieldit iešbálvalangirjerádjosii beasu vuollel 16-jahkásaččain. Gielddus ii addojuvvon.

Unnimus oktavuođaváldimat leat boahtán bargoláhkaásaheamis ovttaveardásašvuođaláhkii sirdojuvvon vealahanákkaid birra: oaivila, politihkalaš doaimma, ámmátsearvedoaimma ja bearašgaskavuođaid vuođul.

Ovtta áigge máŋgga sierra iešvuođas vuođul vealaheapmái rašes olbmot sáhttet deaividit máŋggavuđot vealaheami. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái leat boahtán maiddái dákkár oktavuođaváldimat. Sohkabeallái laktáseaddji vealaheapmi gullá dásseárvoáittardeaddji doaibmasuorgái. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis lea goittotge doaibmaváldi gieđahallat áššii olbmo deaivvadettiin máŋggavuđot vealaheami dallege, go mii nu vealahanákkain laktása sohkabeallái. Ráđđehusa evttohusa (HE 19/2014) mielde ovttaveardásašvuođalága sáhttá heivehit máŋggavuđot vealaheami dáhpáhusain, ovdamearkka dihtii dalle go olbmo gieđahallet dohkálaš siva haga eará láhkai go earáid sihke su sohkabeali ja agi geažil. Ovttaveardásašvuođalága heivehansuorgái gullá maiddái dakkár máŋggavuđot vealaheapmi, mas guokte dahje eanet olbmui laktáseaddji áššii – ovdamearkka dihtii maiddái sohkabealli – dušše ovttas dagahit dan, ahte olbmuid gieđahallan eará láhkai go earáid lea gildojuvvon vealaheapmi. Dákkár dáhpáhusa gohčodit rasttildeaddji vealaheapmin (suom. risteävä syrjintä).

Iešguđet unnitloguide gulli olbmot deaividit ođđa hástalusaid sierra eallinmuttuin ja dáidda laktáseaddji bálvalusaid oktavuođas. Dát bođii ovdii sisáššiid ministeriija jagi 2014 almmustahttin čielggadeamis Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi: Čielggadeapmi unnitloguide gulli ahkeolbmuid vásihan vealaheamis sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusain. Ovttaveardásašvuođa ovddidanbarggus galggašiige váldit vuhtii olbmo olles eallinbálgá. Ovdamearkka dihtii agáiduvvan seksuálaveahádagaide gulli dahje agáiduvvi lámis olbmuid vuoigatvuođaid ollašuvvamii laktásit oasil earálágan iešvuođat go bargoahkásaččain dahje nuorain.

Diđolašvuođa lasiheami mearkkašupmi máŋggavuđot vealaheamis leat loktejuvvon ovdii gieskat almmustahtton raporttas Unnitloguid siskkáldas unnitloguid olmmošvuoigatvuođat ja máŋggavuđot vealaheapmi (Juridica Lapponica 43). Máŋggavuđot vealaheami buoret raporteren nu álbmotlaččat go riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođaid gozihanorgánaide lea dehálaš máŋggavuđot vealaheami ovddalgihtii eastadeami ja vuhtiiváldima várás earret eará láhkaásaheamis.

Áittardeaddjái boahtti oktavuođaváldimat eai vealttekeahttá njuolgga muital duohta vealaheami mearis dahje das, guđe joavkkuide čuohcci vealaheapmi lea dábálamos. Diđolašvuohta ovttaveardásašvuođaáittardeaddji birra sáhttá leat nannosut dakkár joavkkuin, main leat nana álbmotsearvvit ovddasteamin sin ja maidda laktáseaddji ovttaveardásašvuođagažaldagat leat beaggán ollu. Álgoboahtimuššii, riikkavulošvuhtii ja gillii laktáseaddji gažaldagat ledje ovddit vehádatáittardeaddji guovddáš barggut, nu ahte daidda laktáseaddji doaibmaváldi lea dovdosamos.

Maiddái dásseárvoáittardeaddjái dahkkon guoddalusat, bargovealaheami goziheaddji bargosuodjalaneiseválddiide boahtti oktavuođaváldimat, ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti oažžun ohcamušat dahje duopmostuoluid gieđahallan vealaheami guoski riekteáššit govvidit iežaset oasil Suomas dáhpáhuvvi vealaheami. Dárkilut vealaheami guoski dieđu fidnemii dárbbašit maiddái áššii guoski dutkamuša.

Eurohpa vuođđovuoigatvuođaeiseválddi almmustahtii loahppajagi 2017 nuppi raporta čearddalaš unnitloguid deaividan vealaheamis EU:s (Second European Union Minorities and Discrimination Survey, EU MIDIS II). Dutkamušas ledje Suoma oasil jearahallan iežas dahje vánhemiiddis riegádanriika vuođul Sahara

máttabeale Afrihkás boahtti sisafárrejeaddjiid ja sin mánáid, nappo 1. ja 2. buolvva sisafárrejeaddjiid. Dutkamuša bohtosiid mielde 45 % vástideaddjiin ledje deaividan Suomas vealaheami manjimuš 12 mánotbaji áiggi. Lohku lea fuolastuhtti.

Veardádalahahtti ja jeavddalaččat dávji dutkamušdieđu fidnen vealaheami birra lea guovddáš rollas vealaheami eastadeapmái ja ovttaveardásašvuođa ovddideapmái. Sierra vealahanákkaid vuhtiiváldi, jeavddalaččat dahkkojuvvi baromehter buvttadivččii dutkojuvvon dieđu vealaheamis, ja dainna lágiin maiddái nannosut vuođu vealaheaddji ráhkadusaide ja sivaide beali váldima. Stáhtaráđi vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođadoaibmaprográmma oassin riekteministeriija ja Olmmošvuoigatvuođaguovddáš leat ollašuhttimin jagiin 2018-2019 vuođđovuoigatvuođabaromehtera, mainna kártet álbmoga oainnuid vuođđovuoigatvuođaid ollašuvvamis Suomas. Baromehteriin čielggadit earret eará válljejuvvon olmmošjoavkkuid almmolaš diehtodási Suoma vuođđovuoigatvuođain, áddejumi iešguđetge vuoigatvuođaid dehálašvuođas sihke vásáhusaid daid ollašuvvamis olbmuid árgabeaivvis. Doaivvu mielde baromehter hukse vuođu vealaheami guoski dieđu jeavddalaš čoaggimii.

Dutkamuša vehkiin lea vejolaš čielggadit iešguđetge álbmotjoavkkuid beasu iežaset vuoigatvuođaide. Vuoigatvuođaide beassin oaivvilda sihke viidásappot vuoigatvuođaid ollašuvvama ahte gáržžibut dan, oažžugo olmmoš beaktilis ja vuoiggalaš gieđahallama áššásis dilis, mas son vávjá su vuoigatvuođaid loavkiduvvon. Okta joavku, man vuoigatvuođaide beassin ollašuvvá jáhkkimis váilevaččat, leat mánát. Ovttaveardásašvuođalága mieldásaš riektedorvosuojit leat teoriijas seamma láhkai anus agis fuolakeahttá, muhto mánát eai ieža leat oktiige guoddalan ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái. Oktavuođaváldimat mat gusket ovdamearkka dihtii árrabajásgeassima, skuvlla dahje áigeájánasaid bohtet mánáid fuolaheddjiin dahje suorggi bargiin. Mánáid guoski vealahandiehtu dárbbašuvvošii eanet. Dearvvasvuođa ja buresbirgenlágádusa Skuvladearvvasvuođagažadeapmi bohtosiin sáhttá jagis 2017 rájes earuhit ain eanet unnitlohkosajádahkii laktáseaddji vealaheami ja heađušteami vásáhusaid guoski dieđu. Bohtosiid vuođul unnitloguide gulli mánát ja nuorat vásihit skuvllain eanet heađušteami ja vealaheami go earát. Skuvladearvvasvuođagažadeami jeavddalaš ollašuhttimiin fidnet guhkit áiggis veardádalahahtti dieđu mánáid ja nuoraid buresbirgema ja vealaheami vásáhusaid ovdáneamis.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái bohtet jeavddalaččat oktavuođaváldimat, main ii leat gažaldat ovttaveardásašvuođalága vuostásaš vealaheamis. Dáhpáhusas sáhttá goittotge leat sáhka fuones hálddahusas, eahpeáššálaš gieđahallamis dahje eará láhkaásaheapmái dahje dan heiveheapmái laktáseaddji problemas. Lámisbálvalusaid gieldin lea ovdamearka fáttás, masa laktáseaddji oktavuođaváldimiin lea dávjá sáhka buorebutge lámisbálvalusaid guoski láhkaásaheami heiveheamis go ovttaveardásašvuođalágas oaivvilduvvon vealaheamis. Problemat bálvalusaid fidnemis váikkuhit goittotge negatiivvalaččat lámis olbmuid oasálašvuhtii ja estet duohta ovttaveardásašvuođa ollašuvvama. Eiseválddi geatnegasvuođa ovddidit ovttaveardásašvuođa galgá váldit vuhtii viidát buot almmolaš bálvalusaid ordnemis.

Ovttaskas vealahandáhpáhusa duohkin lea muhtimin viidát sivva miellaguottuin. Ovttaskas dáhpáhusaide beali váldimiin sáhttá leat váttis nuppástuhttit ovdamearkka dihtii organisašuvnna atmosfeara, vaikko oasis dáhpáhusain dakkár siva čalmmustahttin sáhttá dagahit nuppástusa organisašuvnnas. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ovddidii soabadeami ovtta gávpoga ja ássi gaskkas dáhpáhusas, mas gávpot lei oastán heahteorrunbáikebálvalusaid oskkoldatlaš searvvis. Searvi gáibidii áššehasa oassálastit oskkoldatlaš doaimmaide áššehasa jáhku vuostá. Soabadanmeannudeami maŋŋá gávpot šállošii doaimmaid ja mávssii vealahuvvon olbmui 4000 euro buhtadusa. Lassin gávpot celkkii ahte sii álget doaimmaide vai sihkkarastet, ahte dakkár ii dáhpáhuvašii earáge sajiin sin orrunbáikedoaimmas.

Stuorámus oassi vealaheamis báhcá ovttaveardásašvuođaáittardeaddji árvalusa mielde ain čihkosii. Sivat leat ollu: vealaheami vásihan olbmuid luohttámuš eiseválddiide sáhttá leat vuollegaš dahje diehtu vuoigatvuođaid ja riektedorvovugiid birra váilu. Áššì ovddos guvlui doalvuma čuovvumušain ballet ja riektedorvovuogit eai álot buvttat sávvon bohtosa. Oassi ovdamearkka dihtii struktuvrralaš

vealaheamis lea maiddái dan lunddot, ahte ovttaveardásašvuođaláhkaásahemiin ii bastte váldit dasa beali beaktilit. Jus láhkaválmmaštallamis eai leat váldán vuhtii ovttaveardásašvuođalága, láhka sáhttá ásahit muhtin joavkku nuppiid heajut sajádahkii. Čakčat 2015 ovttaveardásašvuođaáittardeaddji buvttii ovdan fuola máná vuoigatvuođa árrabajásgeassimii vánhema dillái vuođđuduvvi ráddjema váikkuhusain ovttaveardásašvuhtii. Ráđđehusa evttohushámus ii doallán sisttis ollislaš árvalusa evttohusa duohta váikkuhusain mánáid ovttaveardásašvuhtii ja máná vuoigatvuođaide. Árrabajásgeassinvuoigatvuođa nuppástusa fápmuiboahtima maŋŋá lea albmanan, ahte nuppástusa negatiivvalaš váikkuhusat čuhcet erenoamáš garrasit earret eará oktofuolaheaddjiid mánáide.

Vealahanvásáhusat sáhttet dagahit vealaheami vásihan olbmui átestusa, šlundivuođa, iešárvodovddu njiedjama ja olggobealálašvuođa dovddu. Jus vealaheami vásáhusat leat ollu, daid gálgan váldá ollu áiggi ja dat váikkuhit olbmo doaibmannávccaide. Ovttaskas olbmo návccat eai vealttekeahttá rehkke váldit beali vealaheapmái. Muhtumin vealaheapmi joatkašuvvá máŋggaid jagiid ja váikkuha mearkkašahti láhkái olbmo buresbirgemii sihke vejolašvuođaide studeret, bargat dahje geavahit bálvalusaid ovttaveardásaččat.

Vealaheami vásáhusaid váileraporteren lea hástalus ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái. EU-MIDIS II -dutkamuša mielde vealaheapmi dáhpáhuvvá máŋgii: Sahara máttabeale riikkain boahtán Suomas vealaheami vásihan olbmot leat muitalan ahte sii leat vásihan dan eambbo go 4,6 geardde jagis. Riekteministeriija jagi 2016 almmustahttin čielggadeamis vaššiságain ja heađušteamis ja daid váikkuhusain iešguđet unnitloguide čielggadedje vaššiságaid ja heađušteami čuohcima iešguđet čuozáhatjoavkkuide: románaide, sápmelaččaide, vierisgielagiidda, olgoriikkaid riikkavuložiidda ja olbmuide geain lea sisafárrejeaddjiduogáš, lámis olbmuide, oskkoldatlaš unnitloguide ja seksuála- ja sohkabealleunnitloguide gulli olbmuide. Čielggadeami mielde čuozáhatjoavkku mielde vaššiságaid ja heađušteami čuozáhahkan gártan olbmuin 20-30 % ledje deaividan dáid diliid eambbo go oktii mánotbajis maŋimuš 12 mánotbaji áiggi.

Áittardeaddji jagi 2016 áiggi dahkan lámis olbmuid vealahanvásáhusaid árgabeaivvis guoski čielggadeami mielde vástideaddjiin 64,2% muitaledje ahte ledje vásihan vealaheami muhtin eallima oasseguovllus maŋimuš 12 mánotbaji áiggi. Badjel bealli vástideaddjiin (53,9 %) muitaledje ahte vealahanágga lei lámisvuohta. Máŋggas muitaledje ahte ledje vásihan vealaheami maiddái dearvvasvuođadili ja agi geažil. Čielggadeamis gieđahalle maiddái diđolašvuođa vuoigatvuođaid birra. Čielggadeami vuođul lámis olbmot dihtet ovtta dáfus, maid vealaheapmi mearkkaša, ja dovdet iežaset vuoigatvuođaid, muhto máŋgga dáhpáhusas sii guđđet vealaheami almmutkeahttá go vásihuvvon vealaheapmi ii leat leamaš sin mielas doarvái duođalaš. Máŋggas eai diehtán, gii fállá veahki ja rávvagiid vealaheami oaffariidda.

Románat vásihit ollu vealaheami iešguđetge eallima oasseguovlluin. Vehádatáittardeaddji jagi 2014 románaid vealaheami vásáhusain dahkan čielggadeami mielde románavástideaddjiin 68,7 % muitaledje ahte ledje vásihan vealaheami muhti eallima oasseguovllus čielggadeami ovddit jagi áiggi. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái leat boahtán oktavuođaváldimat románaid deaividan vealaheamis nu priváhtta sektora go eiseváldiidge doaimmain. Oktavuođaváldimat leat guoskan lassin ovdamearkka dihtii bolesa eahpeáššálaš láhttema go romána lea leamaš dahkamin rihkusalmmuhusa dahje priváhtta sektora oasil ovdamearkka dihtii restoráŋŋii sisabeassamii laktáseaddji vealaheami dahje eahpeáššálaš gieđahallama gávppiin dahje bensinstašuvnnain. Oktavuođaváldimiin albmana maiddái dávjá, ahte olmmoš lea jo ovdal vásihan eahpeáššálaš gieđahallama dahje vealaheami.

Somálagiela eatnigiellanis hálli olbmot leat Suoma goalmmádin stuorámus vierisgielat giellaunnitlohku ruošša- já esttegielagiid maŋŋá. Olbmot geain lea somalialaš duogáš vealahuvvojit oalle dávjá. Vealaheapmái sáhttá váldit beali dušše dalle, jus dat boahtá dihtosii. Ovttaskas dáhpáhus sáhttá leat erenoamáš mearkkašahtti, jus dan vehkiin sáhttet váldit beali vealaheaddji struktuvrraide.

Vuoigatvuođadiđolašvuođas lea sáhka das, ahte olmmoš diehtá, mii vealaheapmi lea, ja

dovdát vealaheami go deaivida dan. Buorre vuoigatvuođadiđolašvuhtii gullá lassin guovddášlaččat dat, ahte vealaheami vásihan olmmoš diehtá unnimusat dan, gos fidne veahki ja rávvagiid ášši čielggadeapmái. Sáhttá jo lohkat, ahte diđolašvuohta doaibmi riektedorvoorgánain lea dehálut go dat, ahte olmmoš ieš diehtá, leago son vealahuvvon. Vuollegis šielmmá doaibmi, dego ovttaveardásašvuođaáittardeaddji, sáhttá ovttas áššehasain čielggadit, leago dáhpáhusas gažaldat lágavuostásaš gieđahallamis dahje mas nu earás. Ovdal ovdanbukton dutkamušaid vuođul diđolašvuođa riektedorvoorgánain galgá buoridit. Dán hástalussii ovttaveardásašvuođaáittardeaddji galgá iežas oasil vástidit.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji diehtun boahtán guoddalusain lea dávjá gažaldat struktuvrralaš vealaheamis, masa váikkuheapmi gáibida guhkesáigásaš doaimmaid. Čoavdi rollas ovttaveardásašvuođa ollašuvvamis servvodaga struktuvrraid dásis lea systemáhtalaš ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid árvvoštallan ja dan bohtosiid gudneáŋgiris vuhtiiváldin buot ásahusválmmaštallamis sihke almmolaš sektora prošeavttain nu, ahte láhkaásaheapmi livččii jo álggu rájis duohtavuođas ovttaveardásaš ja olbmuid máŋggalánganvuođa vuhtiiváldi. Servvodaga struktuvrraid nuppástuhttin gáibida skuvlema ovttaveardásašvuođa birra ja ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid árvvoštallamis láhkaválmmaštalliide sihke politihkalaš linnjemiid das, ahte ovttaveardásašvuođaváikkuhusaide addojuvvo mearrádusaid dahkamis daidda gulli deaddu. Ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid árvvoštallama galgá váldit fásta oassin buot láhkaválmmaštallamis sihke stáhtaráđi prošeavttaid válmmaštallama.

2.2.3 LÁHKAÁSAHEAMIS GEATNEGASVUOHTA OVDDIDIT OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐA

Láhkaásaheapmi fállá dáláš ovttaveardásašvuođalága mielde buriid bargoneavvuid ovttaveardásašvuođa ovddideapmái. Dat ásaha eiseválddiide, bargoaddiide, skuvlejumi ordnejeaddjiide ja oahppolágádusaide geatnegasvuođaid sihke ovttaveardásašvuođa ovddideapmái ja konkrehtalaš ovttaveardásašvuođaplána ráhkadeapmái. Bargoaddiid oasil plána ráhkadangeatnegasvuohta guoská bargosajiid main lea unnimustá 30 bargi, muhto ovddidangeatnegasvuohta guoská buot bargoaddiid.

Ovttaveardásašvuođalága mielde almmolaš hálddahusdoaimmadikšu priváhtta doaibmis lea geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa. Almmolaš hálddahusdoaimmadikšu geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa lea guovddáš rollas go váldá vuhtii dan, man ollu almmolaš bálvalusat leat ordnejuvvon oastinbálvalussan dahje eará láhkai olgguldahttimiin.

Plánengeatnegasvuohta guoskkai ovdal dušše eiseválddiid ja vealahanákkaid dušše čearddalaš álgoboahtimuša. Dáláš ovttaveardásašvuođalágas geatnegasvuođa ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána viiddiduvvui nu, ahte duohta ovttaveardásašvuođa ollašuvvama galgá árvvoštallat ja ollašuhttit buot lágas máinnašuvvon vealahanákkaid oasil.

Lágas ásahuvvon geatnegasvuođa ovddidit ovttaveardásašvuođa gánneha ávkkástallat viidát ja viggat duddjot ovttaveardásašvuođajurddašeami fásta oassin buot doaimmaid nu eiseválddiin go bargosajiin ja oahppolágádusainge. Ovddidanbargu ávkkuha maiddái eará doaibmiid, dego eaktodáhtolaš servviid. Ovttaveardásašvuođa plánejuvvon ja mihttomearálaš ovddideapmi ii álot vuođđuduva ovttaveardásašvuođaláhkii. Ovdamearkka dihtii nuoraidláhka gáibida ovttaveardásašvuođa ja dásseárvvu ovddideami eaktun stáhta veahkkeruđaid fidnemii.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji atná ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođa ja ovttaveardásašvuođaplánema ráhkadeami guoski geatnegasvuođaid viiddideami mearkkašahtti lávkin ovddos guvlui. Ovttaveardásašvuođaplánema ulbmil lea buoridit dili ollašuhttimiin iešguđetge organisašuvnnas nu mihttomearálaš ovttaveardásašvuođabarggu go vejolaš. Danin ovttaveardásašvuođaplánema dehálaš oassin lea álgokárten, mainna háhkat dieđu organisašuvnnas duohta ovttaveardásašvuođadilis erenoamážit iešguđetge vealahanákkaid oasil.

Ovttaveardásašvuođaplána ii leat áššegirji baicce buorebutge proseassa, mas plánejuvvon doaibmabijuid ollašuhttin ja čuovvun sihke ovttaveardásašvuođadili nuppástumi árvvoštallan leat guovddážis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji já riekteministeriija addet ovttaveardásašvuođaplánema doarjjan rávvagiid, buvttadit materiálaid ja ollašuhttet skuvlemiid.

Ovddidan- ja plánengeatnegasvuođaid ollašuhttima doaimmaid dásis goziha ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ja bargoaddi geatnegasvuođaid oasil bargosuodjalaneiseválddit. Ovttaskas vealahandáhpáhusa árvvoštallamis sáhttet gártat dasa, ahte vealaheapmái sivalaš oassevealli lea vealaheami lassin suostan ovttaveardásašvuođalága mieldásaš geatnegasvuođas ovddidit ovttaveardásašvuođa.

MAID MEARKKAŠA OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAPLÁNA DOAIMMAID DÁSIS?

Eiseváldi, oahppolágádusa ja skuvlema ordnejeaddji galget ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána, mii guoská dan doaimma. Sáhka lea dalle eará áššis go bargoaddi plánas, mii guoská bargoveaga ovttaveardásašvuođa. Doaimma ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid galgá seassat buot vealahanákkaid oasil. Plánas galgá viggat systemáhtalaččat ja plánalaččat jávkadit ovttaveardásašvuođa ollašuvvama eastagiid áššehasbálvaleamis ja eará doaimmain.

Plánema válmmaštallanmuttus lea vuogas gullat iešguđet čanusjoavkkuid, dego álbmotservviid dahje bálvalusaid geavaheaddjiid. Bálvalusain šaddet buorebut, go daid geavaheaddjiin bivdet oainnuid ja vásáhusaid, makkár ovttaveardásašvuođaváikkuhusat doaimmain leat sin perspektiivvas. Ovdamearkka dihtii vuojadanhállabálvalusaid ovddideamis ovttaveardásabbon livččii vuođustallon gullat iešguđet ahkásaš áššehasjoavkkuid, iešguđet láhkai lámis olbmuid, oskkoldaga dihtii dihtolágan vuojadangárvvuid geavaheaddji olbmuid, iešguđet giellajoavkkuid sihke seksuála- ja sohkabealleunnitloguid. Ovddidangeatnegasvuohta oaivvilda dan, ahte mearrádusain ja beaivválaš doaimmain galgá válljet doaibmabirrasa, návccaid ja eará diliid dáfus beaktilit, mihttomearálaččat ja dillái rivttes gaskavuođas ovttaveardásašvuođa ovddideaddji molssaeavttu.

Ovttaveardásašvuođaplánat galge sirdásanáiggi maŋŋá leat gárvát 1.1.2017 rádjái. Máŋggain doaibmiin leat goittotge vel jagi 2017 áigge váilon plánat. Áittardeaddji lea movttiidahttán doaibmiid alla kvalitehta plánemii vel mearreáiggi maŋŋáge. Ovttaveardásašvuođaplánan ii dohkke ovdamearkka dihtii dat, ahte gárvves dásseárvoplánii lasihuvvo sátni ovttaveardásašvuohta. Dákkárge ovdamearkkat leat váidalahtti dihtton.

Jagi 2018 álggus ovttaveardásašvuođaáittardeaddji álggaha ovttaveardásašvuođaplánaid systemáhtalut goziheami doaimmaid dásis. Goziheapmi čuozahuvvo earret eará guovddáš stáhtaháldda husa eiseválddiide. Lassin áittardeaddji

pilotere lagamuš jagiid oahppolágádusaid plánengeatnegasvuođa goziheami ovttasbarggus mánáidáittardeaddjiin ja dásseárvoáittardeaddjiin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ovddida alla kvalitehta ovttaveardásašvuođaplánema maiddái oassálastimiin ovttasbargoprošeavttaide ja konsulteremiin iešguđet oassebeliid materiálaiguin. Áiddo dál ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea áššedovdin mielde ovdamearkka dihte riekteministeriija hálddašan Rainbow Rights -prošeavtta Gieldalihtu (Kuntaliitto) prošeaktaoasis, mainna doarjut gielddaid ovttaveardásašvuođabarggu. Rainbow Rights -prošeakta lea fidnen ruhtadeami EU vuođđovuoigatvuohta-, dásseárvo- ja riikkavulošvuođaprográmmas.

Eiseválddi geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa ja ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána guoská earret eará buot gielddalaš eisseválddiid sihke gieldda ollislaččat. Eiseváldi galgá kártet iežas doaibmasektora ovttaveardásašvuođadilli álbmotservoša konsulteremiin. Kártema vuođul ráhkaduvvo doaimmaid dássái ovttaveardásašvuođaplána masa girjet ovttaveardásašvuođa ovddideami mihttomeriid, doaibmabijuid, ovddasvástideaddji oassebeliid, áigedávvala sihke čuovvuma. Plánemis galgá váldit vuhtii maiddái diliid maidda eiseváldi ii bastte váikkuhit ja mat dahket ovttaveardásašvuođa ollašuvvama váddásabbon dan doaibmasuorggis.

Gieldda doaimmain olbmuid árgabeaivvi dáfus vealtemeahttun sihke olbmuid buresbirgema ja oasálašvuođa doarju bálvalusaid ja forumiid buvttadeaddjin lea guovddáš váikkuhus ovttaveardásašvuođa ollašuvvamii. Boahttevaš eanangoddeođasmahttima mielde mearkkašahtti oassi geatnegasvuođain, mat dán botta gullet gielddaide, sirdásit eanangottiid ovddasvástádussan. Eanangoddi lea maiddái eiseváldi, man doaimma guoská eiseválddi geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa buot ovttaveardásašvuođalága mieldásaš vealahanákkaid ektui ja geatnegasvuohta ráhkadit iežas doaibmasurggiide ovttaveardásašvuođaplána. Eanangoddeođasmahttin lea erenoamáš buorre vejolašvuohta sihkkarastit plánalaš ja alla kvalitehta ovttaveardásašvuođabarggu váldima iešguđege eanangotti bálvalusaid vuolggasadjin jo álggu rájes. Plánema galgá vuođđudit iešguđege vealahanákka ovddasteaddji olbmuid dahje oassebeliid gullamii sihke eará fidnehahtti dihtui ovttaveardásašvuođadilis guđege eiseválddi doaimmas. Ovttaveardásašvuođaplánaid galgá ollašuhttit guđege doaibmasuorggis geavatlaš bargguin. Daid ollašuhttimii galgá maiddái čujuhit resurssaid. Ollašuhttima ja váikkuhusaid galgá dasa lassin čuovvut. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji goziha plánaid ráhkadeami, kvalitehta ja ollašuhttima earret eará gieđahaladettiinis gielddaid ja eanangottiid doaimmaid guoski vealahanalmmuhusaid.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis ii leat doaibmaváldi gozihit bargoaddiid ovttaveardásašvuođaplánaid, muhto dat lea bargan ovttas erenoamážit Mátta-Suoma guovlohálddahusvirgedoaimmahagaiguin bargoaddiid doarjumis alla kvalitehta ovttaveardásašvuođaplánemiin. Jagi 2016 ovttaveardásašvuođaáittardeaddji maiddái ollašuhtii priváhtta sektora doaibmiide bargobájiid, maid ulbmilin lei doarjut fitnodagaid ráhkadit buori ovttaveardásašvuođaplána ja ovddidit ovttaveardásašvuođa iežaset doaimmain plánalaččat ja mihttomearálaččat. Prošeakta doalai sisttis golmma bargobádjedeaivvadeami ja juohke fitnodaga iežas deaivvadeami ovttaveardásašvuođaáittardeaddjiin. Oassálastin lei fitnodagaide nuvttá ja fitnodagat válljejuvvojedje rábas ohcanproseassain.

Ovttaveardásašvuođaláhka geatnegahttá priváhtta bálvalusbuvttadeaddjiid ovttaveardásašvuođaplánaid dahkamii dušše bargoaddi posišuvnnas. Áittardeaddji lea ávžžuhan, ahte fitnodagat válddášedje plánaineaset vuhtii maiddái doaimmaid ovttaveardásašvuođa áššehasaid ektui. Dán sáhttit nammadit ovttaveardásašvuođaplánemin doaimmaid dásis. Dat oaivvilda ovttaveardásašvuođa árvvoštallama ja ovddideami ovdamearkka dihte áššehasbálvaleami, márkanastima ja dieđiheami, bálvalusaid juvssahahttivuođa sihke gearggusvuođa lámis áššehasaid dárbbašan vuogáiduhttimiid ektui. Máŋggaláganvuođa vuhtiiváldin buktá fitnodahkii oađđa áššehasaid ja eastada vealahanguoddalusaid.

2.2.4. OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐABARGGU GALGÁ NANNET SKUVLLAIN JA ÁRRABAJÁSGEASSIMIS

Juohke mánás lea vuoigatvuohta dorvvolaš oahppan- ja šaddanbirrasii. Mánáid ja sin bearrašiid máŋggalánganvuođa galgá váldit vuhtii buot skuvlla doaimmain vai dat ollašuvvá. Oahppamateriálat, oahpahusa sisdoallu, oahppolágádusa visttiid easttahisvuohta ja juvssahahttivuohta, oahppodiibmoordnestallamat ja ruovttu ja skuvlla ovttasbargu leat ovdamearkkat oasseguovlluin, main gávdnojit olu dárbbut nugo maid konkrehtalaš vuogit ovddidit ovttaveardásašvuođa.

Ovttaveardásašvuođa plánen dárbbaša plánalaš ovddideami. Ámmátskuvllain vealaheami ja heađušteami vásáhusat orrot jagi 2017 almmustahtton Amisbarometri (Ámmátoahppibaromehter) mielde čoggomin vieresgielat oahppiide. Sis 28 % ledje vásihan seksuála heađušteami dahje unnimusat deivvolaš givssideami oahppiin, 23 % oahpaheaddjiin. Vealaheami oahpaheaddjiin leat vásihan 6 %, eará oahppiin 13 % ja guktuin 6 % vierisgielagiin. Suomagielat oahppiin vealaheami leat vásihan 4 % ja ruotagielagiin 9 %.

Skuvladearvvasvuođagažadeami (2017) bohtosiid mielde seksuálaveahádagaide gulli nuorain, erenoamážit gánddain, ledje eambbo vásáhusat givssideamis, áitimis ja veahkaválddis go heteronuorain. Seksuálaveahádagaide gulli nuorat vásihedje dávjjit go earát, ahte sis eai leat lágaš ustibat. Ovttaveardásašvuođaplánen lea vuohki kártet dilli iežas oahppolágádusas ja ollašuhttit konkrehtalaš doaibmabijuid oahppanbirrasa buorideapmái maiddái unnitloguide gulli oahppiide.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji hábmen geahčasteami mielde oahppolágádusaid ovttaveardásašvuođabargu ohcala vel iežas hámi. Máŋgga gielddas skuvllaide ja oahppolágádusaide leat ráhkadan materiálaid ovttaveardásašvuođaplánaid doarjjan. Muhtin gielddain ovttaveardásašvuođaplána lea ráhkaduvvon gielddadássái ja kopierejuvvon oahppolágádusaide, mii ii leat ovttaveardásašvuođalága dáfus doarvái. Ovttaveardásašvuođaplánen galgá ollašuvvat juohke oahppolágádusa siste, vai dat vuođđuduvašii guđege oahppolágádusa duođalaš dárbbuide. Oahppiid, studeanttaid ja fuolaheaddjiid gullan lea beaktilis ja boađuslaš ovttaveardásašvuođabarggu vuođđu.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji dahká oahpahussektoras ovttasbarggu earret eará dásseárvoáittardeaddjiin. Ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođat oahppolágádusaide ja skuvlejumi ordnejeaddjiide leat ovttaveardásašvuođalágas oalle seammalágánat sisdoalu dáfus, ja máŋggat oahppolágádusat dahketge ovttastuvvon ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvoplána. Skuvlendoaimmain ja kommuniseremis leage dávjá jierpmálaš kommuniseret ovttaveardásašvuođalága ja dásseárvolága geatnegasvuođain seamma láhkai ja ovttaáigásaččat. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oassálastá jagi 2018 áššedovdin Oahpahushálddahusa oahpistanbargui, mas ráhkadit dásseárvo- ja ovttaveardásašvuođarávvagiid nuppi dási oahppolágádusaide.

Mánáid ovttaveardásašvuođa dáfus livččii buoret, ahte ovttaveardásašvuođa plánengeatnegasvuohta juvssašii dáláš dili hárrái čielgasappot olles skuvlenvuogádaga nu, ahte maiddái árrabajásgeassima ordnejeaddjiin ja guđege árrabajásgeassinovttadahkii ásahuvvošii oahppolágádusaid ja skuvlejumi ordnejeaddjiid láhkái sierranasgeatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa ja ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána. Ain stuorát oassi árrabajásgeassinbálvalusain sirdašuvvá priváhtan priváhta divššu doarjaga geavaheami mielde ja gielddaid sirdašuvadettiin bálvalankupoŋŋamállii. Muhtin gielddain jo 40 % árrabajásgeassimis dáhpáhuvvá priváhtta beaiveruovttuin

bohtet goittotge guoddalusat ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái dáhpáhusain,

ovdamearkka dihte bálvalankupoŋŋa vehkiin. Dalle árrabajásgeassima buvttadeaddji sáhttá guoskat almmolaš hálddahusbarggu dikšu geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa, muhto dát geatnegasvuohta dovdojuvvo funet. Gielddalaš beaiveruovttut bealistis gullet eiseválddi almmolaš ovttaveardásašvuođa ovddidan- ja plánengeatnegasvuođa heivehansuorgái. Árrabajásgeassinlága ja váldegottálaš árrabajásgeassinplána vuođustusaid girjemat ovttaveardásašvuođas gusket buot árrabajásgeassima ordnejeaddjiid.

Gielddain lea geatnegasvuohta válljet dušše dakkár bálvalusbuvttadeaddjiid, mat ollašuhttet árrabajásgeassinlága ulbmiliid ollislaččat. Maiddái ovttaveardásašvuođalága vealahangielddus ja geatnegasvuohta govttolaš vuogáiduhttimiid guoská priváhtta bálvalusbuvttadeaddjiid. Dáid ásahusaid ii sáhte garvit soahpamušeavttuiguin, maid mielde ovdamearkka dihtii erenoamáš doarjaga dárbu livččii ágga cealkit bálvalansoahpamuša luovos. Gielddat ja guovlohálddahusvirgedoaimmahagat galget gozihanbargguin giddet fuomášumi mánáid ovttaveardásaš gieđahallamii árrabajásgeassimis. ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái eai dán rádjái leat boahtán guoddalusat bálvalansoahpamušaid luovoscealkimis árrabajásgeassimis vealaheaddji ákkaiguin, muhto áittardeaddji lea gearggus gieđahallat dákkár guoddalusaid boahttevuođas.

“Priváhtta beaiveruoktu oažžu friddja válljet iežas áššehasaid.” Cealkka ii leat áibbas duohta. Válljema ii oaččo dahkat vealaheaddji ákkaid vuođul. Luovoscealkin ovdamearkka dihte dearvvašvuođadili dahje erenoamáš dárbbu dihte sáhttá rihkkut ovttaveardásašvuođalága ja leat ruossalas árrabajásgeassinlága ulbmiliiguin. Priváhtta beaiveruovttus lea geatnegasvuohta govttolaš vuogáiduhttimiid dahkamii ovdamearkka dihte beaiveruovttu sturrodaga, ekonomalaš sajádaga ja vuogáiduhttimiidda fidnehahtti doarjaga rámmaid siste.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ávžžuha, ahte ovttaveardásašvuođalágas ásahuvvo árrabajásgeassinovttadagaide geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa ja ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána seammá láhkái go oahppolágádusaide.

2.3. OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI ÁŠŠEHASBARGGUS OIDNOJIT VEALAHEAMI MÁŊGGAT HÁMIT

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea vuollegis šielmmá riektedorvoorgána, man beali váldin vealahandáhpáhussii veahkeha vealaheami vásihan olbmo beassat iežas vuoigatvuođaide geahppasut vugiin go riekteproseassa bokte. Golmma jagi áigge čoggon vásáhusaid mielde sáhttit dadjat, ahte áittardeaddji oktavuođaváldimiin iešguđetge doaibmiide lea máŋgga dáhpáhusas konkrehtalaš váikkuhus. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oktavuođaváldin vealaheamis eahpiduvvon oassebeallái eastada maiddái vástideaddji vealahandiliid šaddama ja ovddida ovttaveardásašvuođa viidásappot go ovttaskas dáhpáhus.

Vealahandilis ovttaveardásašvuođaáittardeaddji čielggada soabadeami vejolašvuođa ovttasbarggus oassebeliiguin dahje nuppi dáfus áššši sáhttá ovddidišgoahtit riektevugiiguin. Vealaheami oaffarat leat fidnen soabahusaid ja vahátbuhtadusaid. Lea problemáhtalaš, ahte joatkašuvvi vealaheamis eai álot čuovu doarvái mearkkašahtti sankšuvnnat.

Čuovvovažžan mannat čađa muhtin ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái boahtán vealahanguoddalusain. Oktavuođaváldimiid ja gieđahallon guoddalusaid meari dihte ovdamearkkat leat válljejuvvon nu, ahte dat attášedje viiddis gova vealaheamis iešguđetge eallima oasseguovllus. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái boahtán oktavuođaváldimiin, main áššehas vávjá iežas vealahuvvon, dábálamos vealahanákkat leat duogáš, lámisvuohta ja eará olbmui laktáseaddji sivva, ovdamearkka dihte ássanbáiki, ámmát, rihkusduogáš, vearjogeatnegasvuohta dahje olggosoaidnu.

2.3.1. SKUVLEJUMIS GALGÁ OLLAŠUHTTIT GIELALAŠ VUOIGATVUOĐAID JA VUOGÁIDUHTTIMIID SIHKE GUDNEJAHTTIT JÁHKU

Ovttaveardásašvuođaláhka geatnegahttá juohke oahppolágádusa ovddidit ovttaveardásašvuođa sihke ollašuhttit lámis oahppi dahje studeantta dárbbašan govttolaš vuogáiduhttimiid. Buot skuvladásiin

main oahppi dahje studeantta lea biddjojuvvon muhtin iešvuođas dihte vuođustusa haga earáid fuonit sajádahkii. Gielddaid geavadagat molsašuddet ovdamearkka dihte seavagiela oahpahusa ollašuhttimis.

Oahppi- ja studeantaválljemis albmanit vealahaneahpádusat. Dat leat laktásan ovdamearkka dihte ohcci álgoboahtimušši dahje lámis ohcci vejolašvuhtii fidnet vuogáiduhttimiid sisabeassaniskosiid ordnestallamiin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji gullojuvvui Helssega gearretrievttis (R15/8331) rihkusáššis, mas bealjehis oahppi oahpposadji šluhttejuvvui priváhtta fitnodaga fállan oahpuin, go čielggai, ahte son dárbbašivččii iežas oahpuide seavagiela dulkka. Oahppolágádus gávnnahalai sivalažžan vealaheapmái: oahpuid ordnejeaddji dubmehalai sáhkkoráŋggáštussii ja máksit oahppái 8000 euro ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa vealaheamis.

Áittardeaddji dagai dárkkisteami oahppolágádussii čakčat 2015. Oaidninlámis oahppi dagai ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái guoddalusa, go su ledje gieldán geavaheamis oahpistanbeatnaga oahppolágádusa visttiin ja ásodagas. Sivvan oahppolágádusa čovdosii lei muhtin oahppiid ja bargoveaga lahtuid almmuhusat beanaallergiijas ja appelleren oahpistanbeatnaga dagahan bargodorvvolašvuođariskii. Áittardeaddji iskkai ovddidit soabadeami oassebeliid gaskkas čakčat 2015, muhto áššii ii ovdánan. Áittardeaddji dagai dárkkistangalledeami oahppolágádussii skábmamánus 2015 čielggadit oahppolágádusa doaimmaid ja rávvagiid oahppi oahpistanbeatnaga geavaheami ektui sihke allergalaš olbmuid dearvvasvuođadili vuhtiiváldima várás. Dárkkástusraporttastis áittardeaddji geahčai, ahte oahppolágádus lei vealahan oahppi ráddjemiin mearkkašahtti ollu oahpistanbeatnaga geavaheami. Oahpistanbeana lea lámis olbmui vealtemeahttun veahkki. Beatnaga geavaheami livččii maiddái galgan dohkkehit ovttaveardásašvuođalága gáibidan govttolaš vuogáiduhttimin. Guoddaleaddji doalvvui áššii gearretriektái oahpuid maŋŋá. Oassebealit beasaiga áššis soabadeapmái, mii nannejuvvui gearretrievttis golggotmánus 2017.

Gielalaš vuoigatvuođat skuvlemis. Sápmelaččа vuoigatvuohta iežasgielat oahpahussii lea guovddáš sihke ovttaskas olbmo vuoigatvuođaid ja ovttaveardásaš gieđahallama ja sámegielaid seailuma dáfus. Vuođđooahpahuslága 10 § 2 momeantta mielde sápmelaččaid ruovttoguovllus ássi sámegiela máhtti oahppiid oahpahusa galgá addit váldoosiin sámegillii. Ráđđejeaddji virggálaš dulkon lea, ahte lága eaktudan “váldooassi” ollašuvvá, go sámegielat oahpahus lea badjel bealli buot addojuvvon oahpahusas. Sámegielat oahpahusa ordnen lea ollašuvvan sámeguovllu ovttaveardásašvuođagielddain molsašuddi lágiin.

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJÁI BOAHTÁN OKTAVUOĐAVÁLDIMAT, SKUVLEN JA OAHPAHUSSEKTOR JUHKKOJUVVON VEALAHANÁKKAID MIELDE (137 st)

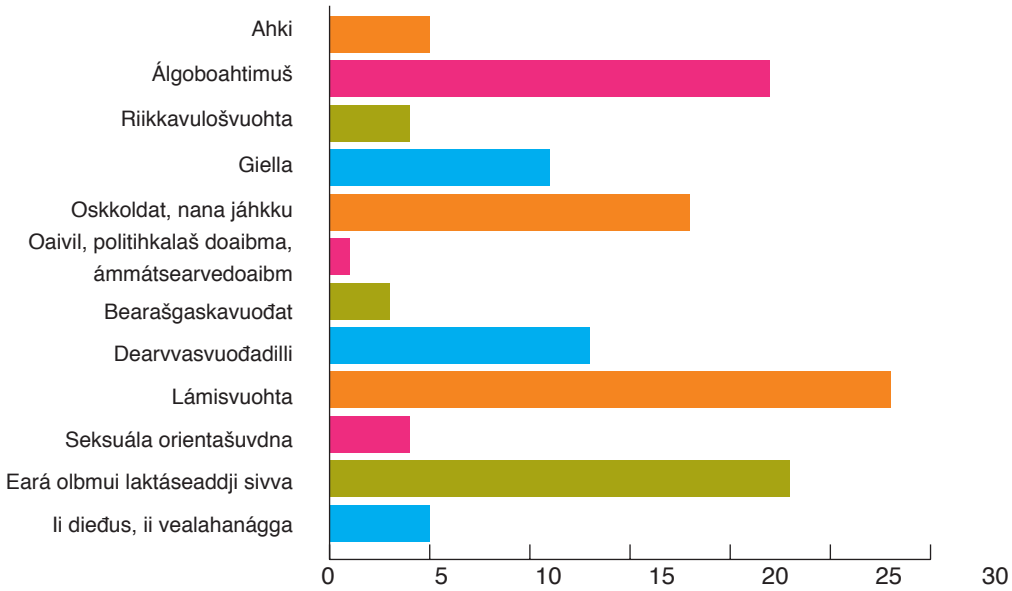

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji deaivvadii ruovttuguovllu gieldda ovddasteaddjiid sihke sámemánáid fuolaheaddjiid ja oahpaheaddjiid jagi 2016 loahpas ovddidan dihtii alla kvalitehta ja doarvái viiddes sámegielat oahpahusa ordnema. Sámegielat oahpahusa dillái sihke sámegiela oahpahussii sámiid ruovttuguovllu olggobealde lea gidden fuomášumi maiddái earret eará Oahpahushálddahus.
Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji deattuha sápmelaččaid vuoigatvuođa alla kvalitehta, eatnigillii addojuvvon oahpahussii. Oahpahusa resurssaid ja eavttuid, dego skuvlejuvvon bargoveaga meari ja vuogálaš doaibmagovaid, galgá dorvvastit sápmelaččaid ruovttuguovllus. Vejolašvuođaid mielde sámegielat oahpahusa galgá fállat sápmelaš oahppiide maiddái ruovttuguovllu olggobealde.

Gielalaš vuoigatvuođat loktanedje ovdii Suoma máttanuorttabealde jagi 2015 dáhpáhusas, mas oahppi ledje gieldán geavaheamis iežas eatnigiela (ruoššagiela) skuvllas skihpáriinnis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji celkkii, ahte oahppiid bággen suomagielat ságastallamii gaskaneaset eará go oahpahusaid mihttomeriid ollašuvvama dáfus vealtemeahttun diliin lea sihke máná gielalaš vuoigatvuođaid ja máná vuot gielaid doarjuma deattuheaddji oahpahusplána vuostásaš. Skuvllas ii maiddái leat doaibmaváldi addit dákkár gildosa.

Seavagielat olbmuid ovttaveardásašvuođa ja oasálašvuođa ollašuvvan eaktuda dulkonbálvalusaid lassin iežaset giela oahppama, muhto seavagiela oahpahusas leat váilevašvuođat. Vuođđoláhkaváljagoddi (PeVM 10/2014 vp) lea seavagiellalága guoski smiehttamušastis deattuhan iežas giela nappo dán dáhpáhusas seavagiela oahppama mearkkašumi. Dat lea atnán dehálažžan, ahte juohke mánnái ja su bearrašii dorvvastuvvojit buot vejolašvuođat oažžut doarvái seavagiela oahpahusa nu, ahte máná vuoigatvuohta iežas gillii ollašuvvá. Seammás olles bearrašii dahkat vejolašvuođa doaibmi vuorrováikkuhussii oktasaš giela bokte. Dasa lassin vuođđoláhkaváljagoddi eaktudii smiehttamušastis, ahte ráđđehus riepmá doaimmaide dorvvastit dan, ahte seavagiela geavaheaddjiid vuoigatvuođat ollašuvvet olles riikkas nu go sin gielalaš vuoigatvuođaid guoski láhkaásaheami ráhkadettiin lea oaivvilduvvon.

Hálddahusa jagi 2017 almmustahttin muitalusas giellaláhkaásaheami heiveheamis celkojuvvo, ahte riikka sierra guovlluin ássi bealjeheapmin dahje váddásit gullanváttolažžan riegádan mánát ja sin vánhemat leat oalle sierraárvosaš sajádagas dađe mielde, makkár geavadagat ja mearreruhtalinnjemat sin ássangielddain leat. Oasis gielddain mieđihuvvon oahpahusdiimmuid mearri lea bisttiheapmi ođđa giela oahppamii, ja muhtin gielddain seavagiela oahpahus ii fállojuvvo ollenge mearreruhtaváni dihte. Muhtumin bearrašiidda fállojuvvo seavagiela oahpahusa sajis dušše doarjjaseavvagiid oahpahus. Ná oassi seavagiela dárbbašeaddji mánáin ja sin bearrašiin báhcet doaibmi oktasaš giela ja vuorrováikkuhusa haga. Hálddahusa muitalusas ávžžuhuvvo, ahte čielggadit eiseválddiid doaibmanvugiid, mat estet dahje dahket váttisin bealjeheapmin dahje gullanváttolažžan riegádeaddji máná vejolašvuođa oahppat seavagiela hállojuvvon giela bálddas, ja álgit dárbbašlaš doaibmabijuide dili buorideapmái.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá, ahte seavagielat mánáid vuoigatvuođa iežaset gillii galgá dorvvastit láhkaásaheami dásis.

Govttolaš vuogáiduhtimat skuvllas. Skuvlasáhtu eavttuin ja ordnemis leat boahtán ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái máŋggat oktavuođaváldimat. Áittardeaddji ovddidii čovdosa gávdnuma dáhpáhusas, mas gávpot lei mearridan gieldit skuvlasáhtu musihkkaluohkkái beassan lámis mánás. Ágganlieldimii lei dat, ahte sáhka ii lean lagašskuvllas iige geasage mieđihuvvo skuvlasáhttu váilevaš oahpahusa fálli skuvlii. Skuvlasáhtu goasttádusat gávpogii eai livčče geavatlaččat nuppástuvvan. Áššis eai lean váldán vuhtii ovttaveardásašvuođalága ásahan geatnegasvuođa čielggadit dárbbu ja vejolašvuohta govttolaš vuogáiduhttimiidda. Áittardeaddji áššái beali váldima maŋŋá gávpot mieđihii skuvlasáhtu mánnái. Gávpoga linnjemii skuvlasáhtuin lasihuvvui fuomášupmi ovttaveardásašvuođalága mieldásaš geatnegasvuođas govttolaš vuogáiduhttimiidda lámis olbmuid ovttaveardásašvuođa ollašuhttima várás.
Eallinoaidnoávdnasat. Maŋimuš jagiid iešguđet eiseválddit leat gieđahallan eallinoaidnoávdnasiid oahpahusa ordnema. Unnitloguoskkoldagaid ja -eallinoainnuid ovddasteaddji olbmot ja oassebealit

leat maid buktán ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái ovdii iežaset fuola das, ollašuvvágo vuoigatvuohta iežas oskkoldaga dahje eallinoaidnodieđu oahpahussii oahppoplána mielde, jus oahpahusjoavkkut ovttastuvvojit ja jus oahpaheaddjis váilu gelbbolašvuohta su oahpahan ávdnasii. Áittardeaddji attii guovlohálddahusvirgedoaimmahahkii cealkámuša (VVTDno-2016-396) ruoŧagielat ortodoksalaš oskkoldaga oahpahusa ordnemis ovtta gielddas. Áittardeaddji geahčai, ahte oahpahusjoavkkuid ovttastahttin sáhttá rihkkut eahpenjuolga vealaheami gildosa ja ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođa, jus oahppoplána mieldásaš oahpahus ii ollašuva buot ovttas oahpahuvvi eallinoaidnoávdnasiid oasil ja jus oahpaheaddjis váilu muhtin su oahpahan eallioaidnoávdnasa gelbbolašvuohta. Maiddái veahkkeriekteášše olmmoš lea 11.9.2017 addin, nubbi gieldda guoski mearrádusas (EOAK/3469/2016) deattuhan oahppi vuoigatvuođa oahpahusplána mieldásaš iežas oahppoávdnasa oahpahussii ja árvvoštallamii.

Nubbi joatkašuvvi temá oahppiid ovttaveardásašvuođas oskkoldaga dahje eallinoainnu ektui lea eallinoidnui gulli feasttaid ordnen skuvllain. Jus skuvla ordne oskkoldatlaš prográmma, dego girkus fitnama, dasa oassálasttekeahtes oahppiide galgá ordnet vástideaddji lágiin sierranas prográmma ja dan birra galgá dieđihit seamma láhkai go oskkoldatlaš prográmmas.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá, ahte skuvlla oktasaš feasttaid, dego juovla- ja giđđafeasttaid ja duođaštusaid juohkima, galgá ordnet nu ahte dat heivejit buot oahppiide.

Eará priváhtta bálvalusaide gulli bálvalusat, earret sosiála- já dearvvasvuođabálvalusat, skuvlen- ja oahpahusbálvalusat dahje ássanbálvalusat.

2.3.2. PRIVÁHTTA BÁLVALUSAIN GIRJÁS GEAVADAGAT NU GÁVPPIIN, RESTORÁŊŊAIN GO BÁŊKOSUORGGISGE

Ovttaveardásašvuođalága vealahangielddus ja geatnegasvuohta govttolaš vuogáiduhttimiidda gusket buot dávviriid ja bálvalusaid buvttadeaddjiid. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái bohtet guoddalusat iešguđetlágan priváhtta bálvalusain máŋgga eará vealahanákka vuođul. Priváhtta bálvalusaide laktáseaddji oktavuođaváldimat sáhttet guoskat nu sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaid, skuvlejumi go ássamage, ja dalle dat leat mielde guđege sektora statistihkain. Eará priváhtta bálvalusaid guoski oktavuođaváldimat laktásit dábálamosat báŋko- ja dáhkádusbálvalusaide, restoráŋŋa- ja hoteallabálvalusaide dahje gávppi sektorii. Bálvalus lea jogo gildojuvvon oalát áššehasa iešvuođa, dego dearvvasvuođadili, lámisvuođa, álgoboahtimuša dahje giela dihte, dahje lámis áššehasa dárbbašan vuogáiduhttimiid eai leat čielggadan dahje ollašuhttán doarvái bures. Muhtumin duogábealde lea boasttuipmárdus das, ahte bálvalus buvttadeaddji oččošii áibbas friddja válljet áššehasaidis. Rihkusláhka ja ovttaveardásašvuođaláhka gildet áššehasaid válljema vealaheaddji ákkaiguin.

DÁBÁLAMOS VEALAHANÁKKAT EARÁ PRIVÁHTTA BÁLVALUSAIN 2017

Ovttaveardásašvuođalágas meroštallo, makkár gieđahallan priváhtta bálvalusain lea vealaheaddji ja makkár sierragieđahallan fas lea vuoigadahtton. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea doaibman aktiivvalaččat earret eará almmolaš johtolagas, gávppiin, restoráŋŋasuorggis, dáhkádussuorggis sihke báŋkoáššiin albmaneaddji vealaheapmái beali váldima ja heađušteami eastadeami ovdii.

Soabahus ja vahátbuhtadus. Ovttaveardásašvuođaláhka addá vealaheami oaffarii vejolašvuođa ohcat soabahusa dan dávviriid ja bálvalusaid buvttadeaddjis, guhte lea lága vuostá vealahan su. Vahátbuhtaduslága mielde buhtadusa sáhttá oažžut loavkideami dagahan gillámušas, ovdamearkka dihte jus olmmoš lea vealahuvvon lágas ráŋggáštahttin ásahuvvon daguin dahje su olmmošárvvu leat vásedin dahje roavvá fuolatmeahttunvuođas loavkiduvvon duođalaččat eará vástideaddji lágiin.

Gaska-Bađaeatnama gearretriekti (R 17/404) attii čakčat 2017 vealahanduomu rihkusáššis, mas golmma olbmo gieđahalle vealaheaddji vugiin bivttasgávppis čearddalaš álgoboahtimuša geažil. Fitnodat ja dan vealaheapmái sivalaš bargi mearriduvvojedje oktasaš ovddasvástádusas máksit guđege vealaheami oaffarii 500 euro vahátbuhtadusa gillámušas. Lassin fitnodat dubmehalai máksit guđege vealaheami oaffarii 1000 euro ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa. Gávppi doaimmain vástideaddji bargi dagai iežas sivalažžan vealaheapmái go álggus gilddii luoitimis golmma olbmo sisa gávpái jus vákta ii čuvošii mielde ja bálvalii loahpas gávppi siste dáid áššehasaid ráddjehahttibut go eará áššehasaid. Duopmu lea čájáhus das, ahte vealaheami oaffaris lea vuoigatvuohta oažžut sihke ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa su deaividan vuoigatvuođaloavkideamis ja vahátbuhtadussii dagu dagahan gillámušas ja vejolaš ávnnaslaš vahágis.

Áittardeaddjái boahtti oktavuođaváldimiid vuođul románat deaividit vealaheami iešguđetlágan priváhtta bálvalusain, dego gávppiin dahje bensinstašuvnnain. Ovtta gávppi ráva eahpiduvvon gávpesuoládemiid várás orui doallamin sisttis lágavuostásaš rávvaga čearddalaš profileremii, masa sii appellerejedje go nuorra románaáššehasat gieđahallojedje eahpeáššálaččat gávppis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oktavuođaváldima boađusin átno ándagassii áššehasain sihke nuppástuhtte rávvagiid. Vealaheaddji miellaguottuid dábálašvuohta románaid guovdu albmanii nuppi dáhpáhusas nu, ahte oassi fitnodatdoalli áššehasain ledje almmuhan fitnodatdoallái, ahte eai hálit románabargi bálvalit sin.

Dáhkádusat ja kredihtat. Dáhkádusa fidnemis leat albmanan váttisvuođat muhtin buohccivuohta- ja lámisvuođajoavkkuid buohta. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea gidden fuomášumi dasa, ahte dáhkidangelbbolašvuođa galggašii álot árvvoštallat individuálalaččat iige dušše oktageardánit dihto diagnosa dahje veainni vuođul.

Vástideaddji fuomášupmi guoská kredihttalágádusaid. Áittardeaddji lea dolvon ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái dáhpáhusa, mas kredihttalágádus eahpiduvvo vealaheamis, go dat gilddii neahttagávppi áššehasas kredihta su ássanbáikki dihte. Kredihttalágádus geavahii kredihttagelbbolašvuođa árvvoštallama vuođđun statistihkalaš dieđuid áššáigullevaš ássanguovllu birra áššehasa individuála kredihttagelbbolašvuođa árvvoštallama sajis. Dán dáhpáhusas ássanbáikki lassin vejolaš vealahanággan leat badjánan ahki, sohkabealli ja giella. Áittardeaddji oainnu mielde dát dagaha navdosa máŋggavuđot vealaheamis, váikko jo ovttaskas vealahanákka seassan orru čájeheamin vealaheaddji bohtosa. Dáhpáhus lea maiddái ovdamearka das, ahte persovdnadieđuid vuođul individuála árvvoštallama haga dahkkojuvvon iešguđet oassebeliid doaimmat sáhttet boahttevuođas šaddat mearkkašahtti hehttehussan ovttaveardásašvuođa ollašuvvamii. Áššši gieđahallan lávdegottis lea ain gaskan.

Dáhkádussuorggis lea maiddái badjánan gažaldat suoma- dahje ruotagiela máhtekeahtes olbmuid vejolašvuođas oažžut persovdnadáhkádusaid. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargá dan ovdii, ahte dulkonvejolašvuohta dohkkehuvvošii dáhkádusbálvalusain. Lassin ovdamearkka dihte olbmuin geain lea dorvobáikeohcciduogáš

lea váttis oažžut dáhkádusa danin, ahte olmmoš ii vealttekeahttá sáhte čielggadit iežas buohccivuođahistorjjá doarvái vuđolaččat. Lámis olbimuide oasil leat boahtán ovdii muhtin dáhkádusaid gieldindáhpáhusat. Ovdamearkka dihte Asperger-olbmuide eai leat addán dáhkádusaid, go leat geahččan ahte sis lea Asperger-syndroma dihte alit riska buohccát šlundivuođain dahje bárttáskit. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea deattuhan, ahte dáhkádusaid ii oaččo biehtadit vuovdimis automáhtalaččat dušše áššehasa diagnosa dahje lámisvuođa vuođul.

Gažaldat isida isidavásttus ja dáhkádusdorvvu fidnehahttivuođas lea fas badjánan lámisolbmuid bálvaluslága persovnnalaš veahki bargoaddimálle oasil (láhka lámisvuođa vuođul ordnejuvvi bálvalusain ja doarjjadoaimmain, 380/1087). Lámisolbmuid bálvalanlága bargoaddimálles lámis olmmoš doaibmá veahkeheaddjis bargoaddin, nuppe láhkái go daid dáhpáhusain main persovnnalaš veahkki ordnejuvvo bálvalankupoŋŋain, oastobálvalussan dahje gieldda iežas bealis. Normála dilis bargoaddi buhtada bargi dagahan vahágiid. Lámis olmmoš bargoaddin ii goittotge álot fidne dáhkádusdorvvu. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oainnu mielde persovnnalaš veahki geavaheaddjiid vejolašvuođaid fidnet buhtadusa veahkeheaddjiid dagahan vahágiin galggašii dahkat oktilažžan ja dorvvastit lágain beroškeahttá das, guđe lámisolbmuid bálvalanlága mieldásaš málliin sutnje ordnejuvvo persovnnalaš veahkki.

Identitehta duođašteapmi. Máŋgga suorggis vealahaneahpádusat laktásit mihtilmasat identitehta duođašteapmái. Báŋkobálvalusain leat Suomas lágastan dan birra, makkár ja maid riikkaid identitehtaduođaštusat dohkkejit neahttabáŋkobálvalusaid oažžumii. Dalle leat čielggadan dan, leago identitehtaduođaštusaid ráddjemii leamaš lágamieldásaš vuoigadahttinágga vai leago doaibma leamaš vealaheaddji. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doalvvui guokte dákkár dáhpáhusa daláš vealahanlávdegoddái. Váidimiid mielde dáhpáhusaide leat fidnen jahkegirječovdosa alimus hálddahusrievttis (KHO:2017:19). Neahttabáŋkodovddaldagat leat dál buot eanemus geavahuvvon elektrovnnalaš identifiserenvuohki Suomas. Kredihttalágádusat galget fállat bálvalusa buohkaide vealatkeahttá ja ovttaveardásaččat, go elektrovnnalaš identifiserenreaiddu váilun dahká olbmo juohkebeaivválaš eallima mearkkašahtti váttisin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vujii ovttas Finánsagozihemiin (Finanssivalvonta) ja Finánsasuorggi guovddášlihtuin (Finanssialan keskusliitto) olgoriikkalačča persovdnakoartaođastusa, mii ollašuvai jagi 2017. Ođastus buoridii dili báŋkobálvalusaid oasil. Jagi 2017 ollašuhtton kredihttalágáduslága nuppástusat vuoigatvuođas vuođđobáŋkobálvalusaide ja neahttabáŋkobálvalusaid gullamis vuođđobáŋkobálvalusaide veahkehit maiddái bálvalusaid fidnehahttivuođa.

Restoráŋŋabálvalusaide leat laktásan dilit, main olbmo geas lea olgoriikkalašduogáš eai leat luoitán restoráŋŋii, vaikko sus lea leamaš identitehtaduođaštus. Restoráŋŋasuorggis leat ságastallan maiddái almmolašvuođas láhkaásaheami gáibidan identitehtaduođaštusaid birra. Áittardeaddji lea doaimmainis fuomášan, ahte juhkamušaid vuovdima ahkeráji vuođul muhtin restoráŋŋat leat gáibidan agi duođašteami maiddái earáin go nuorralágan olbmuin, erenoamážit olgoriikkalaččain dahje olgoriikkalažžan jurddašuvvon olbmuin. Dáid dáhpáhusain lea áittardeaddji vásáhusa mielde dávjá leamaš sáhka viggamušas válljet áššehasaid rihkuslágas dahje ovttaveardásašvuođalágas gildojuvvon vealaheaddji ákkaiguin.

Helssega gearretriekti (16/143258) dupmii helssetlaš restoráŋŋa uksavávtta sáhkkohallat čearddalaš vealaheami dihte. Uksavákta ii dohkkehan olgoriikkalaš áššehasa identitehtaduođaštusa ovttaveardásaš ákkaiguin váldoálbmoga ektui. Váikko restoráŋŋa muđui dohkkehii vuodjinkoartta sisabeassamii vuoigadahtti identitehtaáššegirjin, ná eai dahkan olgoriikkalaš áššehasa buohta. Hoavvariekti ii addán áššis joatkkagieđahallanlobi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji buvttii sosiála- ja dearvvasvuođaváljagoddái ovdan dohkálaš identitehtaduođaštusaid gáržžes ráddjemis alkoholalága ođasmahttima olis juovlamánus 2017. Riikkabeaivvit nuppástuhtte ráđđehusa evttohusa

alkoholalágas áittardeaddji cealkámuša dihte buoret guvlui. Restoráŋŋat galget dohkkehit earáge eiseváldi mieđihan luohtehahtti govalaš áššegirjji agi duođašteamis go dušše govalaš persovdnakoartta, vuodjinkoartta dahje pássa. Dákkárat sáhttet leat ovdamearkka dihte vierroolmmošpássa ja báhtareaddji mátkkoštanáššegirji. Sosiála- ja dearvvasvuođasuorggi lohpe- ja gozihaneiseváldi Valvira nuppástuhtii das maŋŋá iežas rávvaga restoráŋŋaide riikkabeivviid mearrádusaid vástideaddjin.

2.3.3. VEALAHEAPMI SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOĐABÁLVALUSAIN SIHKE ÁSSAMIS

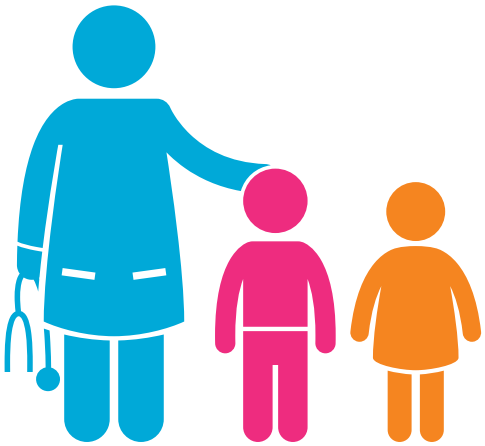

Sosiála- já dearvvasvuođabálvalusat leat olbmo buresbirgema ja árgabeaivvi dáfus dehálaš bálvalusat. Dávjá dat leat oalle intimat: olmmoš gártá sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaid áššehassan gieđahallat hui persovnnalaš áššiid dahje ovdamearkka dihte diktit amas olbmo guoskat iežas goruda. Dát dehálaš bálvalusat leat farga nuppástuvvamin ollu sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaid ođasmahttima ja eanangoddeođasmahttima mielde. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea almmuhan fuolas das, mo iešguđet unnitloguide gulli áššehasjoavkkuid ovttaveardásašvuođas fuolahit boahttevuođas. Bálvalusaid juvssahahttivuohta sihke ruoŧagielagiid ja sámegielagiid bálvalusaid dorvvasteapmige leat dehálaš geatnegasvuođat, mat eai ollašuva dievasmearálaččat, jus daidda ii biddjo deaddu ođasmahttimiin.

Sámebaromehter 2016 -čielggadeami mielde sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddaid gaskkas leat stuorra erohusat sámegielat bálvalusaid fidnehahttivuođa ektui. Bálvalusaid fidnehahttivuođas leat maiddái čielga erohusat giellajoavkkuid gaskkas. Nuortalašgielat dearvvasvuođabálvalusat eai leat Sámebaromehtera vástádusaid mielde ollenge fidnemis, ja maiddái anárašgielat bálvalusat leat oalle hárvenaččat. Sámegielat sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaid ordnemis hástalussan lea sámegiela máhtti ámmátlaš bargiid vátni erenoamážit almmolaš sektoras. Sámegielat bargiin lea vátni erenoamážit doavttirbálvalusain, rávvehagain, skuvladearvvasvuođafuolahusas, dearvvasvuođaguovddážiid seaŋgaossodagain, gárrenávnnas- ja mielladearvvasvuođabálvalusain sihke agáiduvvan olbmuid lágádus- ja

DÁBÁLAMOS VEALAHANÁKKAT ÁSSAMIS 2017

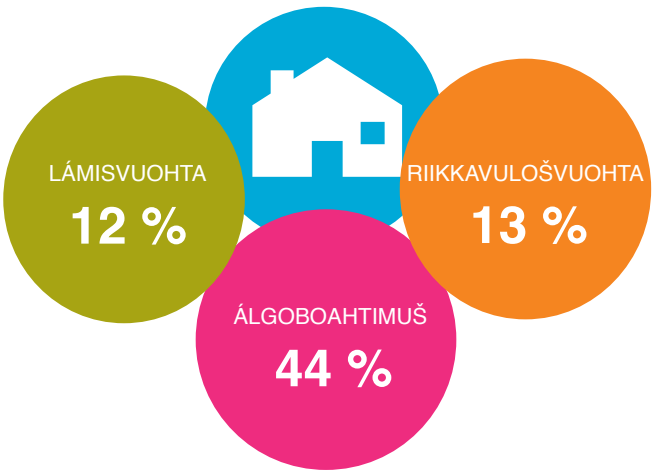

DÁBÁLAMOS VEALAHANÁKKAT SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOĐABÁLVALUSAIN 2017

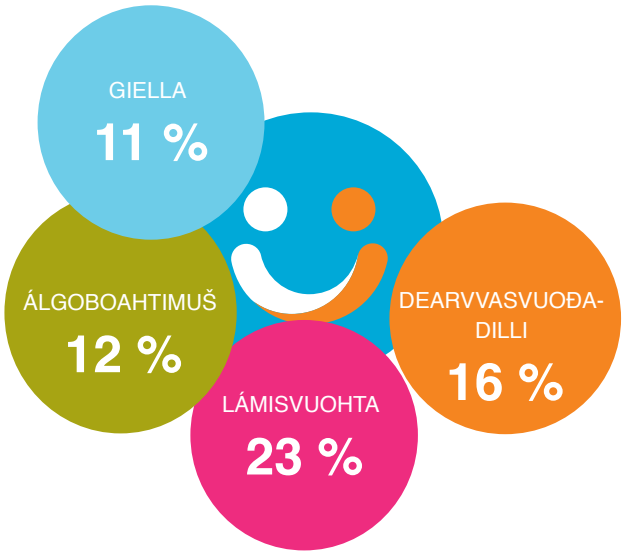

bálvalanássanbálvalusain. Ovdamearkka dihtii rávvehatbálvalusaid, main earret eará čuvvot máná gielalaš ja neurologalaš ovdáneami, livččii dehálaš oažžut máná iežas eatnigillii dulkoma haga. Giellamuitalusa (Kielikertomus, 2017) mielde sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusain leat joba materiálat, dego brošyrat, unnán fidnemis sámegillii. Sámegielat bálvalusaid ovddideapmái galggašii bidjat návccaid ovdamearkka dihte buoridemiin giellamáhtolaš bargoveaga fidnehahttivuođa. Boahttevuođas sámegielat bálvalusaid galggašii muhtin vugiin fidnet muhtin veardde maiddái sápmelaččaid ruovttoguovllu olggobealde.

Unnitloguid bálvalusaid dáhkideapmi gáibida joatkevaš ovddideami, aktiivvalašvuođa ja duohta hálu fállat buoret bálvalusaid. Plánejuvvon sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaid ođasmahttima olis ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea buktán ovdii oainnuidis ovttaveardásašvuođa ja ovttaveardásašvuođa ovddidangeatnegasvuođa árvvoštallamis Dearvvasvuohta- ja buresbirgenlágádussii, mii vástida boahttevuođas eanangottiid ollašuhttin sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaid árvvoštallamis.

Stuorra oassi sosiála- ja dearvvasvuođabálvalusaide laktáseaddji ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái boahtán guoddalusain lea leamaš eanáš eará go ovttaveardásašvuođalágas oaivvilduvvon vealaheami. Oktavuođaváldimat gusket ovdamearkka dihte gieldda árvvoštallanváldái gulli láhkaásaheami heiveheami, masa ovttaveardásašvuođaáittardeaddji leat unnán vejolašvuođat váldit beali ovttaskas dáhpáhusain. Dáid dáhpáhusain olbmo vuosttas vuohki beassat iežas vuoigatvuođaide lea ohcat nuppástusa njuolggadusaid mieldásaš nuppástusohcanvugiiguin, nappo hálddahusváidimiin. Dáhpáhusat, maidda ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea váldán beali, leat laktásan earret eará vuolleahkásaš dorvobáikeohcciid agi meroštallamii lágádusas, ruoŧagielagiid gohcinbálvalusaid fidnemii, máná oskkoldatlaš duogáža vuhtiiváldimii sajuštanmearrádusas servodaga áittardeapmái váldima maŋŋá, sosiála- ja dearvvašvuođabálvalusvisttiid easttalašvuhtii sihke eahpeáššálaš láhttemii áššehasain geain lea sisafárrejeaddjiduogáš.

Sahkanahttindikšulága vuođul nissonpáraide ja okto divššu ohcci nissoniidda sáhttá addit sahkanahttindivššu. Geavatlaččat divššuid eai leat goittotge addán almmolaš dearvvasvuođafuolahusas. Sosiála- ja dearvvasvuođaministeriija, sosiála- ja dearvvasvuođasuorggi lohpi- ja gozihaneiseváldi Valvira sihke riikkabeivviid riekteáššeolmmoš leat váldán beali máŋgii divššu ovttaveardásaš fidnemii laktáseaddji sivaide, muhto dilli ii leat rievdan. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doalvvui skábmamánus 2015 ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái dáhpáhusa, mas divššu biehtadedje addimis nissoniin párragaskavuođas ealli nissonolbmui. Lávdegoddi geahčai juovlamánus 2016 addin čovdosisttis (80/2015), ahte divššu addimis biehtadan doavttir vealahii áššehasa su seksuála soju dihte. Dikšu doaktára doaimmat vuođđuduvve universitehtabuohcceviesuid jođiheaddji badjedoaktáriid addin rávvagii, man mielde divššu eai atte nissonpáraide. Lávdegoddi anii rávvaga ovttaveardásašvuođalága vuostásaš vealaheapmin ja ásahii áittasáhku dán mearrádusa čuovvumii. Guđege jođiheaddji badjedoavttir lea ohcan lávdegotti mearrádussii nuppástusa hálddahusrievttis, nu ahte áššii ii leat dán rádjái čovdojuvvon lágafámolaččat.

Ássan. Ássan lea vuođđovuoigatvuohta, masa laktáseaddji vealaheapmi bidjá olbmo erenoamáš váttis sajádahkii. Vealaheapmi ássiid válljemis lea gildojuvvon, muhto dat albmana erenoamážit čearddalaš álgoboahtimuša ja riikkavulošvuođa hárrái. Leat boahtán ovdii ássanbáikealmmuhusat main ássanbáiki ráddjejuvvo dušše suopmelaččaide, dahje mii nu dihto joavkkuid ráddjejuvvo eret.

Birasministeriija ođđajagimánus 2018 almmustahttin Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys lea joatkka jagi 2012 almmustahtton Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus -čielggadeapmái. Čielggadeamis sesse románaid ássama ovttaveardásašvuođa ovdáneami ja dasa biddjon doaimmaid váikkuhusaid. Čielggadeami mielde románaid ovttaveardásašvuohta ássamis váldoálbmoga ektui lea buorránan, ja álbmotjoavkkut leat šaddan dásseveardásabbon ássanbáikki ohccin. Ekonomalaš váttisvuođat leat goittotge lassánan nu váldoálbmogis go románainge. Erenoamážit nuorra románat vásihit dávjá ássamii váikkuheaddji

ekonomalaš problemaid. Oassi románain lea váras gahččat dábálaš ássanbáikemárkaniin. Románaid fárrenlohpi- ja garvingeatnegasvuođageavadagat dagahit muhtin dáhpáhusain lasi hástalusaid. Dat eai šat oidno ovddit čielggadeami láhkái ássandoaibmiid barggus, muhto sosiálabarggus dovdájit daid váikkuhusaid. Čielggadeamis ávžžuhit ássandoaibmiid čavdásut eiseváldeovttasbarggu ja áššehasaid bagadeami bálvalusaide sihke romanaservoša siskkáldas nuppástuvvanbarggu joatkima.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaimmahahkii románain boahtán ássama guoski oktavuođaváldimiin nubbin oassebeallin lea dávjá gielda. Dábálamos sivva oktavuođaváldimii lea, ahte olmmoš ii fidne gielddas dahje láigoviessofitnodagas ássanbáikki. Muhtin dáhpáhusain muitalit, ahte priváhtta láigoaddi ii leat háliidan šat láigut friddja ássanbáikki go lea gullan, ahte ohcci lea romána. Nubbi dábálaš oktavuođaváldima sivva laktása problemaide ássama áiggi. Oktavuođaváldi vásiha, ahte ovdamearkka dihte dállofitnodat, hovdejeaddji dahje sosiálabargi lea gieđahallan su vealaheaddjit čearddalaš álgoboahtimuša dihte. Ássama áigásaš oktavuođaváldimiidda leat máŋggat earáge sivat, dego ránnjáriiddut, románaide čuohcci heađušteapmi ja láigosoahpamušaid burgimat.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ovddidii soabadeami dáhpáhusas, mas gávpoga láigoviessodoaimmas vástideaddji fitnodat attii láigolaččaide ássanbáikkiid álgoboahtimuša vuođul. Vealaheaddji geavadat dagahii dili, mas ássanbáikeohccit gárte čearddalaš álgoboahtimuša dihte heajut sajádahkii go earát, go fitnodat ráddjii álgoboahtimuša vuođul ássanbáikeohcci vejolašvuođa dihtto báikkiide. Soabadansoahpamušas fitnodat čatnasii čuovvut vealahangildosa sihke mávssii 2000 euro soabahusa ássanbáikeohccái.

2.3.4. OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGA HEAĐUŠTEAMI GIELDDUS VUOHKIN VÁLDIT BEALI VAŠŠISÁGAIDE

Ovttaveardásašvuođaláhka gieldá heađušteami, mii laktása muhtin ovttaveardásašvuođalága 8 § 1 momeanttas logahallon vealahanággii. Heađušteapmi lea olbmo olmmošárvvu vásedin dahje duohtavuođas loavkideaddji láhtten, mainna dahkat olbmui laktáseaddji siva dihte su hálbbideaddji dahje vuolideaddji dahjege su vuostá áiti, vašálaš dahje falleheaddji atmosfeara.

Ovttaveardásašvuođalága heađušteami gielddus lea okta vuohki váldit beali vaššiságaide. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji viggá doaimmaidisguin eastadit ja váldit beali vaššiságaide earret eará oassálastimiin aktiivvalaččat servvodatlaš ságastallamii, kampánjeremiin vaššiságaide beali váldima beales, čielggademiin heađuštanalmmuhusaid, doalvumiin heađuštandáhpáhusaid ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái ja dahkamiin dutkanbivdagiid bolesii dahje stáhtaáššáskuhttái. Riektegeavadat lea čoggon gudneloavkidemiin ja álbmotjoavkku vuostá oalgguheami guoski dáhpáhusain, maiddái heađuštannjuolggadusas adnošedje presedeansat.

Ovttaveardásašvuođalágas gildojuvvon heađušteapmi čuohcá dávjá čearddalaš unnitloguide. Sápmelaččain leat ovdanbuktán medias ja sosiála medias ollu stereotyhpalaš ja loavkidahtti čuoččuhusaid, mat sáhttet leat ovttaveardásašvuođalága gieldin heađušteapmi. Neahttaságastallamiid problema lea, ahte ovttaskas kommeanttaide lea váttis váldit beali láhkaásaheami vugiin, jus kommeanttat eai leat oalle roavvát dahje dat ii dáhpáhuva ođđasit. Láivvitge dajahusat sáhttet goittotge hábmet oasi viidát, sápmelaččaide čuozahuvvon negatiivvalaš atmosfearas ja sáhttet doaibmat sápmelaččaid jávohuhtti vugiin. Sápmelaččat lea eamiálbmot, masa vuođđoláhka dorvvasta vuoigatvuođa iežaset gillii ja kultuvrii. Probleman lea maiddái sámi kultuvrra ávkkástallan vuoigatvuođa haga, go sámi kulturárbbi, dego gávttiid, áđđestallet dahje ovdanbuktet oktavuođa haga sápmelaččaide alcceset. Sápmelaččaid vuoigatvuođaid ollašuvvama ja eamiálbmotstáhtusa mearkkašumi leat gieđahallan almmolaš ságastallamis ollu ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaibmabaji áigge.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji dihtui leat boahtán muhtin eahpádusat skuvllain ja oahppolágádusain dáhpáhuvvan heađušteamis. Giđđat 2017 áittardeaddji ráđđádalai soabadeami áššis, mii guoskkai oahpaheaddji oahppái čuozahan heađušteami riikkavulošvuođa vuođul. Oahpaheaddji lei bealkán esttalaš olbmuid eahpeáššálaččat eará oahppiid guladettiin. Ráđđádallamiid boađusin oahppolágádus

ánui ándagassii áššáigulli oahpaheaddji jovkui gullan esttalaš oahppis, ja mávssii sutnje 2000 euro buhtadusa vealaheamis. Soabadeami ovddideapmi lea okta ovttaveardásašvuođaáittardeaddji neavvuin váldit beali vealaheapmái. Soabadanmeannudeapmi lea sihke vealaheami čuozáhahkii ja vealadeaddji oassebeallái vuohki fidnet áššái čovdosa muhtumin oalle guhkes riektegieđahallama haga.

Skuvla lea máná eallima guovddáš biras ja doppe dáhpáhuvvi heađušteapmi sáhttá dagahit eallináiggálaš traumaid. Mánná ii sáhte válljet, vázzágo skuvlla vai ii. Ovddasvástádus dorvvolaš oahppanbirrasis lea oahppolágádusas ja skuvlejumi ordnejeaddjis. Ovttaveardásašvuođalága 14 §:s galggašii meroštallat oahppolágádusa doaimmaid vealaheapmin, jus oahppolágádus ii váldde beali oahppái dahje studentii čuozahuvvon heađušteapmái. Seamma ceahkis lea jo ásahuvvon, ahte bargoaddi gieđahallama galgá atnit vealaheapmin, jus bargoaddi suostá su geavahusas leahkki doaimmaide riepmama maŋŋá go lea ožžon diehtun, ahte bargi lea gártan barggustis 1 momeanttas oaivvilduvvon heađušteami čuozáhahkan.

Suokkardallama vearta lea maiddái geatnegasvuođa viiddideami guoskat buot daid diliid, maid heađušteami oaffar ii sáhte iešráđálaččat lonuhit iežas doaibmabirrasa ovdamearkka dihte lágádusdivššus dahje vearjo- ja sivilabálvalusas. Ná leat bargan oahppolágádusaid sihke vearjo- ja sivilabálvalusa oasil Ruotas.

Ovttaveardásašvuođalágas galgá meroštallat oahppolágádusa doaimmaid vealaheapmin, jus oahppolágádus ii váldde beali oahppái dahje studentii čuozahuvvon heađušteapmái. Vástideaddji njuolggadusa galgá guorahallat maiddái daid oassebeliide, mat vástidit lágádusdivššus sihke vearjo- ja sivilabálvalusas.

Sátnefriddjavuohta ja čoahkkananfriddjavuohta. Sátnefriddjavuohta ja čoahkkananfriddjavuohta eai vuoigadahte loavkidit nuppi olbmo olmmošárvvu. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji evttohii bolesháldddahussii čujuhan álgagisttis ovdal jagi 2016 iehčanasvuođabeaivvi, ahte boles árvvoštalašii Davviriikkalaš vuostálastinlihkadusa vuoigatvuođa čájehit mielas. Rahpasit rasisttalaš organisašuvnnat, maid ideologiija ja doaimmat loavkidit vuđolaččat nuppi olbmuid olmmošárvvu, eai návddaš vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid suddjen čoahkkanan- ja sátnefriddjavuođa. Lihtodaddan rasismii ja vaššiságaide lea dehálaš váldit beali, amas šaddat jurdda, ahte doaibma livččii lobálaš.

Bolesháldddahus čuoččáldahtii njukčamánus 2017 Pirkanmaa gearretrievttis áššši Davviriikkalaš vuostálastinlihkadusa heaittiheapmái. Bolesháldddahusa oaidnu lei, ahte veahkaválddálaš ja rahpasit rasisttalaš organisašuvnnaid doaimmaide ii galgga addit saji suopmelaš servvodagas. Pirkanmaa gearretriekti (17/41766) almmuhii 30.11.2017 addin mearrádusastis heaittihit Davviriikkalaš vuostálastinlihkadusa. Riekti geahččá, ahte dat lea organisašuvdna, mii vuodjá demokráhtalaš árvvuiguin oktiiheivetmeahttun mihttomeriidis lágahis ja čielgasit buriid dábiid vuostásaš vugiiguin. Rievtti mielde searvi hálbbáša ja vuorjá álbmotjoavkkuid ja lebbe vaššiságaid. Davviriikkalaš vuostálastinlihkadus lea váidán rievtti mearrádusa, nappo gearretrievtti mearrádus ii leat lágafámolaš dán muitalusa čáledettiin.

Muhtin skuvlla lahkosis gieđđat 2017 dollojuvvon rasisttalaš miellačájeheapmi oaččui áigái viiddis dubmejeaddji reakšuvnna. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sáddii stáhtaáššáskuhttái dutkanbivdaga muhtin miellačájeheamis celkojuvvon kommeanttaid birra. Miellačájeheamis ovdanbukte dihto čearddalaš álgoboahtimuššii laktáseaddji vuorji ja loavkideaddji kommeanttaid almmolaččat sihke dilálašvuođas govvejuvvon videos oidnojeaddji nuoraid birra, geat ledje gusto áššáigulli skuvlla oahppit. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bivddii stáhtaáššáskuhtti árvvoštallat, leatgo dihto miellačájeheapmái oassálastán olbmot kommeanttaidisguin dahkan iežaset sivalažžan oalgguheapmái álbmotjoavkku vuostá, gudneloavkideapmái dahje eará rihkkosii miellačájeheami olis. Stáhtaáššáskuhtti mearrádusas áššis álge ovdadutkamii. Miellačájeheapmi sáhttá leat maiddái ovttaveardásašvuođalágas oaivvilduvvon heađušteapmi, go miellačájeheamis loavkidit unnitlohkojoavkkuide gulli olbmuid olmmošárvvu ja dahkat ná dáid olbmuid hálbbideaddji, áiti dahje vašálaš atmosfeara. Áittardeaddji álgaga

vuođul boleshálddahus sáddii oođajagimánus 2017 boleslágádusaide reivve, mas ávžžuhit bolesovttadagaid giddet fuomášumi áittardeaddji bajidan áššiide ja álgit dárbbu mielde doaimmaide miellačájeheami sirdimii, jus miellačájeheapmi dollojuvvo ovdamearkka dihte dorvobáikeohcciid ássanbáikkiid dahje oskkoldaga hárjeheapmái geavahuvvon viesui ovddas ja dat loavkida vierrásiid vuoigatvuođaid.

Ovttaveardásašvuođalága heađuštannjuolggadusa nuppástuhtte jagi 2015 álggus fápmui boahtán ođasmahttimis. Dáláš lága mielde olbmo olmmošárvvu vásedin dahje duohtavuođas loavkideaddji láhtten lea heađušteapmi, jus loavkideaddji láhtten laktása 8 § 1 momeanttas oaivvilduvvon ággii ja láhttemiin dahkat máinnašuvvon siva geažil olbmo hálbbideaddji dahje vuolideaddji dahjege su vuostá áiti, vašálaš dahje vuovdnás atmosfeara. Árat sátnehápmi lei viidát ja govččai olbmo lassin olmmošjoavkku. Ráđđehusa evttohusas celkojuvvo, ahte ođđa, evttohuvvon njuolggadus vástidivččii sisdoalu beales ovddibu, iige láhkaásaheaddji ulbmil lean geahnohuhttit riektesuoji (HE 19/2014, s. 78). Lága ákkastallamiin celkojuvvo, ahte individuála vásáhus loavkašuvvamis ii leat čoavdi, baicce vealaheami loavkideaddjivuođa galgá árvvoštallat objektiivvalaš vuođustusaiguin. Danin heađušteapmái beali váldima eaktun ii livččii ááššeoamasteaddji gávdnon.

Njuolggadusa sátnehámi nuppástuhttin ja olmmošjoavkku sihkkun dovdomearkkain lea dagahan eahpečielga dili, mas vejolaččat ferte hutkat ááššái ááššeoamasteaddji, váikko sáhka lea čielga ja duođalaš vealaheamis. Maiddái ovttaskas olbmo perspektiivvas soaitá leat váttis áddet njuolggadusa sisdoalu.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bivddii čakčat 2016 ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti gieldit natsileavgga doallama oidnosis lássaráiggis. Dáhpáhus guoskkai oahppiid ássanbáikki lássaráiggis dollojuvvon, olggos oidnojeaddji leavgga. Áittardeaddji atná doaimma ovttaveardásašvuođalága vuostásaš heađušteapmin. Láigoaddin doaibmi oahppiássanviessovuođđudus lei bivdán láigolačča váldit leavgga eret, muhto son lei biehtadan. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá, ahte heađušteapmi šaddá das, ahte doallamiin natsileavgga oidnosis almmolaččat dahket vašálaš atmosfeara dihtto olmmošjoavkkuid ja erenoamážit juvddálašunnitlohkui gulli olbmuid vuostá. Leavgga eretváldima gáibideapmi dahje daid váldin eret dárbbu mielde lágalaš bákkuin ii áittardeaddji oainnu mielde loavkit leavgga oidnosii biddji sátnefriddjavuođa, go sátnefriddjavuođain eai suddje vaššiságaid dahje eará miela čájehemiid, mat loavkidit eará olbmuid olmmošárvvu čiekŋalit. Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi atteš čovdosa ááššái giđa 2018 áiggi.

2.4. LÁMIS OLBMUID DIEVASMEARÁLAŠ OASÁLAŠVUOĐA GUVLUI

Lámisvuohta lea leamaš dán rádjái ovttaveardásašvuođaáittardeaddji olles doaibmabaji áigge nubbin dábálamos vealahanágga, man dihte áittardeaddjái váldojuvvo oktavuohta. Lámis olbmuid ovttaveardásašvuođa ovddideapmi lea leamaš maiddái okta áittardeaddji doaimmaid deaddočuoggáin jagiid 2016 ja 2017.

LÁMISVUOHTA VEALAHANÁGGAN IEŠGUĐET EALLIMA OASSEGUOVLLUIN 2017 (222 st)

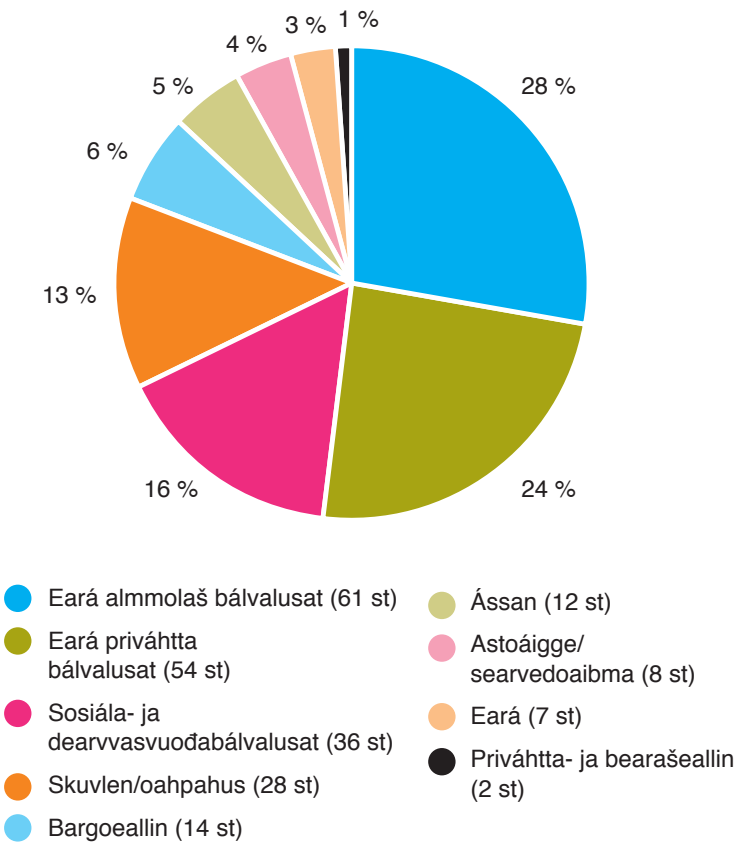

Oktavuođaváldimat lea laktásan buot eallima oasseguovlluide. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji barggus badjánit máŋggat easttahisvuođa ja beasatlašvuođa váilevašvuođaide laktáseaddji problemat. Áittardeaddji atná guovddášlažžan lámis olbmuid iešmearridanvuoigatvuođa gudnejahttima ja ovttaveardásašvuođa dievasmearálaš ollašuhttima servvodagas nu struktuvrrain go miellaguottuinge.

Čuovvovažžan govviduvvojit dat lámis olbmuid ovttaveardásašvuođa ollašuvvama eastagat ja problemat maid ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea oktavuođaváldimiid, čanusjoavkkuid sihke čielggademiid bokte fidnen diehtunis. Ovdii bajiduvvojit miellaguottut, dárbu easttahis ja juvssahahtti servvodahkii, ássan, elektrovnnalaš bálvalusat ja dulkon sihke almmolaš johtolat.

2.4.1. MIELLAGUOTTUT JA RÁHKADUSAT OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐA OVDDAS

"Mun sávan, ahte vel mu eallima áigge lámis olbmot sáhtášedje eallit dásseveardásažžan ng. dábálaš olbmuid gaskkas. Dat lea vel guhkkin." Ná gesii ášši čoahkkái okta ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ja riekteministeriija vealaheami čuovvunvuogádaga čielggadeapmái jearahallon olbmuin. Lámis olbmuid vásihan vealaheami jagi 2016 dahkkon čielggadeami bohtosat addet váivves gova lámis olbmuid deaividan vealaheamis Suomas.

Lámis olbmuid vásihan vealaheami guoski čielggadeami bohtosiid ja ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái boahtán máŋggačuođi guoddalusa vuođul sáhttá cealkit, ahte lámis olbmuid oasálašvuođa ja ovttaveardásašvuođa ollašuvvamis lea ollu bargu. Lámis olbmuid vuoigatvuođat leat Suomas formálalaččat buorit, muhto vuoigatvuođaide beassamis leat problemat. Ráđđejeaddji miellaguoddoatmosfeara lea okta guovddáš dahkki lámis olbmuid deaividan problemaid duohkin.

"Eai hála, ahte leat lámis olbmot, geain leat vuoigŋašat ja geat sáhtášedje bargat man beare diehtoteknihkka- ja vuovdinbarggu. Dat lea dakkár media ja kánske almmolappot servvodaga problema, ahte lámis olbmuid oidnet menddo gáržžit dušše dihtolágan lámisin." – Čielggadeapmi lámis olbmuid vealahanvásáhusain árgabeaivvis 2016, čielggadeapmái jearahallon olmmoš.

Lámis olbmuid meroštalle guhká dálkkasdiehtaga bokte ja lámisvuohta atnui "normálas" spiehkasteapmin ja lámis olbmo persovnnalaš probleman. Lámisvuohta sosiála dahje servvodatlaš málles gehččui, ahte problema lea servvodagas, mii ráhkada ja bajásdoallá lámisvuođa ovdamearkka dihte stereotyhpaiguin, miellaguottuiguin, ja servvodahkii ráhkaduvvon oassálastima eastagiiguin. Dan maŋŋá lámisvuođa olmmošvuoigatvuođamálle lea stivren ságastallama vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaide. ON oktasašsoahpamuš lápmásiid vuoigatvuođain (maŋŋá ON lápmásiidsoahpamuš) ja dan lassebeavdegirji bohte riikkaidgaskasaččat fápmui 3.5.2008 ja Suomas 10.6.2016. Soahpamušas leat duddjon universálalaččat dovddastuvvon olmmošvuoigatvuođaid dorvvastit lámis olbmuid duohta ovttaveardásašvuođa. Dát oaivvilda ovdamearkka dihte dakkár ovttaveardásašvuođa ollašuvvama dáfus guovddáš elemeanttaid rahpama go easttahisvuohta, juvssahahttivuohta ja govttolaš vuogáiduhttimat.

Lámis olbmuid dievasmearálaš ja ovttaveardásaš oasálašvuohta suopmelaš servvodagas ii ovdán iige ollašuva mearkkašahtti miellaguottuid nuppástumi haga. Miellaguottuid buorideapmái dárbbašit vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođabajásgeassima sihke lámisvuođa máŋggabealatvuođa áddejumi. Lámis olbmuid, easttahisvuođa ja juvssahahttivuođa eai dávjá máhte váldit vuhtii oassin olbmuid ja servvodaga máŋggaláganvuođas ovddalgihtii ođasmahttimiid dahje láhkaásahanfidnuid oktavuođas, baicce vejolaččat easkka maŋŋit muttus, jus oba dallege.

Ulbmilin galgá leat, ahte buohkain leat geavatlaččat seamma doaibmavejolašvuođat. Buohkat galget ovdamearkka dihte sáhttit heahtedilis dorvvastit heahteguovddážii. Veainnehis olmmoš sáhttá dahkat heahtealmmuhusa ovdadoaimmaid haga go heahti šaddá. Bealjehis, bealjehuvvan dahje hállanváttolaš olmmoš fas galgá máhttit ja muitit registreret guovtte jagi gaskkaid geavaheaddjin ovdal go heahtealmmuhusa dahkan teakstadieđu bokte lea vejolaš. Lassin registreremis gáibiduvvo nana elektrovnnalaš identifiserenvuohki, mii buohkain ii leat.

Bálvalusaid dahje álbmotdilálašvuođaid ordnejit ain maiddái easttalaš sajiin. Lassin iešguđet bálvalusaid juvssahahttivuođas leat problemat.

Ovdamearkka dihte veainnehis olbmui álkes ja ovddolaš vuohki háhkat bileahtaid álbmotdáhpáhusaide lea bileahttavuovdinfitnodagaid neahttasiidduid bokte. Juvlastuolu geavaheaddji áššehasaide dat ii goittotge leat vejolaš, jus juvlastuollosaji ii sáhte várret neahttabálvalusa bokte. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ságastallá aiddo bileahttavuovdinfitnodagaiguin ja dáhpáhuslágideaddjiiguin dili divvuma birra.

Lámis olbmuin lea vuoigatvuohta oassálastit ovttaveardásaččat earáiguin kultureallimii ja vuoigatvuohta návddašit ovttaveardásaččat almmolaččat fidnenláhkái bálvalusain. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea ráhkadan giđđat 2017 dáhpáhuslágideaddjiide ja bileahttavuovdinfitnodagaide ávžžuhusa dáhpáhusaid juvssahahttivuođa buorideapmái. Ávžžuhus gidde fuomášumi gažaldagaide, mat leat badjánan oktavuođaváldimiin ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái ja ságastallamiin bileahttavuovdiiguin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ávžžuha, ahte dáhpáhusaid ovdadieđáhusain albmana, mo beassat báikki ala eastagiid haga ja ahte neahttagávppis sáhtášii oastit maiddái juvlastuollosajiid.

Láhkaásaheaddjiin gáibidit aktiivvalaš doaimmaid, lámisvuođa máŋggaláganvuođa áddema servvodaga iešguđet dásiin sihke easttahis ja juvssahahtti servvodaga diđolaš huksema sihke vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid vuhtiiváldi láhkadulkoma, vai ON lápmásiidsoahpamuša vuoigatvuođat ja lámis olbmuid duohta ovttaveardásašvuohta ollašuvvet.

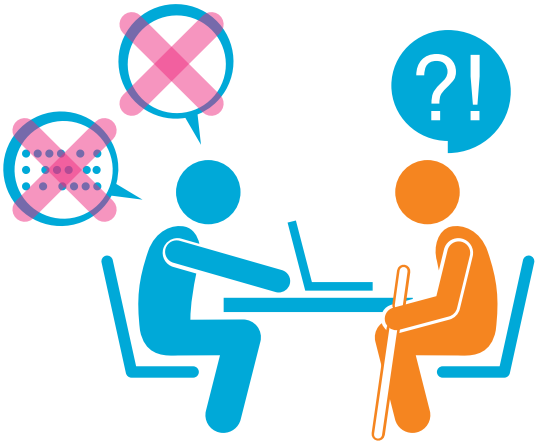

2.4.2. EASTTAHIS, BEASATLAŠ JA OVTTAVEARDÁSAŠ SERVVODAT

Easttahis servvodat lea vuođđoeaktu oasálašvuhtii já ovttaveardásašvuhtii. Easttahis plánen váldá vuhtii maiddái agáiduvvi olbmuid dárbbuid ja ovdduid gohcima, ja das ávkašuvvet máŋggat ovdamearkka dihte buohccáma, bártti dahje vánhenvuođa mielde. Easttahisvuohta ja juvssahahttivuohta eai šatta divrrasin, go dáid váldá ođasmahttima oassin jo prošeavtta álgomuttus. Dát gáibida miellaguottuid nuppástumi nu láhkaásaheaddjis, mearrideaddjis go priváhta doaibmiinge.

Dávjá ovttaveardásašvuohta orru váldoálbmoga čalmmiiguin leamen áibbas ortnegis, muhto duohtavuođas dat ii leat. Servvodaga ja dan bálvalusaid leat láven hukset dušše dihto oassái dan olbmuin. Sáhka ii leat gal álot dušše áiggiid mielde struktuvrraide njammásan vealaheamis, baicce gažaldat sáhttá leat maiddái lámis olbmuid njuolga vealaheamis dahje govttolaš vuogáiduhttimiid gieldimis.

Ovttaveardásašvuođalága geatnegasvuohta dahkat govttolaš vuogáiduhttimiid lámis olbmuid ovttaveardásašvuođa ollašuhttima várás viidánii jagi 2015 álggus. Lága 15 § mielde eiseválddi, skuvlejumi ordnejeaddji, bargoaddi sihke dávviriid dahje bálvalusaid buvttadeaddji galgá dahkat áššáigullevaš ja guđege dilis dárbbašlaš govttolaš vuogáiduhttimiid, vai lámis olmmoš sáhttá ovttaveardásaččat earáiguin fidnet almmolaččat fidnenláhkái dávviriid ja bálvalusaid. Govttolaš vuogáiduhttimat leat konkrehtalaš diliin dahkku doaimmat, maiguin dorvvastit lámis áššehasa duohta ovttaveardásašvuođa. Govttolaš vuogáiduhttimiid gieldin lea vealaheapmi.

Almmolaš ovdamearka govttolaš vuogáiduhttimiin lea lámis áššehasa veahkeheapmi konkrehtalaš dilis, dego vátnečalmmagis áššehassii girjjálaš dokumeanttaid lohkan dahje teavstta fállan stuorát fonttain, gaskaboddosaš juvlastuolloboardaga monteren juvlastuolu geavaheaddji áššehassii dahje bealjehis áššehasain kommuniseren čálalaččat. Govttolaš vuogáiduhttimat eai leat seamma ášši go almmolaš juvssahahttivuođadoaimmat. Maiddái ráđđehusa evttohusa ákkastallamiin ođđa ovttaveardásašvuođaláhkan deattohuvvet lámis olbmo bivdagis dahkku gaskaboddosaš teknihkalaš

vuogáiduhttimat. Nuppi dáfus ákkastallamiin celkojuvvo maid, ahte earenoamážit viiddis doaimma hárjeheaddji dávviriid dahje bálvalusaid fállis sáhttá eaktudit muhtinlágan ávaštallama ja ráhkkaneami almmolaš eallinvásáhusa vuođul dábálamosin anihahtti vuogáiduhttindiliide (HE 19/2014 vp. s 81).

ON ollašuhttima goziheaddji ja individuála váidagiid gieđahalli ON kommišuvdna lea linnjen govttolaš vuogáiduhttimiid dulkoma vugiin, mii lea viidát go ovttaveardásašvuođalága ovdabarggut addet ipmirdit. Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi sihke duopmostuolut leat fuomášan Suoma juridihkalaččat čadni lápmásiidsoahpamuša dulkoma mearrádusaid dahkamis.

Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi geahčai mearrádusastis (31/2015), ahte vátnečalmmagis olbmo ledje vealahan, go báŋku ii lean mieđihan sutnje neahttabáŋkodovddaldagaid su čalbmeváni dihte iige lean bargan dárbbašlaš govttolaš vuogáiduhttimiid neahttabáŋkodovddaldagaid fállamii ovdamearkka dihte čuokkisčállimiin. Mearrádus lea lágafámolaš. Lávdegoddi linnjii maiddái (25/2015), ahte BE-doaimmahat lei doaibman ovttaveardásašvuođalága vuostá, go dat ii bargguhisvuođadorvolága mieldásaš ovdduid birra mearridettiinis lean váldán vuhtii ovttaveardásašvuođalága mieldásaš geatnegasvuođaid árvvoštallat govttolaš vuogáiduhttimiid dárbbu lámis olbmo ohcamuša gieđahaladettiinis. Mearrádus lea váidojuvvon.

Alimus hálddahusriekti geahčai jahkegirjemearrádusastis (KHO:2018:3), ahte gielda lei doaibman lágavuostásaččat go dat ii lean háliidan fállat vuođđooahpahuslága gáibidan beaivválaš nuvttá skuvlaborramuša lámis olbmo dárbbašan vugiin golggusin. Alimus hálddahusrievtti mielde skuvlejumi ordnejeaddjis lea geatnegasvuohta ordnet dakkár spesiálaborramuša, man oahppi dearvvasvuođadilli dahje váddu eaktudii, ja ahte maiddái ovttaveardásašvuođalága vealaheami gielddus eaktuda dan. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji attii áššis cealkámuša alimus hálddahusriektái.

Mátta-Suoma guovlohálddahusvirgedoaimmahaga mielde barggu ohcci olbmo hilgojuvvui oanehisvuođas dihte ovtta gávpoga arkiivva ordnema guoski rekryteremis. Bargoaddi geahčai, ahte bargu livččii ovdánan ohccis menddo njozet. Ohcci doalvvui áššii gearregiidda. Kymenlaakso gearretriekti geahčai 24.1.2017 áššis R 16/1865 addin mearrádusastis, ahte jurdda bargoohcci njoahcivuođas vuođđuduvai navdosii. Vaikko bargandilit iešalddis sáhttet leat dohkálaš ja dettolaš sivva guođđit olbmo válljekeahttá bargui, bargoaddi livččii galgan ovdal válljema dahkama čielggadit bargoaddi veahkkereaidodárbbu dahje eará vejolaš vuogáiduhttindoaimmaid.

Lága lámisvuođa vuođul ordnejuvvi bálvalusain ja doarjjadoaimmain (380/1987) ulbmilin lea ovddidit lámis olbmuid vejolašvuođaid eallit ja doaibmat ovttas earáiguin ovttaveardásaš servvodaga lahttun sihke eastadit ja jávkadit lámisvuođa dagahan hehttehusaid ja eastagiid. Váidalahtti ovttaveardásašvuođaáittardeaddji oažžu juohke mánu oktavuođaváldimiid lápmásiidbálvalusaid gieldima dahje lápmásiidbálvalusain gávdnu doaimmakeahtes geavadagaid birra. Dákkár diliin áittardeaddji doaibmanvejolašvuođat leat vánis: vuosttas vuohki beassat iežas vuoigatvuođaide lea ohcat nuppástusa mearrádussii geavahemiin aitosaš nuppástusohcanvugiid.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá, ahte lápmásiidbálvaluslágas oaivvilduvvon vealtemeahttun bálvalusaid haga báhcin lea lámis olbmui stuorra ovttaveardásašvuođa eastta, masa stáhta galgá váldit beali aktiivvalaččat dorvvastemiin lápmásiidbálvalusaide doarvái resurssaid.

2.4.3. LÁMIS OLBMUID ÁSSAN

Vuođđoláhka dáhkida friddjavuođa johtit riikkas ja válljet iežas ássanbáikki. Ássanbálvalusaid fálaldatgilvvohallamat ja daid dagahan eahpesihkkarvuohta bálvalusfálli bissovašvuođas ja duohta návccain dagahit mearkkašahtti riskka lámis ássi ovttaveardásašvuhtii, iešmearridanvuoigatvuhtii ja persovnnalaš friddjavuhtii.

Láhkaásaheami mielde gielddain ii leat bággu ordnet fálaldatgilvvuid lámis olbmuid guhkesáigásaš bálvalusain. Bálvalusain ii leat bággu ordnet fálaldatgilvvu eandaliige juohke jagi iige gielddain

ii leat bággu ordnet gilvvuid hálbbimus vejolaš hattis. Gielddat sáhttet buvttadit bálvalusaid ieža. Fálaldatgilvvut goittotge dáhpáhuvvet. Dávjá molsašuddi bálvalusaid ordnejeaddji dahká váttisin lámis olbmo iežas vejolašvuođaid váikkuhit ássandillásis. Lámis olmmoš ii maiddái sáhte váikkuhit dasa, ordnego justa su ássangielda fálaldatgilvvu bálvalusain vai ii. Lámis olbmuid eallináiggi bálvalusaid, dego ássanbálvalusaid dahje dulkonbálvalusaid, skáhpponmeannudanvuogi ii galgga guođđit skáhpponovttadagaid nappo gielddaid, eanangottiid dahje ovdamearkka dihte Álbmotealahátlágádusa árvvoštallama duohkái. Bálvalusaid geavaheaddji iešmearridanvuoigatvuohta áššáigulli bálvalusain galgá sihkkarastit lága dásis ovdamearkka dihte áššehaskupoŋŋain dahje persovnnalaš bušeahtain sihke dorvvastemiin lámis olbmui vejolašvuođa válljet nuppi bálvalusbuvttadeaddji, jus bálvalusa kvalitehtain leat problemat. Áššii gánneha čielggadit vuđolaččat riikkabeivviin gieđahallamii boahtti álbmotálgaga mielde.

Ássamis ja huksejuvvon birrasis galggašii Suomas váldit vuolggasadjin dáláš njuolggadusaid viidát easttahisvuođa vai dorvvastit lámis olbmuid duohta ovttaveardásašvuođa. Suopma ratifiserii geasset 2016 ON oktasašsoahpamuša lámis olbmuid vuoigatvuođain. Dušše vehá ovdal ratifiserema ministeriijas sáddejuvvui cealkinláhkái huksejuvvon birrasa fámus leamaš easttahisvuođamearrádusaid geahnohuhtti ásahushámus. Vaikko ásahusa nuppástuhtte buoret guvlui, easttalašvuohta oažžu ain leat oassi huksenláhkái birrasis ovdamearkka dihte ođđa oahppiidviesuin: dain dušše vihta proseantta galget leat easttaheamit.

Ovddit ovdamearka čájeha, ahte mearrádusaid dahkamis eai vel sáhte váldit doarvái vuhtii ON lápmásiidsoahpamuša gáibádusaid. Muhtin jagiid geahčen vejolaččat ollašuhttinláhkái boahtti Eurohpa uniovnna easttahisvuođadirektiivva fállá buori vejolašvuođa váldit gudneáŋgiris vuolggasaji easttahisvuođa ollašuhttimii. Servvodaga huksen vuolggasadjin galgá váldit buohkaide easttahis ja juvssahahtti servvodat. Dát gáibida erenoamážit láhkaásaheaddjis ja mearrádusaid dahkkiin mearkkašahtti miellaguottuid nuppástusa ja lámisvuođa máŋggaláganvuođa áddema.

2.4.4. BEASATLAŠ ELEKTROVNNALAŠ BÁLVALUSAT JA DULKON

Suopma digitálašuvvá olles fárttain. Elektrovnnalaš bálvalusat buktet ovttaveardásaš vejolašvuođaid, muhto seammás dat dahket dihtto joavkkuid raššin vealaheapmái. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái leat váldán lassáneaddji meriin oktavuođa digitálašuvvama birra. Oktavuođaváldimiid fuolat leat guoskan erenoamážit vátneáiccagis olbmuid, neurologalaččat lámis olbmuid sihke elektrovnnalaš bálvalusaid olggobealde muhtin siva geažil ealli olbmuid, dego oasi agáiduvvan ja geafivuođaráji vulobealde ealli olbmuid. Ii leat vuoiggalaš iige beaktil hukset bálvalusaid dušše dihtto oassái álbmogis.

Beasatlašvuođadirektiivva nappo Eurohpa uniovnna direktiivva (2016/2102) almmolaš sektora organisašuvnnaid neahttasiidduid ja mobiilaáppaid juvssahahttivuođas ollašuhtto jagi 2018 áiggi. Dát dahká vejolažžan bálvalusaid juvssahahttivuođa buorideami. Viiddes álbmotlaš heivehansuorgi lasiha buohkaid oasálašvuođa servvodagas.

Neahttabáŋkodovddaldagat leat dán botta eanemus geavahuvvon elektrovnnalaš identifiserema reaidu Suomas. Lea dehálaš, ahte báŋkkut dovdet ja čuvvot dárkilit jagi 2017 ásahuvvon geatnegasvuođaid, mat gusket áššehasa vuoigatvuođa vuođđobáŋkobálvalusaide. Báŋkkut galget earret eará dahkat govttolaš vuogáiduhttimiid kontui laktáseaddji elektrovnnalaš identifiserema bálvalusaid oasil.

Ohcci anii iežas vealahuvvon, go báŋku ii lean mieđihan sutnje neahttabáŋkodovddaldagaid su vátnečalmmatvuođa geažil iige lean dahkan dárbbašlaš govttolaš vuogáiduhttimiid. Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi gilddii mearrádusastis (31/2015) báŋkku joatkimis dahje ođasmahttimis ohcci dahje eará vátnečalmmagis olbmuid vealaheami báŋkobálvalusaid fáladettiinis sihke mearridii báŋkku dahkat ovttaveardásašvuođalága 15 §:s oaivvilduvvon áššáigullevaš ja dárbbašlaš govttolaš vuogáiduhttimiid, vai vátnečalmmagis olbmot sáhttet ovttaveardásaččat earáiguin oažžut báŋkobálvalusaid báŋkkus, maiddái neahttabáŋkodovddaldagaid. Lávdegoddi ásahii 50 000 euro sturrosaš áittasáhku beaktilmahttit gieldinmearrádusa ja čovdosa.

Bealjehemiid, bealjehis čalmmehemiid ja seavagielat olbmuid sihke hállanváttolaš olbmuid dulkonbálvalusaide laktáseaddji problemat leat bajiduvvon ollu maŋŋá go bálvalus sirdásii gielddain ÁEL:ii jagi 2010. Lápmásiidorganisašuvnnat, áššehasat, dulkonsuorggi ámmátolbmot sihke hállanváttolaš olbmot ja ámmátsearvvit leat kritiseren garrasit dulkonbálvalusaid fálaldatgilvvuid ja skáhpponlága mielddis buktán problemaid. ÁEL:a ođđasamos fálaldatgilvu 2017 ja dan mielddis buktán váttisvuođat leat dagahan dan, ahte maiddái gelbbolaš dulkkat leat báhcán gilvvu olggobeallái. Gelbbolaš dulkkaid fidnen doarvái ja sin vejolašvuođat bajásdoallat iežaset ámmátdáiddu oassin ÁEL:a dulkonbálvalusaid lea erenoamáš dehálaš, vai áššehasat sáhttet oažžut alla kvalitehta bálvaleami. Gánneha fuomášit, ahte stuorra oassi buot lápmásiidsuorggi dulkomiin dáhpáhuvvá dulkonbálvaluslága (láhka lámis olbmuid dulkonbálvalusain, 133/2010) vuođul nappo ÁEL:a fálaldatgilvvuid bokte.

Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi attii jagi 2016 loahpas mearrádusa (117/2017), mas dat geahčai ÁEL sivalažžan eahpenjuolga vátnebealjagis ja -čalmmagis bálvalusgeavaheaddji vealaheapmái, go ÁEL ii lean váldán vuhtii áššehasa individuála dárbbuid, baicce lei sin ordnen fálaldatgilvvus dulkkaide ásahuvvon sojakeahtes minimagáibádusaid vuođul. Dulkkaide ásahuvvon gáibádus lei dagahan dan, ahte ohcci ii lean fidnen ollenge dulkoma, vaikko portugálagiela máhtti dulka livččii lean geavahanláhkái. Áššii váidojuvvui Helssega hálddahusriektái. Cealkámušastis riektái ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doarjjui lávdegotti čovdosa. Mearrádus lea váidojuvvon.

2.4.5. EASTTAHIS LIHKADEAPMI JA JOHTIN

Lápmásiidbálvalusláhka (380/1987) dáhkida lámis olbmui dihtto meari mátkkiid, muhto láhka okto ii sáhte dorvvastit lámis olbmo duohta ovttaveardásašvuođa mátkkošteami oktavuođas. Almmolaččat geavahahtti joavkojohtolat galggašii leat buohkaid geavahanláhkái.

Johtolatsektoras leat máŋgga iešguđet doaibmi, dego Johtolatvirgedoaimmahat (Liikennevirasto), Trafi, VR, HSL, main leat oasil badjálas ovddasvástádusat johtolaga ordnemis. Ovdamearkka dihte togajohtolaga eiseváldeovddasvástádusaid oasil ii sáhte čujuhit ovtta oassebealli, mas livččii ollislaš govva dahje ovddasvástádus dán johtolathámi hárrái. Suorgi lea oalle bieđgguid, mii fas dagaha váttisvuođaid beaktilis ovttaveardásašvuođa ovddidanbargui, ja daga problemaid maiddái ovttaskas vealahaneahpádusaid čielggadeapmái. Johtolaga ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid ja easttahisvuođa koordineremii galggašii čujuhit čielgasappot ovddasvástáduseiseválddi, mii vástidivččii mátkkošteaddjiid ovttaveardásaš vuoigatvuođaide laktáseaddji ollislašvuođas.

Eiseválddis lea ovttaveardásašvuođalága 5 § mielde geatnegasvuohta ovddida ovttaveardásašvuođa mihttomearálaččat ja plánalaččat buot doaimmainis. Almmolaš johtolaga guoski eiseváldemearrádusaid, rávvagiid ja lohpemeannudemiid ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid galgá árvvoštallat ovdamearkka dihte mátkkošteaddji vuoigatvuođaid ollašuvvama perspektiivvas.

Gieldaovttastupmi ođasmahtii bileahtaid jagi 2016. Guoskanšearbmamášenat eai goittotge lean easttaheamit vátnečalmmagis mátkkošteaddjiide. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ráđđádalai gieldaovttastumiin ja Näkövammaisten liitto rs:iin dan birra, mo almmolaš barggu dikšu gieldaovttastupmi čoavdá váttisvuođa lámis mátkkošteaddjiid vuoigatvuođaid ollašuvvama dáfus beaktilis vugiin. Golggotmánus 2016 gieldaovttastupmi mearridii addit friddjavuođa bileahta oastimis guovllu vátnečalmmagis ássiin, geaid hehttehusdássi lea badjel 50 %. Skábmamánus 2017 gieldaovttastupmi viiddidii vuoigatvuođa guoskat maiddái gieldaovttastumi guovllu olggobealde ássi vátnečalmmagis mátkkošteaddjiid. Mearrádus boahtá fápmui geasset 2018.

Bileahttavuovdima heaittiheapmi oaivegávpotguovllu lagaštogajohtolagas geasset 2017 ja konduktevrabálvalusaid geahpideami oasis lagaštogajohtolaga lea vásihuvvon lámis ja agáiduvvan mátkkošteaddjiid vealaheaddjin. Problemat lámis olbmuid johtimis gávdnojit maiddái eará guovlluin: Suomas leat ain easttalaš stašuvdnalávddit, bussejohtolat erenoamážit guhkesmátkejohtolagas lea ain eanáš easttalaš dahje muđui easttahis togajohtolat buhtaduvvo ruovdegeaidnobargguid áigge bussiiguin, mat eai leat easttaheamit. Buot dát bidjá olbmuid sierraárvosaš sajádahkii ja dagaha eastagiid álbmoga oasi oasálašvuhtii.

Lámis olbmot dárbbašit čuozahuvvon doaibmabijuid ovttaveardásašvuođa ja oasálašvuođa buorideapmái dávviriid ja bálvalusaid fállamis sihke bargoeallimis. Lihkadeami, mátkkošteami ja dakko bokte oasálašvuođa ollašuvvan gáibida doaimmaid máŋgga sierra oassebealis. Lámisvuođa máŋggaláganvuođa áddejupmi lea dehálaš lávki. Seammás galgá áddet, ahte čuozahuvvon bálvalusaid ja vuogáiduhttimiid lassin dárbbašit buohkaide heivvolaš plánema, easttahisvuođa ja juvssahahttivuođa.

BARGOEALLIMA VEALAHEAPMI JA VUOSTEBEALLI (172 ST)

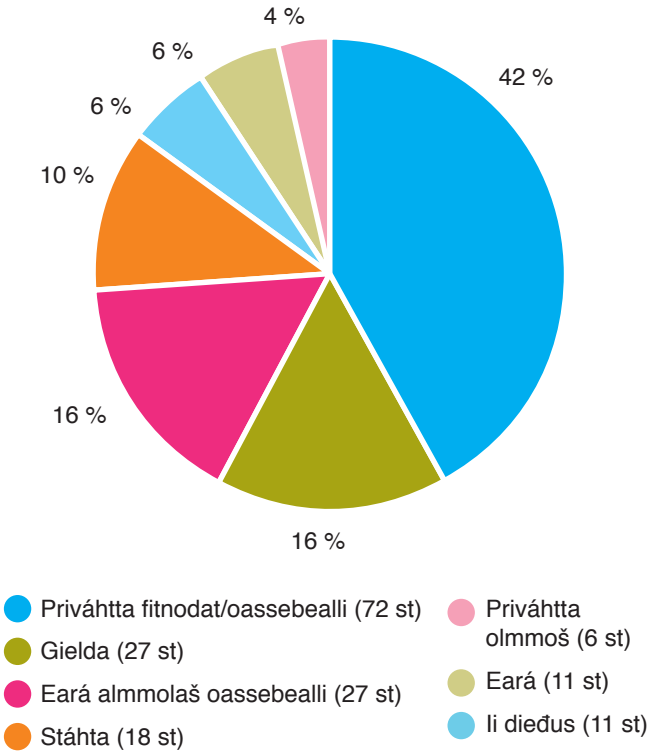

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bivddii ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti dutkat, leigo girdinfitnodat vealahan lihkadanváttolaš áššehasa, go fitnodat ii lean dahkan ovttaveardásašvuođalága oaivvildan govttolaš vuogáiduhttimiid lámis dihte golmma bálddalas čohkkánsaji dárbbašeaddji mátkkošteaddjái. Lávdegoddi (102/2016) anii dan, ahte áššehas galgá oastit golmma bálddalas čohkkánsaji, su dáfus dakkár eahpegovttolaš goasttádussan, man dihte su beassu bálvalusaide lei ollásit hehttejuvvon hatti dihte. Lávdegoddi geahčai, ahte girdinfitnodat lei suostan govttolaš vuogáiduhttimiid dahkama ja ná vealahan áššehasa su lihkadanváttu vuođul. Áššii lea váidojuvvon.

2.5. BARGOEALLIMA VEALAHEAPMÁI GALGÁ VÁLDIT NANNOSAPPOT BEALI

Bargovealaheapmi mearkkaša vealaheami bargoohcamis, bargui váldimis, bargoeallimis dahje bálvalangaskavuođa loahpaheamis. Bargovealaheapmi dáhpáhuvvá Suomas iešguđetge lágiin: olbmo eai bovde bargojearahallamii vieris álgoboahtimuššii dahje unnitlohkui čujuheaddji nama dihte, unnitlohkui gulli olmmoš vásiha vealaheami áššehasain dahje bargoguimmiin dahje lámis bargi dárbbašan vuogáiduhttimiid eai ollašuhte dárbbašlaš vugiiguin. Vealahandáhpáhusain bargi dahje bargoaddi máhtu meroštallet gelbbolašvuođa ja vásáhusa sajis nuppi olbmo ovdagáttut.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái bohtet olu oktavuođaváldimat bargovealaheamis (172 st/2017), vaikko áittardeaddji doaibmaváldi bargoeallima gažaldagain lea ráddjejuvvon. Bargoeallima ovttaskas vealahandáhpáhusain ovttaveardásašvuođalága čuovvuma gozihit bargosuodjalaneiseválddit. Bargosuodjaleapmi gullá guovlohálddahusvirgedoaimmahagaid doaibmasuorgái. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sáhttá goittotge ovddidit bargoeallima ovttaveardásašvuođa veahkehemiin bargoaddiid ovddidandoaimmaid plánemis, addimiin ávžžuhusaid sihke doaibmamiin soabadeami ovdii ovttaskas vealahandáhpáhusain.

2.5.1. BARGOVEALAHEAPMI LEA RIIKKAIDGASKASAČČAT MEARKKAŠAHTTI VÁTTISVUOHTA

Vealaheapmi bargoeallimis lea riikkaidgaskasaččat mearkkašahtti problema. Dan duostun lea EU bargovealahandirektiivva (2000/78/EY) lassin deattuhuvvon máŋgga riikkaidgaskasaš soahpamušas. Dát leat ovdamearkka dihte ON oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuođain (CRPD), ON oppalaš nissoniid vealaheami jávkadeami guoski oktasašsoahpamuš (CEDAW), ON oppalaš nállevealaheami jávkadeami guoski riikkaidgaskasaš oktasašsoahpamuš (CERD) sihke riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvdna ILO oktasašsoahpamuš (nr 111/1958) bargomárkaniin ja ámmáha hárjeheami olis dáhpáhuvvi vealaheamis. Bargosuodjalandirektiiva addá almmolaš rámmaid vealaheami duostumii ja ovttaveardásaš gieđahallamii bargoeallimis lahttoriikkain oskkoldaga, nana jáhku, lámisvuođa, agi sihke seksuála soju geažil. Lassin EU rasismadirektiiva (2000/43/EY) gieldá vealaheami bargoeallimis čearddalaš álgoboahtimuša geažil.

Bargovealaheapmi lea oalle dábálaš oktavuođaváldima sudja vealahangildosa goziheaddji EU-lahttoriikkain. Eurohpalaš ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvoorgánaid fierpmádaga (European Network of Equality Bodies) Equinet:a dieđuid mielde EU-riikkain measta buot vealaheapmái beali váldi eiseválddiin lea viidát iešguđetge vealahanákkaid gokči mandáhta, maiddái bargoeallimis. Suomas bargovealaheapmái beali váldi eiseválddit leat dásseárvoáittardeaddji sohkabeali, sohkabealleidentitehta ja áhpehisvuođavealaheami oasil sihke bargosuodjalaneiseválddit.

Suopma spiehkasta eará eurohpalaš stáhtain nu, ahte vealaheapmái beali váldi spesiálaeiseváldái – ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái – eai leat addán doaibmaválddi váldit beali ovttaskas bargoeallima vealahandáhpáhusaide. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea álot atnán čovdosa problemáhtalažžan.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji erenoamáš gáržžes doaibmaváldi bargoeallimis lea bajidan maiddái gažaldaga, deavdágo Suopma dáid osiin vealaheapmái guoski direktiivvaid gáibádusaid. Eurohpa uniovnna kommišuvdna álggahii dán vuođul jagi 2015 Suoma vuostá direktiivva rihkkunmeannudeami ja doalvvui áššši uniovnna duopmostuolu gieđahallamii. Kommišuvdna gesii eret guoddalusa, go Suopma almmuhii lasihit ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaibmanvejolašvuođaid. Lasáhus ii goittotge rievdadan vuođđogažaldaga doaibmaválddi birra.

2.5.2. DUTKANDIEHTU BARGOEALLIMA

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJÁI BOAHTÁN OKTAVUOĐAVÁLDIMAT: BARGOEALLIN JUHKKOJUVVON VEALAHANÁKKA MIELDE 2017 (172 ST)

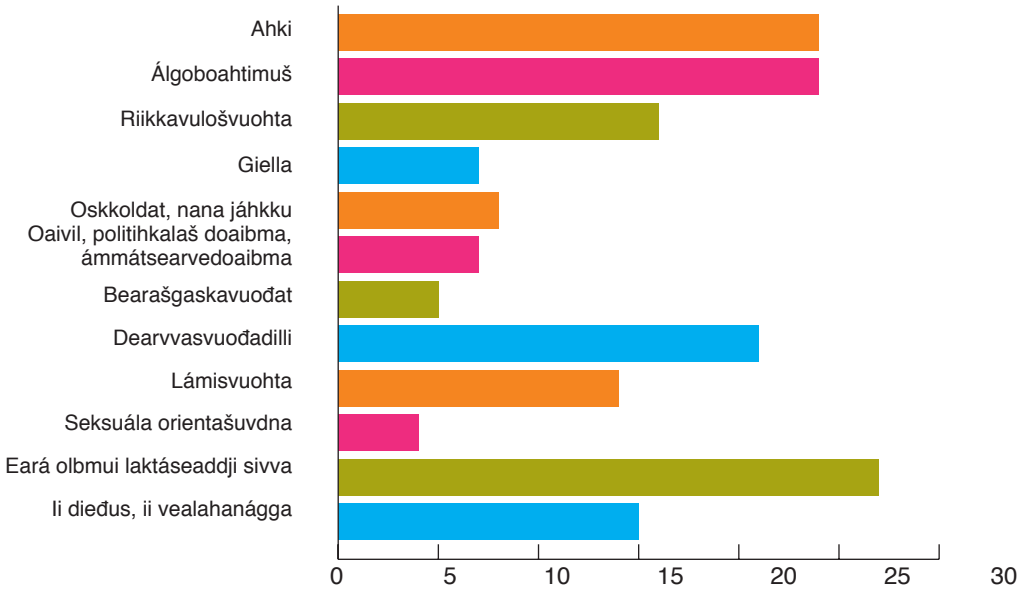

VEALAHEAMI BIRRA

EU vuođđovuoigatvuođavirgedoaimmahaga jagi 2012 almmustahttin, seksuála- ja sohkabealleunnitloguid vealaheami vásáhusaid EU-riikkain gieđahallan dutkamuššii Suomas vástidan olbmuin 15 % lei vásihan ovddit 12 mánotbaji áiggi vealaheami bargoeallimis seksuála soju, sohkabealleidentitehta dahje sohkabealledovddaheami dihte. 8 % almmuhedje ahte ledje vásihan vealaheami barggu ohcamis ovddit 12 mánotbaji áigge. Buot áššáigullevaš dutkamušas man beare eallima oasseguovllus vealaheami vásihan olbmuin dušše 7 % ledje dahkan maŋimuš vealahanvásáhusa birra almmuhusa. Stuorámus sivvan guođđit vealaheami almmutkeahttá vástideaddjit muitaledje, ahte ahte ii gánnet almmuhit go: vealaheapmi dáhpáhuvvá jámma (56 %); mihkkige ii goittotge rievdda (55 %); dáhpáhusa eai válddáše duođas (36 %); ii diehtán, mo dahje geasa almmuhit áššì birra (33 %); ja go ii háliidan iežas seksuála soju dahje sohkabealleidentitehta boahtit dihtui (31 %).

Vehádatáittardeaddji jagi 2014 almmustahttin, románaid vealahanvásáhusaid gieđahallan čielggadeami mielde gažadeapmái vástidan románain 53,8 % ledje vásihan vealaheami barggu ohcamis maŋimuš vihtta jagi áiggi. Vealaheami barggu ohcamis vásihan olbmuin dušše vehá badjel 10 % almmuhii iežas vásihan vealaheami birra. Vehádatáittardeaddji ja ain ovttaveardásašvuođaáittardeaddji áššehasbarggu vuođul lea čielggas, ahte váldoálbmoga gaskkas leat ain hálddašeaddji nana ovdagáttut románaid guovdu.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji jagi 2016 almmustahttin, lámis olbmuid vealahanvásáhusaid árgabeaivvis guoskan čielggadeami mielde 35,4 % vástideaddjiin ledje vásihan vealaheami bargui váldimis maŋimuš 12 mánotbaji áiggi. Maŋimuš vihta jagi áiggi bargoeallimis ledje 41,2 % vástideaddjiin vásihan vealaheami. Čielggadeami mielde dušše 10 % barggu ohcamis deaividan vástideaddjiin ledje dahkan almmuhusa iežaset vásihan vealaheamis. Dábálamos ágga barggu ohcamis vásihuvvon vealaheami almmutkeahttá guođđimii lei dat, ahte vástideaddji ii ieš jáhkán áššái dáhpáhuvvat mihkkige. Nubbin dábálamos ágga lei ballu das, ahte sin eai válddáše duođas. Lassin ágga almmutkeahttá guođđimii lei, ahte vealaheapmi ii lean doarvái duođalaš dahje vealaheami vásihan olmmoš ii šaddan smiehttatge dan birra almmuheami.

Jagi 2017 loahpas almmustahtton EU MIDIS II -dutkamušas čielggadedje Sahara máttabeale Afrihkás boahtán olbmuid vásihan vealaheami Suomas. Sis 45 % leat vásihan Suomas vealaheami maŋimuš jagi áiggi. Bargui váldimis vealaheami ledje vásihan 16 % ja bargoeallimis 12 % maŋimuš jagi áiggi.

Váileraporteren. Buot bargovealaheapmi ii boađe eiseválddiid dihtui. Mátta-Suoma guovlohálddahusvirgedoaimmahaga bargosuodjaleami ovddasvástádussuorgái leat boahtán čieža čálalaš oktavuođaváldima vealaheamis lámisvuođa geažil jagi 2016 ja vihta oktavuođaváldima jagi 2015. Jagi 2016 álgoboahtimuša, giela, riikkavulošvuođa ja oskkoldaga vuođul girjjálaččat gieđahallamii boahtán áššit ledje 13 ja jagi 2015 álgoboahtimuša, giela ja riikkavulošvuođa vuođul bohte girjjálaččat gieđahallamii 44 áššì. Seksuála soju vuođul bargosuodjaleamis bohte gieđahallamii guokte áššì jagi 2016 ja okta jagi 2015. Váldegottálaš logut oktavuođaváldimiin bargovealaheami vuođul ledje geavahanláhkái jagi 2017 oasil. Daid mielde váldegottálaččat jagi 2017 girjjálaš oktavuođaváldimat lámisvuođa geažil ledje guhtta ja álgoboahtimuša, giela, riikkavulošvuođa ja oskkoldaga vuođul 24. Seksuála soju vuođul eai boahtán oktavuođaváldimat.

Bargovealaheapmi albmana Suomas ja dat čuohcá nu váldoálbmogii go unnitloguidege. Ovdal máinnašuvvon loguid ja čielggademiin vuođul lea čielggas, ahte oassi bargovealaheamis báhcá čihkosii. Váileraporteren ja heajos beassu vuoigatvuođaide orošedje deattohuvvamin erenoamážit unnitloguide čuohcci bargovealaheamis. Go vealaheapmi ii boađe dihtui, dasa ii sáhte váldit beali. Ná ovttaskas olmmoš ii beasa iežas vuoigatvuođaide ja vearrámus dilis vealaheapmi joatkašuvvá. Suomas máŋggat vealaheami vásihan olbmot sohppet áššì bargoaddiineaset bargomárkanorganisašuvnnaid doarjagiin. Measta buot soabadansoahpamušat dahkkojit suollemassan. Ná diehtu dáhpáhusa birra dahje das, oaččuigo bargi vuoiggalaš soabahusa, ii leava. Váilevaš ollislašgovva vealaheamis dahká maiddái vealaheami eastadandoaimmaid

vuogálaš čuozaheami váttisin. Vai eambbosat vásihivčče ávkkálažžan almmuhit vealaheami birra, eiseválddit galggašedje nannet kommuniserema riektedorvovugiid ja positiivvalaš presedeanssaid birra. Buorit vásáhusat eiseválddiiguin deaividemiin nannejit olbmuid luohttámuša dasa, ahte sin vásáhusaid váldet duođas.

2.5.3. BEALI VÁLDIN BARGOVEALAHEAPMÁI

Bargovealaheami gozihanváldi juohkása sierra eiseválddiide. Bargovealaheami vásihan olbmuid veahkehit maiddái ámmátlihtut. Bargosuodjalaneiseváldi goziha vealaheami gildosa áššehasa álgagis sihke eiseválddi álgagiin dahkkojuvvi bargosadjedárkkisteami olis. Jus áššis lea jáhkehahtti sivva eahpidit bargosuodjalanrihkkosa, bargosuodjalaneiseváldi dahká áššis almmuhusa bolesii ovdadutkama várás. Bargosuodjaleami áššehassii addojuvvo dárbbu mielde diehtu vejolašvuođas ohcat ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa dahje vahátbuhtadusa. Áššehassii muitaluvvo ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vejolašvuođas veahkehit vealaheami oaffarin gártan olbmo.

Bargosuodjalaneiseválddi doaibmaváldái eai gula soabatmeahttunvuođaid soabadeapmi, ovttaveardásašvuođalága oaivvildan soabahusa dahje buhtadusa ohcan vealaheami dihte, iige dat sáhte ovddastit bargi soabatmeahttunvuođaáššis. (Syrjinnän kiellon valvonta Etelä-Suomessa 2016; STM Työsuojeluvalvonnan ohjeita 1/2016) Dáid osiin ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis lea bargosuodjalaneiseválddi viidát, maiddái Eurohpa uniovnna direktiivva gáibidan, vejolašvuohta veahkehit vealaheami vásihan olbmo iežas vuoigatvuođaide beassamis.

Sohkabeliid dásseárvvu goziheaddji ja ovddideaddji dásseárvoáittardeaddji sáhttá váldit beali maiddái bargoeallimis. Sullii bealli dásseárvoáittardeaddji áššehasaid oktavuođaváldimiin gusket vealaheami bargoeallimis. Ovttaskas vealahanáššiide beali váldima lassin dásseárvoáittardeaddji lea ollašuhttán iešguđetlágan kampánnjaid earret eará áhpehisvuođavealaheami vuostá.
Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis lea doaibmaváldi ovddidit bargoeallima ovttaveardásašvuođa almmolaččat, muhto ii váldit beali ovttaskas vealahandáhpáhussii. Áittardeaddji ii sáhte váldit beali dasa, leatgo bargoeallima ovttaskas dáhpáhusas čuvvon ovttaveardásašvuođalága vealahangildosa. Áittardeaddjis lea goittotge vuoigatvuohta ovddidit soabadeami maiddái bargoeallima ovttaskas dáhpáhusain.

Bargovealaheami gozihanváldi lea oasil badjálas ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ja bargosuodjalaneiseválddiid gaskkas láigobargui laktáseaddji rekryteremis ja ráji geassin lea leamaš váttis ovttaskas olbmo riektedorvvu dáfus. Dát lea geavatlaččat dagahan dili, mas áittardeaddji gártá dihto dáhpáhusain váldit beali maiddái muhtin ovttaskas vealahanáššiide bargoeallimis, man eai ádden lága ođasmahttima áiggi.

Bargosuodjalaneiseválddit sáhttet gozihit láigobarggu geavaheaddji fitnodaga dušše dalle, go dat geavaha iežas barggu jođihan- ja gozihanvuoigatvuođa gaskavuođas láigobargiide. Eará dáhpáhusain geavaheaddjifitnodaga, nappo bargi dárbbašeaddji fitnodaga, goziheapmi gullá ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái. Dákkár dilli livččii ovdamearkka dihte rekryterendiliin, main geavaheaddjifitnodat lea oastán rekryterenbálvalusa láigobargofitnodagas, muhto ohcci ii rekryterejuvvo geavaheaddjifitnodaga ásahan, vealaheaddjin eahpiduvvon eavttuid dahje rávvagiid dihte. Dalle láigobargofitnodaga goziha bargosuodjalaneiseváldi, geavaheaddjifitnodaga fas ovttaveardásašvuođaáittardeaddji.

Doaibmaválddi juohkin lea osiin badjálas maiddái diliin, main oassin rekryterema bargodearvvasvuođadoavttir addá cealkámuša bargi heivvolašvuođas. Jus dáhpáhusas eahpidit vealaheami, bargoaddi doaimmaid goziha bargosuodjalaneiseváldi ja bargodearvvasvuođa doaimmaid ovttaveardásašvuođaáittardeaddji, go bargodearvvasvuođalága mielde bargodearvvasvuođa ámmátolbmot galget leat ámmátlaččat sorjjasmeahttumat bargoaddiid ektui.

2.5.4. BARGGU OHCAMII LAKTÁSEADDJI VEALAHEAPMI

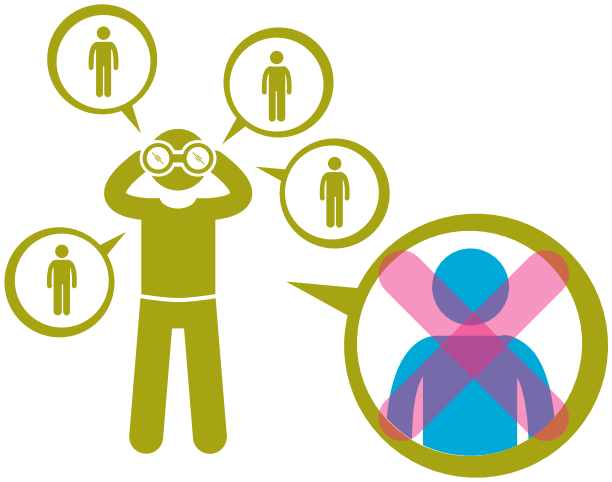

Barggu ohcamii laktáseaddji vealaheapmi lea okta vealaheami hápmi bargoeallimis. Dutkamušat (ovdamearkka dihte bargo- ja eláhusministeriija, Discrimination in the Finnish Labor Market, 2012) čájehit, ahte vealaheami bargui váldimis atnet servvodaga dáfus erenoamáš vahátlažžan ja dasa beali váldima váigadin.

Áittardeaddji geahččalii bohtosiid haga ovddidit soabadeami bargoeallindáhpáhusas, mas lei gažaldat vealaheamis oskkoldaga vuođul. Ulbmilin lei bargogaskavuođa duddjon ja soabahus. Gávpoga vistebuvttadandoaimmahat lei áššáigullevaš siva haga mearridan guođđit váldit jo bargui válljejuvvon islamoskkosaš inšenevrra bargui, go albmanii, ahte son háliidii ávkkástallat iežas boradanbottu bearjadatrohkosii oassálastimii dalle, go dat lei bargodili dáfus vejolaš. Guovlohálddahusvirgedoaimmahat, mii áittardeaddji bivdagis dutkkai dáhpáhusa, celkkii dárkkistanmuitalusastis, ahte bargoaddi ii leat čájehan, ahte mearrádus guođđit válddekeahttá bargui dasa válljejuvvon olbmo livččii lean áššáigullevaš ja dárbbašlaš. Bargoohcci ledje nappo vealahan eahpenjuolgga oskkoldaga geažil. Dárkkistanmuitalusas celkojuvvui maiddái, ahte bargoaddi doaibman rekryteremis čujuha dasa, ahte bargosajis leat ovddidandárbbut duohta ovttaveardásašvuođa ollašuvvamis ja ahte bargoaddi ii lean árvvoštallan deavdit ovttaveardásašvuođalága 7 § geatnegasvuođa ovddidit ovttaveardásašvuođa. Bargosajis eai lean árvvoštallan ovttaveardásašvuođa ollašuvvama sierra vealahanákkaid dáfus. Boles lea čađahan dáhpáhusa ovdadutkama, ja dáhpáhus lea guovvamánu 2018 dieđuid mielde sirdašuvvan áššáskuhttinvihkkehallamii eahpiduvvon bargovealaheapmin.

Oktan vuohkin rekryterenvealaheami ja vealahaneahpádusaid čielggadeamis lea, ahte vealaheami eahpideaddji ohccái muitaluvvo, makkár ákkaiguin rekryteren lea dahkkon. Almmolaš hálddahusa bealde dát ollašuvvá virgenammademiid birra ráhkaduvvi nammadangirjji vuođustusain. Ovttaveardásašvuođalága ođasmahttimis maiddái priváhtta bargoaddái bođii geatnegasvuohta čielggadit rekryterema ákkaid, muhto dušše dalle, go lámis olmmoš geahččá ahte su leat vealahan barggu ohcamis govttolaš vuogáiduhttimiid gieldima dihte. Seamma láhkai dásseárvoláhka lea jo guhká sisttisdoallan seammasullasaš bargoaddi čielggadangeatnegasvuođa dalle, go vealaheami eahpidit laktásit sohkabeallái. Dáid njuolggadusaid bokte čielggadangeatnegasvuohta heivehuvvo jo stuorámus oassái rekryterendiliin.

Riikkabeivviid vuođđoláhkaváljagoddi anii ovttaveardásašvuođalága gieđahallama olis dehálažžan viiddidit čielggadangeatnegasvuođa guoskat maiddái eará go lámisvuhtii laktáseaddji vealahaneahpádusaid (PeVL 31/2014vp s. 10). Vuođđoláhkaváljagotti mielde “easkka bargoaddi čielggadeami fidnema maŋŋá vealaheami eahpideaddji bargi sáhttá árvvoštallat, leago vealaheapmi dáhpáhuvvan ja leago sus ágga álgit doaimmaide áššši doalvumii áššáigullevaš eiseválddiide dutkanláhkái”. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá, ahte lága dahkan oktilažžan sierra vealahanákkaid hárrái čielggasmahtášii rekryterenvealaheapmái beali váldima.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji atná dehálažžan, ahte barggu ohccis livččii buot dilálašvuođain vejolašvuohta oažžut čielggadeami bargoaddis ákkain, maid vuođul válljenmearrádus lea dahkkon.

2.5.5. OKTILAŠ RIEKTESUODJI BARGOEALLIMII

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis váilu doaibmaváldi váldit beali bargoeallima ovttaskas dáhpáhusaide ja ná vuodjut čiekŋalappot bargoeallima vealahangažaldagaide geahnohuhttá maiddái áittardeaddji vejolašvuođaid ovddidit bargoeallima ovttaveardásašvuođa álgagiiguin dahje kampánnjaiguin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargun lea almmustahttit raporttaid ja addit ávžžuhusaid maiddái bargoeallima ovttaveardásašvuođas. Dán dagašii álkibun vejolašvuohta vuodjut čiekŋalappot bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheapmái geavatlaš dáhpáhusaid čielggademiin.

Oktan vuohkin váldit beali bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheapmái lea evttohuvvon, ahte ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis livččii dásseárvoáittardeaddji láhkái vejolašvuohta addit iežas árvalusa bargoeallima vealahandáhpáhusain. Áittardeaddji árvalusat vealaheamis eai leat mange eallima oasseguovllus juridihkalaččat čadnit, muhto dásseárvoáittardeaddji doaimmas daid leat fuobmán maiddái bargoeallimis buorrin vuollegis šielmmá riektedorvovuohkin vealaheapmái beali váldimis ja soabadeami ohcamis oassebeliid gaskkas.

Sullasaš doaibmaválddi lasiheapmi ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái dievasmahtášii olbmo riektesuoji. Bivdimiin ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis árvalusa vealaheamis olmmoš oččošii johtilit árvalusa dáhpáhusa lihkostuvvama vejolašvuođain ovttaveardásašvuođalága oainnus sihke rávvema goasttádusriskka, doaibmanmolssaeavttuid ja vealaheapmái beali váldima vugiid birra. Doaibmaválddi lasiheapmi sihkošii eret spesiálagažaldagaide dego láigobargui, rekryteremii ja hárjehalliide laktáseaddji eahpečielggasvuođaid dan birra, guđe eiseválddiid sáhttá váldit áššái beali ja mo. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis lea geavahusastis olles valljodat vugiid maiguin ovddidit ovttaveardásašvuođa ja váldit beali vealaheapmái. Ovttaskas bargovealahanáššiid guoski diehtu dagašii áittardeaddji barggu bargovealaheami vuostá beaktilabbon seamma láhkái go earáge eallima oasseguovlluin.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ii atte juridihkalaččat čadni mearrádusaid. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vuogit váldit beali vealaheapmái leat earret eará rávven, čielggadusbivdda ja soabahusa ovddideapmi.

Ovttaskas olbmo perspektiivvas livččii čielggas, jus ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis guovlohálddahusvirgedoaimmahaga lassin livččii dievas doaibmaváldi bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheamis. Dát čielggasmahtášii ovttaskas olbmo riektesuoji bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheami oasil ja dagašii oktilažžan dásseárvo- ja ovttaveardásašvuođaáittardeaddjiid doaibmaválddi. Livččii vuogálaš, ahte vealaheami eahpideaddji sáhtášii ainge suokkardallat, háliidago son dorvvastit bargosuodjalaneiseválddiid guovlolaččat viiddis bálvalanfierpmádahkii vai doalvut áššis ovttaveardásašvuođaáittardeaddji gieđahallamii.

Áittardeaddji doaibmanvejolašvuođaid viiddideapmi attášii dehálaš doarjaga áittardeaddji almmolut bargui ovddidit ovttaveardásašvuođa bargoeallimis. Vuođđoláhkaváljagoddi lea cealkámušastis ášši birra cealkán (PeVL 31/2014 vp s. 10), ahte “bargoeallima ovttaveardásašvuohta- ja vealahangažaldagaid goziheami guođđin ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaibmaválddi olggobeallái lea problemáhtalaš lága oktilaš goziheami ja ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sajádaga dáfus, go váldit vuhtii, ahte bargoeallin lea ovttaveardásašvuođalága guovddáš heivehansuorgi.” Maiddái bargoeallin- ja dásseárvováljagoddi celkkii smiehttamušastis (Ty-VM 11/2014 vp), ahte dat atná doaibmaválddi juogu problemáhtalažžan danin, go bargosuodjalaneiseválddit eai leat vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid áššedovdit, dego ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea.”

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá, ahte vealaheami oaffara riektesuoji nannema várás ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis galggašii bargosuodjalaneiseválddiid lassin leat doaibmaváldi árvvoštallat maiddái bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheami.

2.6. EARÁ OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGA OVDDIDANDÁRBBUT

Ovttaveardásašvuođaláhka addá áittardeaddjái viiddis doaibmaválddi ja máŋgga iešguđetlágan vuogálaš bargoneavvu váldit vealaheapmái beali. Lága ođasmahttin buvttii geavatlaš bargui goittotge vuordemeahttun eastaga. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ii sáhte šat doalvut vealahanášši ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái namahuvvon oaffara haga. Dáláš ovttaveardásašvuođaláhka lea leamaš dál fámus vehá badjel golmma jagi. Dán áiggi almmolaš riektestuoluide leat sivilaguoddalussan dolvon dušše unnán vealahanáššit. Vealaheapmái laktáseaddji dáhpáhusaid lea gieđahallan eanáš ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi, ja muhtimat dan mearrádusain leat váidojuvvon hálddahusriektái. Lassin almmolaš riektestuoluin leat gieđahallan vealahanrihkkosat rihkusproseassas. Oaffarat eai álot duostta doalvut eahpiduvvon vealaheami sivilaguoddalussan duopmostullui, go dat sisttisdoallá álot riskka gártat máksit vuostebeali riektegeavvangoluid. Dát geavatlaččat hehtte dávjá oaffara gáibideamis ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa dáhpáhuvvan vealaheamis.

2.6.1. VEALAHEAPMI OAFFARA HAGA OVTTAVEARDÁSAŠVUOHTA- JA DÁSSEÁRVOLÁVDEGODDÁI

Ovttaveardásašvuođaláhkaásaheapmi ja EU-direktiivvat dan duohkin vulget das, ahte vealaheami oaffarat dárbbašit doarjaga vealaheapmái beali váldimii. Dán dihte direktiivvat sisttisdollet geatnegasvuođa vuođđudit ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lágan eiseválddi, man bargguide gullá vealaheami oaffara doarjun vealaheapmái beali váldimis. Vehádatáittardeaddji oktan guovddáš doaibmanvejolašvuohtan lei doalvut vealaheapmin eahpiduvvon ášši vealahanlávdegotti gieđahallamii. Dáláš ovttaveardásašvuođaláhka orru goittotge buktán vuordemeahttun geahnohuhttima ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vejolašvuhtii váldit vealaheapmái beali.

Ovttaveardásašvuođalága ođasmahttima olis ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vejolašvuođaid doalvut áššiid ovttaveardásašvuohta- ja

dásseárvolávdegotti gieđahallamii viiddidedje gokčat buot vealahanákkaid ja eallima oasseguovlluid baicce bargoeallima. Maiddái ovttaveardásašvuođalága njuolggadus áittardeaddji doaibmaválddis doalvut áššilávdegotti gieđahallamii nuppástuhttojuvvui. Dáláš lága mielde ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ii sáhte doalvut lávdegotti gieđahallamii vealahanášši, mas ii leat namahuvvon vealaheami oaffar. Dákkár čielgasit vealaheaddji dáhpáhusat sáhttet leat vealaheaddji bargosadjealmmuhusat dahje vealaheaddji rávvagat. Eurohpalaš riektegeavadagas leat dovdán dárbbu váldit beali vealaheapmái jo ovdal go dat čuohcá ovttaskas olbmui. Eurohpa uniovnna duopmostuolu duomus (Firma Feryn, C-54/07) celkojuvvo, ahte jo dušše bargoaddi almmuhus, ahte son ii váldde iežas bálvalussii olbmuid dihtto čearddalaš álgoboahtimušain lea njuolga vealaheapmi bargui váldimis. Duopmostuollu celkkii, ahte dákkár njuolga vealaheami dáfus ii leat dárbu namahit olbmo, gii navdá iežas gártan dákkár vealaheami oaffarin.

Go áššii ii leat vejolaš doalvut lávdegoddái namahuvvon oaffara haga, dat váikkuha vejolašvuođaide eastadit vealaheami ovddalgihtii váldimiin beali vealaheaddji doaibmanvugiide jo ovdal go dat čuhcet ovttaskas olbmui. Sáhka sáhttá leat ovdamearkka dihte jo dahkkon vealaheaddji rávvagiin dahje vealaheaddji bargosadjealmmuhusas. Muhtin dáhpáhusain olbmot, geat almmuhit ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái vealahaneahpádusain, gehččet, ahte sis ii leat vejolašvuohta ieža leat almmolašvuođas vealaheami oidnosii bukti oassebeallin steampalastoma, vuostedoaimmaid dahje vaššiságaid balu dihte. Ovddit ovttaveardásašvuođalága mielde vehádatáittardeaddji sáhtii doalvut vealaheaddji doaimma prinsihpalaš gažaldahkan lávdegotti árvvoštallamii nu, ahte vejolaš oaffara dahje oktavuođaváldi namma boahtá ovdan. Namahuvvon áššeoamasteaddji gáibideapmi lea problemáhtalaš erenoamážit heađuštandáhpáhusain.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea dolvon dáhpáhusaid ovttaveardásašvuođa- ja dásseárvolávdegoddái namahuvvon oaffara haga ja čujuhan ovddit láhkii sihke ráđđehusa evttohussii. Lávdegoddi lea goittotge lága sátnehámi vuođul geahččan, ahte áittardeaddji ii sáhte dákkár dáhpáhusain ášši lávdegoddái. Dánu lávdegotti mearrádus lea báhcán fidnekeahttá ovdamearkka dihte dilis, mas álšasále almmuhii čielgasit almmolaš cealkimiin, ahte dorvobáikeohccit eai leat bures boahtimat sále áššehassin. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis ii lean dalle dieđus ovttaskas dorvobáikeohcci, guhte livččii cealkima maŋŋá geahččalan beassat álšasále áššehassin.

Ovttaveardásašvuođalága válmmaštalle guhká. Mange válmmaštallama muttus ii albmanan, ahte vealaheapmái beali váldima livččii lean áigumuš geahnohuhttit dákkár vugiin. Ovttaveardásašvuođalága vuođđun leahkki ráđđehusa evttohusas (HE 19/2014vp) celkojuvvo namalassii, ahte “ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vuoigatvuohta doalvut vealaheami dahje vuostedoaimmaid guoski ášši lávdegotti gieđahallamii vástida [ovddit] ovttaveardásašvuođalága 15 § 1 momeantta.” Lassin ovttaveardásašvuođalága 1 §:s celkojuvvo namalassii, ahte ovttaveardásašvuođalága ulbmilin lea nannet vealaheapmi čuozáhahkan gártan oassebeali riektedorvvu. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji geahččá dáid vuđđosiiguin, ahte ovttaveardásašvuođalága čállimis lea dán oasis dáhpáhuvvan bargobárti, mii ráddje vahátlaš vugiin ovttaveardásašvuođa ovddideami.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji atná dehálažžan, ahte ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái máhcahuvvošii vejolašvuohta doalvut vealaheami guoski ášši ovttaveardásašvuođa- ja dásseárvolávdegotti gieđahallamii maiddái oaffara namutkeahttá.

2.6.2. GOLLORISKA GEAHNOHUHTTÁ RIEKTESUOJI SOABAHUSA FIDNEMIS

Vealaheami eastadeapmi eaktuda, ahte vealaheapmái váldet beali ja ahte vealaheamis leat čuovvumušat. EU-direktiivvat gáibidit, ahte dát čuovvumušat galget leat “beaktilat, rivttes gaskavuođas ja váruheaddjit”. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis dahje ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegottis ii goittotge leat doaibmaváldi mearridit oaffarii máksojuvvi soabahusa.

Vealaheami oaffar galgá loahpas soabahusa fidnema várás dahkat sierra sivilaguoddalusa almmolaš duopmostuolus. Dát mearkkaša geavatlaččat jogo almmolaš riekteveahki dahje priváhtta ášševuoddji háhkama. Mearkkašahtti hehttehus vuoigatvuođaid

ollašuvvamii lea goittotge riska gártat máksit vuostebeali riektegeavvangoluid, jus vealaheami eai sáhte duopmostuolus čájehit duohtan. Riektegeavvangolloriska hehtte geavatlaččat oaffara doalvumis áššši riektái ja nu gáibideamis ovttaveardásašvuođalága mieldásaš soabahusa dáhpáhuvvan vealaheamis. Dát lea mearkkašahtti riektedorvvu váilevašvuohta suopmelaš ovttaveardásašvuođalágaásaheamis.
Geavatlaččat maiddái čavga guoddalusmearreáiggit hehttejit soabahusguoddalusa dahkama. Jus oaffar háliida unnidit golloriskka bivdimiin álggus ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ja/dahje ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti oainnu das, leago vealaheapmi dáhpáhuvvan, báhcá soabahusguoddalusa dahkamii ásahuvvon guokte jagi mearreáiggis dábálaččat hui unnán áigi. Ovdamearkka dihte ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea dolvon ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái vihta dáhpáhusa. Buot daid gieđahallan lávdegottis lea bistán unnimustá jagi.

Dasa, ahte ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegottis ii leat vejolašvuohta mearridit soabahusa, giddii fuomášumi maiddái vuođđoláhkaváljagoddi cealkámušastis (PeVL 31/2014vp) ovttaveardásašvuođalága ođasmahttima birra. Vuođđoláhkaváljagoddi celkkii, ahte “vealaheami vásihan olbmuid geavahusas galggašedje leat vuollegis šielmmá riektedorvokanálat, maid bokte áššši sáhtášii čielggadit ja mearridit vejolaš soabahusas alla golloriskka ja guhkes gieđahallanáiggiid haga.” Váljagoddi anii dehálažžan čielggadit maiddái vejolašvuođaid gieđahallat soabahusa guoski áššiid ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegottis. Maiddái bargoeallin- ja dásseárvolávdegoddi (TyVM 11/2014 vp) lea geahččan, ahte ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddi lea dehálaš vuollegis šielmmá riektedorvoorgána, mii lea maiddái stáhta ruhtadoalu dáfus duopmostuollomeannudeapmái veardidettiin vuogálut, nappo soabahusa mearrideami lávdegottis galgá čielggadit.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji atná dehálažžan, ahte ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái addojuvvošii vuoigatvuohta mearridit soabahusa vealaheami oaffarii.

2.7. KONKLUŠUVNNAT JA ÁVŽŽUHUSAT

Dán muitalusas lea bajiduvvon máŋgga iešguđet láhkái jagi 2015 ođasmuvvan ovttaveardásašvuođaláhkaásaheami stuorra mearkkašupmi ovttaveardásašvuođa nannemis. Lága guovddáš ulbmil, ovttaskas olbmo riektesuoji nannen, buorránii máŋgga láhkái. Ovttaveardásašvuođaláhka fállá nana suoji vealaheami vuostá ja máŋggabealagis vugiid váldit beali vealaheapmái ja ovddidit ovttaveardásašvuođa. Láhka addá áittardeaddjái viiddis doaibmaválddi ja máŋgga iešguđet vuogálaš bargoneavvu váldit beali vealaheapmái iešguđetge eallima oasseguovlluin, dego skuvlejumis, bálvalusain ja ássamis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái dahkkojuvvojit guoddalusat buot ovttaveardásašvuođalága mieldásaš vealahanákkaid vuođul. Guoddalanmearit leat sturron jahkásaččat fuopmášahtti ollu. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji sáhttá váldit beali ovttaskas olbmo vásihan vealaheapmái vuollegis šielmmáin ja ovddidit ovttaveardásašvuođa geahppasut vugiin go riekteproseassa.

Gii beare sáhttá vealahuvvot. Dutkamušaid mielde vealaheami vásihit eambbo unnitloguide gulli olbmot. Stuorámus oassi vealaheamis báhcá čihkosii. Vealaheapmi šaddá maiddái divrrasin servodahkii, go olbmo návccat eai vealaheami dihte boađe atnui ovdamearkka dihte bargoeallimis. Lea dehálaš, ahte vealaheami vásihan dahje dan eahpideaddji olmmoš dieđášii, gosa váldit oktavuođa áššši čielggadeami várás. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji buorida dovddusvuođas máŋggabealagis kommunikašuvnnain.

Jo ovttaveardásašvuođalága riikkabeaigieđahallama áiggi badjánedje ovdii muhtin ovddidandárbbut, maid čielggadeami sihke vuođđoláhkaváljagoddi ja bargoeallin- ja dásseárvolávdegoddi atne dárbbašlažžan (PeVL 31/2014 vp, TyVM 11/2014 vp). Dát ledje earret eará ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaibmaválddi viiddideapmi bargoeallima ovttaskas dáhpáhusaide sihke soabahusa mearrideapmi ovttaveardásašvuođa- ja dásseárvolávdegottis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji golmma vuosttas jagi vásáhusaid maŋŋá lea vuođuštallon joatkit lága ovddideami ovttaskas olbmo riektesuoji nannemiin nu,

ahte áittardeaddjái addojuvvošii doaibmaváldi seassat maiddái bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheami. Seamma láhkai áittardeaddjái galggašii máhcahit vejolašvuođa doalvut vealaheami guoski áššii ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái oaffara namatkeahttá. Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái galggašii ásahit doaibmaválddi mearridit vealaheami oaffarii soabahusa.

Ovttaveardásaš servodat eaktuda systemáhtalaš ja guhkesáigásaš nuppástusbarggu. Struktuvrralaš vealaheami jávkadeapmi gáibida nuppástusaid láhkaásaheapmái, miellaguottuide ja eiseválddiid doaibmanvugiide. Láhkaásaheapmi fállá jo dál buriid bargoneavvuid ovttaveardásašvuođa ovddideapmái. Dat ásaha eiseválddiide, skuvlema ordnejeaddjiide, oahppolágádusaide ja bargoaddiide geatnegasvuođaid sihke ovttaveardásašvuođa ovddideapmái ja konkrehtalaš ovttaveardásašvuođaplána ráhkadeapmái. Ovttaveardásašvuođajurddašeami galgá stáđásmahttit oassin buot doaimmaid nu eiseválddiin go bargosajiin ja oahppolágádusainge. Árrabajásgeassima ovdáneami mielde lea maiddái vuođuštallon viiddidit lága ovddidangeatnegasvuođa guoskat maiddái árrabajásgeassima ordnejeaddjiid ja ovttadagaid.

Skuvla lea máná guovddáš eallinbiras. Sámi mánáin lea vuoigatvuohta alla kvalitehta eatnigillii addojuvvon oahpahussii. Oahpahusa resurssaid ja eavttuid galgá dorvvastit sápmelaččaid ruovttuguovllus ja vejolašvuođaid mielde maiddái ruovttuguovllu olggobealde. Seavagielat olbmuid ovttaveardásašvuođa ja oasálašvuođa ollašuvvan eaktuda iežas giela oahppama. Seavagielat mánáid vuoigatvuođa iežaset gillii galgá dorvvastit láhkaásaheami dásis.

Okta stuorámus álbmotlaš hálddahuslaš ođasmahttimiin lea ollašuvvamin boahtte jagi. Eanangoddeođasmahttima olis eanangottit galget eiseváldin váldit duođas iežaset geatnegasvuođa ovddidit ovttaveardásašvuođa ja váldit dan vuhtii ovddalgihtii buot iežas doaimmain. Lágaválmmaštallamis ja iešguđetge hálddahusa dásiin galgá stáđásmahttit ovttaveardásašvuođaváikkuhusaid seassama.

Ovttaveardásašvuohta mearkkaša maiddái oasálašvuola ja olbmuid máŋggabealagis doaibmanvejolašvuođaid servodagas. Almmolaš miellaguottut váikkuhit fuopmášahtti láhkái olbmuid vásáhussii das, gullágo son jovkui. Rasisttalaš ja earáge vaššiságat ja heađušteapmi leat šaddan dábálabbon Suomas. Sátnefriddjavuohta ja čoahkkananfriddjavuohta eai atteloavkidit nuppi olbmo olmmošárvvu. Ovttaveardásašvuođalága heađušteami gielddus lea okta vuohki váldit beali vaššiságaide rihkuslága lassin. Eiseválddit galget geavahit vaššiságaide ja heađušteapmái beali váldima vugiid beaktilit. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođabajásgeassimiin doarjut máŋggaláganvuođa ja sihke iežas ahte nuppiid olbmuid vuoigatvuođaid buorit áddejumi.

Easttahis servodat lea vuođđoeaktu oasálašvuhtii ja ovttaveardásašvuhtii. Lámis olbmuid iešmearridanvuoigatvuođa galgá gudnejahttit ja sin ovttaveardásašvuođa galgá ollašuhttit nu struktuvrraid go miellaguottuidge dásis. Servodaga huksema vuolggasadjin galgá leat buohkaide easttahis ja juvssahahtti servodat. Dát gáibida erenoamážit láhkaásaheaddjis ja mearrideaddjis mearkkašahtti miellaguottuid nuppástusa ja lámisvuođa máŋggaláganvuođa áddejumi. Easttahis plánen váldá vuhtii maiddái agáiduvvi olbmuid dárbbuid ja das ávkašuvvet máŋggas ovdamearkka dihte buohccáma, bártti dahje vánhenvuođa dihte. ON oktasašsoahpamuš lámis olbmuid vuoigatvuođain eaktuda easttahis servodaga ja dan galgá ollašuhttit beaktilit.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji evttoha riikkabeivviide:

ÁVŽŽUHUS 1:

ÁLGGAHIT OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGA OASSEOĐASMAHTTIMA

Vealaheami oaffara riektesuoji nannema várás ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái addojuvvošii bargosuodjalaneiseválddiid lassin doaibmaváldi seassat maiddái bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheami.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái máhcahuvvošii vejolašvuohta doalvut vealaheami guoski áššši ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti gieđahallamii maiddái namatkeahttá oaffara.

Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái addojuvvošii vuoigatvuohta mearridit soabahusa vealaheami oaffarii.

Oahppolágádusa doaibma meroštallošii vealaheapmin, jus oahppolágádus ii váldde beali oahppái dahje studentii čuozahuvvon heađušteapmái.

Árrabajásgeassima ovttadagaide ásahuvvošii geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa ja ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána seamma láhkai go oahppolágádusaide.

Bargis livččii buot dáhpáhusain vejolašvuohta oažžut čielggadeami bargoaddis ákkain, maid vuođul válljenmearrádus lea dahkkon.

3. Loahppasátni ja ávžžuhusat

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjis lea viiddes bargogieddi ja doaibmaváldi váldit beali vealaheapmái, doaibmat álbmotlaš olmmošgávperaporterejeaddjin sihke riikkas eret doalvuma ollašuhttima goziheaddjin. Dán bargogietti bokte ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái lea čoggon buorre ollislašgovva vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid dilis Suomas sihke iešguđet unnitloguid sajádagas.

Ovttaveardásašvuođa sihke vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid dehálašvuohta deattuhuvvojit servvodatlaččat hástaleaddji diliin. Atmosfeara olmmošvuoigatvuođaid ektui lea leamaš Suomas hástaleaddji maŋimuš jagiid áiggi. Ovdáneapmi lea dáhpáhuvvan ovdamearkka dihte dásseárvosaš náittoslihttolága ja lámis olbmuid vuoigatvuođaid guoski ON oktasašsoahpamuš dohkkeheami mielde. Nuppi dáfus ovdamearkka dihte sápmelaččaid vuoigatvuođaid eamiálbmogin leat hilgon ja dorvobáikeohcciid riektesajádaga leat geahnohuhttán.

Gii beare sáhttá vealahuvvot. Dutkamušaid mielde unnitloguide gulli olbmot vásihit eambbo vealaheami go earát. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lea váldán vuostá maŋimuš golmma jagi áiggi vealaheami guoski oktavuođaváldimiid ollu eanet čearddalaš álgoboahtimuša dahje lámisvuođa vuođul go eará vealahanákkaid dihte. Guoddalusaid sihke dutkamušdieđu vuođul vealaheapmi iešguđet eallima oasseguovlluin lea sihke dábálaš ja oalle máŋggalágan. Vealaheapmi sáhttá laktásit neahttabáŋkobálvalusaide, dearvvasvuođadikšumii, skuvlasáhtuide, ássanvistti láigoheapmái dahje heaďušteapmái bargosajis. Oassi vealaheamis báhcá goittotge čihkosii iige dasa sáhte váldit beali beaktilit.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji doaimma boađuslašvuođa dáfus lea jierbmái nannet ovddalgihtii eastadeaddji doaimmaide. Ovddalgihtii eastadeaddji vuogit ja riektediđolašvuođa buorideapmi leat guovddážis ovttaveardásašvuođa ovddideamis. Ovttaveardásašvuođaláhka fállá olbmuide nana suoji vealaheami vuostá. Láhka addá ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái máŋggalágan vugiid váldit beali vealaheapmái ja ovddidit ovttaveardásašvuođa iešguđet eallima oasseguovlluin. Áittardeaddji geavaha viidát dasa addojuvvon doaibmaválddi. Áittardeaddji sáhttá váldit beali ovttaskas olbmo vásihan vealaheapmái vuollegis šielmmáin ja ovddidit ovttaveardásašvuođa geahppasut vugiin go riekteproseassain. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji bargui biddjojuvvon resurssaid sáhttá fidnet ruovttoluotta máŋggageardásažžan, go garvit dávjá duođalaš vuoigatvuođarihkkumiid ja daid dagahan goluid nu almmolaš go priváhtta sektoris.

Ovttaveardásašvuođalága ovddidemiin livččii vejolaš váldit ain buorebut beali vealaheapmái ja ovddidit ovttaveardásašvuođa. Vuođđoláhkaváljagoddi ja bargoeallin- ja dásseárvolávdegoddi (PeVL 31/2014 vp, TyVM 11/2014 vp) leat atnán dárbbašlažžan čielggadit earret eará áittardeaddji doaibmaválddi viiddideami bargoeallima ovttaskas dáhpáhusaide sihke soabahusa mearrideami ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegottis. Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji golmma vuosttas jagi vásáhusaid maŋŋá lea vuođuštallon joatkit lága ovddideami olbmo riektesuoji nannemiin nu, ahte áittardeaddji sáhtášii seassat maiddái bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheami. Seamma láhkái áittardeaddji galggašii sáhttit doalvut vealaheami guoski áššši ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái namatkeahttá oaffara, ja ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegottis galggašii leat doaibmaváldi mearridit vealaheami oaffarii soabahusa.

Golmma maŋimuš jagi áiggi erenoamážit dorvobáikeohcciid vuoigatvuođat leat gáržžiduvvon vugiin, mii lea bajidan gažaldaga riektestáhta dilis. Dorvobáikeohcciid sajádaga ektui leat dahkan sihke láhkanuppástusat ja heivehangeavadagaid čavggadeamit. Dáid ovttasváikkuhusaid galggašii seassat kritihkalaččat. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid gudnejahttin galgá leat guovddážis, go dahkat mearrádusaid rašes dilis leahkki olbmuid sajádagas. Dorvobáike- ja sisafárrenpolitihkas galgá viggat suvdilis čovdosiidda nu individuála go servodagage perspektiivvas.

Turku universitehta riektedieđalaš dieđagotti, Åbo Akademi olmmošvuoigatvuođainstituhta ja ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ollašuhttin pilohttadutkamuša mielde dorvobáikeohcciid vuođustusaid riikkaidgaskasaš suodjaleapmái eai dohkkehan 2017 seamma dávjá go jagi 2015.

Orru leamen, ahte Sisafárrenvirgedoaimmahaga heivehangeavadagas ohcci duođaštannoađđi lea bajiduvvon oalle allagassii. Riektestáhtas čielga vuolggasadjin galggašii goittotge leat, ahte guovddáš individuála riektesajádaga guoski nuppástusat ollašuhttojit álot láhkaásaheami bokte. Riikkaidgaskasaš suodjaleami dásis ja dan nuppástusain Suomas galggašiige ollašuhttit viidát dutkamuša, mii govččašii sierra ohcamuš- sihke váidinmuttuid.

Áigáiboahtineavttu ja ohcamušmávssuid bajideami čuovvumuššan bearraša ovttastahttin lea dahkkon geavatlaččat veadjemeahttumin máŋgasiidda geat leat ožžon riikkaidgaskasaš suodjaleami, eandaliige sekundára suodjaleami ja vuolleahkásaš riikkasorrunlobi ožžon olbmuide. Lobi haga riikkas orru olbmuid mearri lea badjánan maŋimuš jagiid. Gielddaid iešguđetlágan geavadagat vealtameahttun áigáiboahtima ja fuolahusa sisdoalus leat dagahan ovttaveardásašvuođa dáfus problemáhtalaš dili. Vuođđo- ja olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama dáfus lea mearkkašahtti váilevašvuohta, ahte lobi haga riikkas orru olbmot eai duostta ohcat riikkasorrunlobi dahje almmuhit sidjiide čuohcán rihkkosiid birra riikkas eret doalvuma ollašuhttima balu dihte.

Eahpádusat riektedorvvu bisttihisvuođas ja nuppástusaid buktin ovttasváikkuhusat dorvobáikeohcciid mearrádusprosessii váikkuhit dasa, vásihuvvogo negatiivvalaš mearrádusaid ollašuhttin vuoiggalažžan. Gáibádus negatiivvalaš mearrádusaid johtilis ollašuhttimis lea gažaldatvuloš, jus ii sáhtte leat sihkkar, ahte mearrádusgeavadat lea riektá ja ohcci áššši lea čielggaduvvon vuđolaččat. Dán botta Afghanistána dorvvolašvuođadilli lea stáđismeahttin, ja dilli doppe riskere máhcahanláhkái olbmuid dorvvolašvuođa. Dán sivas máhcahemiin livččii vuođuštallon čuoldásit, ja Sisafárrenvirgedoaimmahat galggašii mieđihit dorvobáikeohcciide mearreáigásaš orrunlobiid.

Jagi 2017 loahpas dieđus leamaš negatiivvalaš riikkaidgaskasaš suodjalanmearrádusaid meari vuođul riikkas eret doalvumat lassánit ain lagamuš jagiid. Dat šaddet ain váddásabbon erenoamážit máhcahanláhkái olbmuid ja olggobealálaš vuostálastima dihte. Sorjjasmeahttun goziheaddji mieldeorrun dáhtu vuostásaš máhcahemiin lasiha eiseválddiid doaimma čađačuovgivuođa, buorida máhcahanláhkái olbmuid riektedorvvu ja geahpida eiseválddiid doaimmaide čuohcci vávjálasvuođa sihke boasttu dieđuid leavvama. Ruhtaváljagoddi deattuhii jagi 2018 bušeahttaárvalusas addin smiehttamušastis (VaVM 22/2017 vp), ahte giđđat 2018 ráhkaduvvi almmolaš ruhtadoalu plánas galgá fuolahit, ahte ovttaveardásašvuođaáittardeaddji lágas ásahuvvon bargui gozihit riikkas eret doalvumat ollašuhttima čujuhit doarvái fásta ruhtadeapmi.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddji ja Eurohpa kriminálapolitihka instituhta ovttasbarggus dahká čielggadeapmi olmmošgávppi oaffariid veahkeheami guoski láhkaásaheami doaibmamis čájeha, ahte veahkehanvuogádaga fállan eiseváldeveahkki ii jovssa buot veahki dárbbašeaddji olmmošgávppi oaffariid. Erenoamáš hálddašeaddji dilli lea gielddain. Gielddaid sosiála- ja dearvvasvuođadoaibma ii dovdda olmmošgávppi oaffariid veahkeheami guoski vuostáiváldinlága iige olmmošgávppi oaffariid sierranas sajádat bálvalusaid oažžun gielddain ollašuva. Olmmošgávppi oaffarat eai álot oaččo bálvalusaid, maidda sis lága mielde livččii vuoigatvuohta. Oaffariid joavkkus leat maiddái váldoálbmogii gulli Suoma riikkavuložat.

Čielggadeapmi maiddái čájeha, ahte Suomas leat olbmot geat eai olmmošgávpái laktáseaddji veahkkedárbbus fuolakeahttá oaččo olmmošgávppi oaffariid veahkkevuogádagas doarvái veahki. Sii eai jogo gávnna dahje beasa eiseváldeveahki birii. Muhtin oaffariid sihkkot veahkkevuogádagas ovdamearkka dihte rihkusnamahusa dahje áššáskuhttima nuppástusa dihte. Álbmotservviid doaibmannávccat eiseváldeveahki olggobeallái báhcci olmmošgávppi oaffariid veahkeheapmái leat bisttiheamit. Oassi olmmošgávppi oaffariin ii oba ohcal eiseváldeveahkki birii. Veahkkevuogádahkii eai ovdamearkka dihte evttot masa ollenge dakkár seksuála illasteami oaffarin gártan olbmuid, geat livčče gártan olmmošgávppi oaffarin Suomas.

Čielggadeami mielde okta guovddáš sivva lea láhkaásaheami ja dan heiveheami čuovvumuššan šaddan nana čanastat olmmošgávppi oaffariid veahkeheami ja rihkusproseassa gaskii. Čanastat orru nanosmuvvan jagi 2015 fápmui boahtán

láhkanuppástusa mielde. Čielggadeami mielde rihkusriektevuogádaga doaibmit ieža evttohedje, ahte veahkkevuogádat galggašii sáhttit veahkehit oaffariid beroškeahttá rihkusproseassa ovdáneamis.

Dá leat gesson čoahkkái ovttaveardásašvuođaáittardeaddji vuosttas muitalusa riikkabeivviide guovddáš dieđut, maid vuođul áittardeaddji addá riikkabeivviide čuovvovaš ávžžuhusaid.

ÁVŽŽUHUS 1:
ÁLGGAHIT OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐALÁGA OASSEOĐASMAHTTIMA

Vealaheami oaffara riektesuoji nannema várás ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái addojuvvošii bargosuodjalaneiseválddiid lassin doaibmaváldi seassat maiddái bargoeallimis dáhpáhuvvi vealaheami.

Ovttaveardásašvuođaáittardeaddjái máhcahuvvošii vejolašvuohta doalvut vealaheami guoski áššši ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegotti gieđahallamii maiddái namatkeahttá oaffara.

Ovttaveardásašvuohta- ja dásseárvolávdegoddái addojuvvošii vuoigatvuohta mearridit soabahusa vealaheami oaffarii.

Oahppolágádusa doaibma meroštallošii vealaheapmi, jus oahppolágádus ii váldde beali oahppái dahje studentii čuozahuvvon heađušteapmái.

Árrabajásgeassinovttadagaide ásahuvvošii geatnegasvuohta ovddidit ovttaveardásašvuođa ja ráhkadit ovttaveardásašvuođaplána seamma láhkái go oahppolágádusaide.

Bargoohccis livččii buot diliin vejolašvuohta oažžut bargoaddis čielggadeami ákkain, maid vuođul válljenmearrádus lea dahkkon.

ÁVŽŽUHUS 2:
VÁLMMAŠTALLAT OLGORIIKKALAŠLÁGA GUOSKI NUPPÁSTUSAID

Duođaštusnoađi juohkáseamis dorvobáikeohcci ja eiseválddi gaskkas ásahuvvošii lágain, ja erenoamážit dorvvastuvvošii láhkaásahannuppástusaiguin meroštallandirektiivva (2011/95/EU) 4 artikla 4 čuoggá heiveheapmi nu, ahte dorvobáikeohcci vásihan ovddit vuoigatvuođaloavkideapmi gehččo duođalaš duođaštussan ohcci vuođuštallon balus gártat doarrádallama vuollái dahje duohta váras gártat gillát duođalaš hehttehusas, jus ii sáhte ákkastallat, ahte dát doarrádallan dahje duođalaš hehttehus ii dáhpáhuva ođđasit. .

Vuoigatvuohta bearašeallimii dorvvastuvvošii oktilaččat báhtareaddjisajádaga ja sekundára suodjalansajádaga ožžon olbmuid gaskkas nu, ahte sin bearašovttastahttinohcamušaide ii heivehuvvošii áigáiboahtineaktu, mii sáhttá geavatlaččat dagahit vealaheami ekonomalaš dili vuođul. Erenoamážit galggašii váldit vuhtii máná vuoigatvuohta bearašeallimii ja iežas vánhemiid dikšui. Unnimusat báhtareaddjisajádaga ožžon olbmuid bearašovttastahttinohcamušaide heivehuvvi oiddolut gieđahallama galggašii olahit guoskat maiddái sekundára suodjaleami ožžon olbmuid, go sierralágan gieđahallamii ii leat dohkálaš ágga.

ÁVŽŽUHUS 3:
VÁLMMAŠTALLAT VUOSTÁIVÁLDINLÁGA GUOSKI NUPPÁSTUSAID

Čielggaduvvošedje, vuostáiváldinlága váikkuhusaid lobi haga riikkas orru olbmuid meari lassáneapmái ja ollašuhtášedje dárbbašlaš láhkanuppástusaid dan dorvvasteapmái, ahte vuostáiváldinbálvalusat eai nogašii ovdal negatiivvalaš dorvobáikemearrádusa ožžon ohcci riikkas eretdoalvunmearrádusa ollašuhttima.

ÁVŽŽUHUS 4:
ČIELGGADIT BUOLLINMUVRRA ATNUI VÁLDIMA LOBI HAGA RIIKKAS ORRU OLBMUID BUOHTA

Lobi haga riikkas orru olbmuide dáhkiduvvošii vejolašvuohta dikšut áššiideaset eiseválddiin balu haga das ahte riikkas eretdoalvunmearrádus ollašuhtto áššiiddikšuma dihte.

ÁVŽŽUHUS 5:
ÁSAHIT LÁGAIN VEALTAMEAHTTUN DIVŠŠUS JA ÁIGÁIBOAHTIMIS

Vuođđolága 19 §:s ásahuvvon vealtameahttun divššus ja áigáiboahtimis, masa buohkain – maiddái riikkas lobi haga orru olbmuin – lea vuoigatvuohta, ásahuvvošii lágain.

ÁVŽŽUHUS 6:

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI RIIKKAS ERET DOALVUMA OLLAŠUHTTIMA GOZIHEAMI RESURSAT STÁĐÁSMAHTTOJIT

Almmolaš ruhtadoalu plánas fuolahivčče, ahte áittardeaddji lágas ásahuvvon bargui várret fásta resurssaid.

ÁVŽŽUHUS 7:

ČIELGGASMAHTTIT OLMMOŠGÁVPPI OAFFARIID VEAHKEHEAMI GUOSKI LÁHKAÁSAHEAMI

Olmmošgávppi oaffariid sierranas sajádaga bálvalusaid oažžun buoridivčče ovdamearkka dihte ásahemiin sierranasláhka sosiála- ja dearvvasvuođaministeriija joðiheamis dahje čáhkademiin olmmošgávppi oaffariid sierranas sajádaga vuoigatvuođa veahkkedoaimmaide sosiála- ja dearvvasvuođafuolahusa guoski almmolaš láhkaásaheapmái ja dorvvastemiin sosiála- ja dearvvasvuođadoaimma bagadallama.

Olmmošgávppi oaffariid veahkeheami ja rihkusproseassa čanastat geahnohuhttošii nu, ahte láhkaásaheapmi ja dan heiveheapmi livčče dálážis buorebut harmoniijas Suoma čadni riikkaidgaskasaš ja EU-rivttiin.

Veahkeheapmi oaffara dárbbuin vuođul nannejuvvošii, vai erenoamáš rašes dilis leahkki olmmošgávppi oaffarat gávnnašedje dálážis dávjjit olmmošgávppi oaffariid veahkkevuogádahkii.

ÁVŽŽUHUS 8:

VÁLMMAŠTALLAT OLGORIIKKALAŠLÁGA GUOSKI NUPPÁSTUSAID OLMMOŠGÁVPPI OAFFARIID RIIKKASORRUNLOBIIN

Olmmošgávppi oaffara joatkašuvvi orrunlobi vuođustusat nuppástuhttošedje nu, ahte orrunlobi fidnemii rehkke oaffara “rašes sajádat” dálá “erenoamáš rašes sajádaga” sajis.

Maiddái vejolaš nuppástusdárbbut mearreáigásaš olmmošgávppi oaffara orrunlohpái árvvoštallošedje.

ÁVŽŽUHUS 9:

VÁLMMAŠTALLAT LÁHKANUPPÁSTUSA BARGOSUODJALANEISEVÁLDDI DOAIBMAVÁLDDI VIIDDIDEAPMÁI OLMMOŠGÁVPERIHKKOSIIDDA

Bargosuodjalaneisevákddi barggu stivrejeaddji ng. gozihanlága (22/2006) nuppástuhtášedje nu, ahte bargosuodjalaneiseváldi galgá almmuhit maiddái eahpiduvvon olmmošgávperihkkosis bolesii.

YHDENVERTAISUUS
VALTUUTETTU

DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN
NON-DISCRIMINATION OMBUDSMAN
OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI